

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI YADTA

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

ISSN 1304-9720
e-ISSN 2547-9679

CİLT/VOLUME:17

YIL/YEAR: 2018 / 1

SAYI/ISSUE: 33

Yılda İki Kez Yayınlanan Ulusal Hakemli Dergi
National Peer Reviewed Journal Published Two Times Yearly

Dergi, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD) tarafından taranmaktadır.
The journal is indexed by SOBIAD.

Dergimizdeki İngilizce, Fransızca ve Almanca makaleler
Index Islamicus tarafından taranmaktadır.
English, French and German articles in our journal are indexed
by Index Islamicus.

Dergimize gönderilen makalelerin intihal kontrolü Turnitin İntihal Tespit
Programı ile gerçekleştirilmektedir.
Plagiarism control of articles submitted to our journal is carried out with
Turnitin Plagiarism Program.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ



REPUBLIC OF TURKEY
ISTANBUL UNIVERSITY
INSTITUTE OF ATATÜRK'S PRINCIPLES
AND REFORMS

Baskı Tarihi: Haziran 2018 / Publication Date: June 2018

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları = Recent Period Turkish Studies.-- İstanbul :
İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002-

c.: resim, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN: 1304-9720 e-ISSN: 2547-9679

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://dergipark.gov.tr/iuydta>

1. TARİH – TÜRKİYE – SÜRELİ YAYINLAR. 2. ATATÜRK İLKELERİ VE
DEVRİMLERİ. 3. ATATÜRKÇÜLÜK. 4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ.

BASKI-CİLT

Hamdiogulları İç ve Dış Tic. A. Ş.

www.hamdiogullari.com

Sertifika No: 35188

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI YADTA

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

CİLT/VOLUME: 17

YIL/YEAR: 2018 / 1

SAYI/ISSUE: 33

Sahibi / Owner: İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

Yayın Kurulu / Editorial Board:

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi/Başkan, Editör)
Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üni./Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)
Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim İPEK (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK (İstanbul Üni./İngilizce Dil Editörü)
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ERDEM (İstanbul Üniversitesi)

Birim Yayın Komitesi / Publishing Unit Committee:

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Başkan)
Prof. Dr. Mustafa BUDAK
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ERDEM

Sekreteryä / Secretariat:

Araş. Gör. Duygu SAYGIN
Araş. Gör. Umut DERE

Posta Adresi / Post Address:

İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
Süleymaniye Cad. Takvimhane Sok. No: 19 Kat: 4
Beyazıt / İSTANBUL

Telefon / Telephone:

0212 440 00 00 Dahili / Internal: 10598/10437/11955

Faks / Fax: 0212 440 03 45

E-posta / E-mail: ata.enst@istanbul.edu.tr

BU SAYININ HAKEMLERİ /REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Fatma ACUN

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Halil BAL

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa BUDAK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Ankara Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Namık Sinan TURAN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Levent ÜRER

Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Doç. Dr. Abdurrahman BOZKURT

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sevtap DEMİRCİ

Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Doç. Dr. Muhammet ERAT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Mithat ATABAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ERDEM

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Dr. Öğr. Üyesi Şamil MUTLU

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZATA

Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- **Editörden Mektup**
Editor's Message
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN..... ix

- Makaleler/Articles**
- **Bir Yabancınn Gözü ile Eylül 1730 İstanbul İsyanı**
September 1730 Istanbul Rebellion through the Eyes of a Foreigner
Tofig MUSTAFAZADE 1-27
- **Robert Kolej'de Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)**
Social Backgrounds of Turkish Students Who Studied at Robert College (1863-1971)
E. Evrim ŞENCAN GÜRTUNCA 29-64
- **Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnan (1925-1938)**
The Woman Symbol of Modernisation in the Republican Period: Afet İnan (1925-1938)
Olçay ÖZKAYA DUMAN-Volkan PAYASLI 65-122
- **İstanbul İşgal Edilince: 1915-1916 Müttefik Planları ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Değişim**
When Istanbul was Occupied: 1915-1916 Allied Plans and Change After the Armistice of Mudros
Ü. Gülsüm POLAT 123-146
- **Lozan Barış Konferansı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı**
The Approach of Italians to Negotiations During the Lausanne Peace Conference
Cem APAYDIN 147-174
- **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisinin Amacı ve Yayın İlkeleri**
Aim and Publication Principles of Recent Period Turkish Studies..... 175-184

EDİTÖRDEN MEKTUP

Değerli Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dostları, Merhaba, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nin 33. sayısı ile karşınızdayız. Uzun yıllardan beri çıkmakla birlikte iki yıldır düzenli ve zamanında karşınızda olmanın gururunu hissettiğimizi paylaşmak istiyorum. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitümüz kuruluş kökleri itibarıyla bu alandaki en eski Enstitü olarak genelde Türk tarihinin modernleşme çağlarını, özelde Atatürk, dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren konuları günümüze kadar gelen bir çerikte ele alan eğitim, öğretim, sosyal aktiviteler ve yayın çalışmaları yapmaktadır.

Dergimizin düzenli çıkması, ulusal ve uluslararası tarama endeksleri tarafından taranır hale gelmesinde çok değerli arkadaşlarımızın paha biçilmez katkıları oldu. Bu durumun artarak devam edeceği ümidiyle kendilerine teşekkür ediyoruz.

33. sayımızda birbirinden ilginç konuları ele alan beş değerli makale yer almaktadır.

Azerbaycan Tarih Kurumundan Tofiq Mustafazade “Bir Yabancı'nın Gözü ile Eylül 1730 İstanbul İsyanı” başlıklı yazı ile sayımıza katkı verdi. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin daha iyi anlaşılabilmesine, tekrarının olmaması için nelerin yapılabileceğine dair en iyi örneğin tarihte yer aldığı şüphesizdir. Osmanlı Devleti'ndeki önemli modernleşme hamlelerini içeren Lale Devri'ni bitiren 1730 tarihli Patrona Halil İsyanı'nın oluşum ve gelişimini dönemin kaynakları ışığında ele alan Mustafazade, isyanı Rusya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilcisi İvan Neplyuyev'in raporlarından hareketle ortaya koydu. Dönemin sosyal ve iktisadi gelişmelerinin toplumun farklı kesimlerince nasıl algılandığının, hangi psikolojik etkenlerle muhalefetin geliştiğinin ve isyan sürecinin nasıl yaşandığının izini sürmek için son derece verimli bir kaynak olacak makalenin ilginizi çekeceğini umuyoruz.

E. Evrim Şencan Gürtunca, eğitim tarihimiz için ufuk açıcı bir çalışma ile sayımıza katkı sağladı. Makalesinin ismi “Robert Kolej'de

Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)”dir. Gerek tarih aralığı gerekse ele aldığı konu bakımından siyasi, sosyal ve kültürel çıkarımlar için ilmi altyapı oluşturma kabiliyetindeki bu yazı çok ilginizi çekecektir. Osmanlı son döneminden Cumhuriyet’e ve hatta günümüze azınlık ve yabancı okulların faaliyetleri ve etkileri daima tartışma konusu olagelmıştır. Ait oldukları ülke ve müesseselerin görüş ve hedefleri doğrultusunda faaliyet gösterdikleri bilinen eğitim müesseselerinin yetiştirdikleri mezunlar eliyle toplum ve devlet hayatında etkili oldukları bilinen bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından itibaren ülke kanun ve kural-larına göre faaliyet gösterilmeye zorlanan yabancı eğitim kurumla-rının öğrenci yapısını ve mensubiyetlerini orijinal belgeler ışığında ortaya koyan makaleyi dikkatle okuyacaksınız.

Olca Özkaya Duman ve Volkan Payaslı tarafından kaleme alın-an “Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnan (1925-1938)” başlıklı yazı bir geçiş dönemi analizi çaba-sı olarak karşınızdadır. Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında yaşanan gelişmelerin birinci elden tanığı ve araştırmacı-sı olmanın yanı sıra Atatürk’ün manevi desteği ile Türk kadınının her alanda olduğu gibi eğitimde de büyük başarılarla imza atacağına canlı kanıttır. Afet İnan’ın 1925-1938 arası dönemdeki deneyim ve izlenimlerinin değerlendirildiği çalışma bir biyografiden ziyade ge-çiş dönemi analizi mahiyetiyle ilginizi hak ediyor kanaatindeyiz.

Ü. Gülsüm Polat, “İstanbul İşgal Edilince: 1915-1916 Müttefik Planları ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Değişim” başlıklı ma-kalesinde bizi İngiliz arşiv kaynakları arasında analizi bol bir seya-hate çağırıyor. Birinci Dünya Savaşı’nın en can alıcı cephesi olan Çanakkale’nin açılması sürecinde yapılan paylaşım hesapları emper-yalist dünyanın gerçek yüzünü ortaya koyan hususlar içermekteydi. Başlangıç hesapları ile savaşın sonunda değişen dengelerin getirdiği yeni düzenlemeler emperyalizmin acımasızlığını bütün çıplaklığı ile göstermiştir. İstanbul halkı mütarekeden sonra medeni dünyanın bu yüzünü bir daha unutmamak üzere yakından temaşa etmiştir. Süre-cin belgelere dayalı hikâyesi sizi bekliyor.

Bu sayının son yazısı Cem Apaydın’a aittir. “Lozan Barış Kon-

feransı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı” da diğer yazılar gibi arşiv ve basın üzerinden konuyu ele almaktadır. İtalya sömürge paylaşım savaşına geç giren bir aktör olarak diğerlerinden farklı özellikler sergilemiştir. Trablusgarp ile Osmanlı topraklarından büyük bir parça koparan İtalya’nın mütareke dönemindeki işgal politikası İstanbul Hükümeti’ni rahatsız edecek kadar halkı etkilemeyi başarmıştı. Bu bağlamda İtalyanların Lozan görüşmeleri sırasındaki çıkarlarını muhafaza etme gayretleri kendi kaynaklarından okumaya değer bir konu olarak huzurlarınızdadır.

Hepsi ana kaynaklara dayalı yazılardan oluşan bir sayı ile karşınızda olmak Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi ailesi için bir gurur kaynağıdır. Katkı sunan bütün yazarlarımıza, gereken işlemlerin zamanında ve ilmi usule uygun olarak karşınıza gelmesine çalışan mesai arkadaşlarıma ve zamanında basılmasına özen gösteren İstanbul Üniversitesi’nin değerli yönetimine şükranlarımı sunuyorum.

İyi ki varsınız!.

Mayıs 2018
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Editör

BİR YABANCININ GÖZÜ İLE EYLÜL 1730 İSTANBUL İSYANI

Tofig MUSTAFAZADE*

Öz

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, böyle durumların önlenmesi için Türkiye tarihinde baş göstermiş darbe ve isyanların tarihini inceleyip lazım gelen sonuçları çıkarmamız gerektiğini bir daha ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde zaman zaman meydana gelen olaylardan biri de 1730 Patrona Halil İsyanı'dır. Bu makalede, adı geçen isyanın nasıl patlak verdiği, gidişatı, sonuçları; o dönemde Rusya'nın İstanbul'da diplomatik temsilcisi olan İvan Neplyuyev'in kendi hükümetine sunmuş olduğu detaylı bir raporuna dayanılarak tetkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İvan Neplyuyev, Patrona Halil İsyanı, Sultan III. Ahmed.*

Abstract

SEPTEMBER 1730 ISTANBUL REBELLION THROUGH THE EYES OF A FOREIGNER

In order to prevent incidents like July 15, 2016 coup attempt, it is necessary to investigate the history of coups and revolts in the history of Turkey in order to draw essential conclusions. One of the incidents that took place from time to time in the Ottoman Empire was Patrona Halil Rebellion which happened in 1730. The beginning, course and results of the rebellion in terms of a detailed report sent to his government by Ivan Neplyuyev, who was Russia's diplomatic agent in Istanbul at that time, will be studied in the article.

Keywords: *Ivan Neplyuyev, Patrona Halil Rebellion, Sultan Ahmed III.*

* Prof. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü Genel Tarih Şubesi Müdürü.

E-mail: tofig20174@rambler.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7108-6348>.

Makalenin Geliş Tarihi: 17.02.2017, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 18.04.2018.

Giriş

Patrona Halil İsyanı hakkında muteber ve ayrıntılı bilgi bazı kaynaklara göre Sultan III. Ahmed'in mühürdarı, 1753-1764 yılları arasında birkaç defa Reîsülküttâblık vazifesinde bulunmuş Abdi Efendi'nin kaleme aldığı, "Abdî Târîhi"ndedir. Bu eserin resmî adı "Târîh-i Sultan Mahmud Han ibn Sultan Mustafa Han"dır. Diğer bir mühim eser ise resmî saray tarihçisi olmasa da dönemin olaylarına şahitlik eden Ahmed B. Mahmud'un "Târîh-i Göynüklü" eseridir.

Konu ile ilgili en kapsamlı araştırma, 1958 yılında Münir Aktepe tarafından yazılan "Patrona İsyanı (1730)" adlı kitaptır.¹ Aktepe, kitabı yazarken "Abdi Târîhi", III. Ahmed devrine ait bazı kaynaklar ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan çok sayıda vesikadan yararlanmıştıır. Kendisi, Patrona İsyanı zamanında İstanbul'da bulunan Fransa Büyükelçisi Marquis de Bonnac'ın hatıralarını da incelemiştir. Münir Aktepe, isyanın iktisadî ve malî sebeplerini ortaya koyarak; bu isyana içtimâî âmillerin tesirini, ayaklanmanın gelişmesinde iktidar mücadelesinin etkisini göstermiştir. Eserde, sonradan patlak veren Patrona Halil İsyanı ve onun neticeleri de araştırılmıştır.

Münir Aktepe'nin adı geçen eserinin yayınlanmasından kırk dört yıl sonra Songül Çolak, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bu eserden faydalanarak Patrona Ayaklanması hakkında geniş bir makale yazmıştır.²

Eylül 1730'da, İstanbul'da Sultan III Ahmed'in (1703-1730) devrilmesi ile sonuçlanan ayaklanma, Osmanlı Devleti'nin siyasî hayatına büyük etkiler yapmış önemli bir tarihî olaydır. Bu yüzden de söz konusu isyanın tarihi, Türk tarihçilerin yanı sıra bazı dünya tarihçilerinin de dikkatini çekmiştir. Fakat, literatürde ayaklanmanın nedenleri ve niteliğine farklı bakışlar vardır. Örneğin; bazı tarihçiler ayaklanmanın nedeninin Sadrâzam İbrahim Paşa'nın başarısız dış politikası olduğu kanaatindedirler. Diğerlerine göre; ülkenin ekonomik durumundaki kriz, söz konusu ayaklanmanın bir diğer temel ne-

¹ M. Münir Aktepe, **Patrona İsyanı (1730)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.

² Songül Çolak, "Patrona Halil Ayaklanmasını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Ankara, 2002, s. 525-530; Bkz: <https://www.tarihtarih.com/syf:268suz=3845948> (Son Erişim Tarihi: 27.03.2018)

denidir³. Münir Aktepe'ye göre ise; *"1730 isyanında, daha evvelki isyanlara benzeyen taraflar çoktur; yalnız bu isyanda, diğerlerinden farklı bir cihet var ise, o da 1730 isyanına takaddüm eden devirde, devlet adamlarının Osmanlı İmparatorluğu içinde kültür ve medeniyet bakımından, bir teceddüt ve hattâ bir inkılâb yapmak istemeleri; buna mükabil, mühtelif sebepler ile eskiye bağlı olanların, kuvvetli bir şekilde muhalefetleriyle karşılaşmış bulunmalarıdır. Maamafih şu da muhakkaktır ki; bu teceddüt ve inkılâb hareketlerini başarmayı üzerlerine alanların, kendilerini sefihâne bir hayatın zevklerine kaptırmaları, iktisadî zorluklar içinde perişan bir hâlde bulunan halkın gayz ve kinini mucib olmuştur."*⁴

Fakat günümüzde, bu dönem hadiselerinin çeşitli kaynaklar ışığında ele alınarak tekrar değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. O dönemde Rusya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilcisi olan İvan Nepluyev'in 30 Eylül 1730 tarihli raporunda bulunan ilginç bilgilerin, 1730 Eylül isyanının aydınlatılmasında yararlı olabileceği düşüncesindeyiz. I. Petro döneminin profesyonel Rus diplomatlarından biri olan İvan Nepluyev, 1724 yılında İstanbul'da Türk-Rus antlaşmasının yapılması ve iki imparatorluk arasındaki savaşın önlenmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde on yıl süren hizmeti sırasında Nepluyev, farklı kişilerle gizli iletişim kurabilmiş ve doğru bilgiler alabilmiştir.

İstanbul'da 17 Eylül'de (28 Eylül)⁵ başlayan ayaklanmanın her geçen saat yayıldığı, Nepluyev'in verdiği rapordan⁶ anlaşılmaktadır. Sultan, isyanın bir an önce bastırılması için Sadrazam, Müftü ve Kaptan-ı Deryâ'yı öldürtmek zorunda kalmış, ama isyancılar bununla yetinmeyip Sultan Ahmed'i devirerek, yeğeni Mahmud'u tahta oturtmuşlardır.

İsyanın nedenleri arasında, 1699 yılında Osmanlı Devleti'nin ye-

³ Мейер М.С., "Восстание городских низов Стамбула 1730 г. (Причины и характер)", **Народы Азии и Африки**, 1963, Sayı: 4, s. 82; Aktepe, a.g.e, s. 181-182.

⁴ A.e.

⁵ 28 Eylül tarihinin belirtilmesinin nedeni, o zaman Rusya'da Gregoryan takviminden 11 gün geride olan Julyen takviminin kullanılmasıdır.

⁶ **Архив Внешней Политики России при МИД РФ** (Rusya İmparatorluğu Dış Politikası Arşivi), Фонд (Фон) №: 89. Сношения России с Турцией (Rusya'nın Türkiye ile İlişkileri Fonu), Опись (Liste): 1.1730 год, дело 2 (1730 yılı, Dosya: 2). (Bundan sonra AVPRİ şeklinde kısaltılacaktır).

nilgisi ve Avrupa'da büyük toprak kayıpları ile sonuçlanan on altı yıllık savaşlar dolayısıyla devletin maliyesi ve ekonomisinin bozulması gösterilebilir. 1703 yılında cülus eden Sultan III. Ahmed, hazineyi doldurmak için ne kadar çaba sarfetse de, durumu düzeltmek mümkün olmamıştı. Öte yandan saray çevresindeki zevk ve sefa, israf derecesine varan eğlenceler, helva sohbetleri v.s. halkı daha da kızdırmıştı. Safevî Devleti topraklarında yaşanan başarısızlıklar da ahalinin idareden yüz çevirmesine neden olmuştu.⁷

İsyanın ortaya çıktığı şartlardan hareketle, olayların gelişmesinde ve oluşumundaki temel faktörlerin gösterilmesi ile ilgili olarak tarihi literatürde olan bazı fikirlere dikkat çekelim: XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet adamları Batı'nın sahip olduğu üstünlüğü kabul etmekle beraber, Avrupa'nın daha güçlü olmasına sebep olan şartları kendinde tatbik etmek için girişimlerde bulunmuşlardır.

III. Ahmed'in Sadrâzamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında askerî, idarî ve iktisadî sistemin düzeltilmesi hususunda çalışmalar başlatılmıştır. Münir Aktepe de 1730 isyanının çeşitli âmilleri sırasında en mühim unsurun malî ve iktisadî meselelere dayandığının altını çizmektedir:

“Hemen bütün garb eserlerinin, parayı çok seven, hasis bir adam olarak gösterdikleri III. Ahmed'in devrinde hazineyi doldurmak üzere vergiler artırılmış, maaşlar ise indirilmiş, aynı zamanda sikkelerin ayarı azaltılmıştır,⁸ bazı mahallere yeni yeni vergiler de konulmuştur.⁹ Şark seferleri dolayısıyla yeniden seferî vergiler konmuş ve böylece reaya, hakikaten daha müşkil bir duruma girmişti.¹⁰ Damad İbrahim Paşa'nın bir taraftan İstanbul'u îmar, diğer taraftan padişahı memnun etmek maksadiyle inşâ ettirdiği kasırlara, köşk ve bahçelere, büyük bir masraf yapılmamış olsa dahi, onların inşâsına, askerden kesilen para ve halkdan alınan fazla vergiler esnasında teşebbüs edilmiş olması, her hâlde efkâr-ı umûmiyye üzerinde iyi bir tesir bırakmamış

⁷ H. Mustafa Eravcı, İlker Kiremit, “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Değerlendirmeler”, **Tarih Okulu**, Sayı: VIII (Eylül-Aralık 2010), s. 79-93.

⁸ Aktepe, **a.g.e.**, s. 3, 16.

⁹ **A.e.**, s. 5

¹⁰ **A.e.**, s. 8

olmalıdır. Mütemadi lâle eğlenceleri, helva sohbetleri, elçi dâvetleri ve sünnet düğünleri yanında, yeni yeni vergilerin konulması, milleti saraya, padişaha, onun etrafındakilere karşı, tahrik etmekten başka bir işe yaramıyordu”¹¹.

Devletin yolsuzlukların önüne geçememesi, voyvodaların, koca-başlıların, kadıların, nâiblerin ve diğer memurların vergi tahsili ve bunların miktarı meselesinde reyaya çeşitli eziyetler yapmaları, memlekette umûmi bir memnuniyetsizlik havası yaratmıştır. Böylece, gündün güne artan gayr-i memnunların ve bilhassa işleri bozulup fakirlik ve zaruret yüzünden İstanbul’a göç edenlerin, 1730 Patrona İsyanı’nda büyük tesirleri vardır.¹²

Münir Aktepe, 1730 isyanına içtimaî âmillerin tesirini de anlatarak yazar:

“1730 isyanının âmilleri arasında, İbrahim Paşa sadaretinde göze çarpan sefahatın, zevk ve sefa âlemlerinin dahi tesiri bulunduğu muhakkaktır. Halk sefalete yakın bir zaruret içinde ömür sürerken, başda padişah olduğu hâlde, bütün devlet ricalinin biribirleriyle rekabet edercesine israf ve sefahatte bulunmaları, İstanbul’un muhtelif yerlerinde saraylar, kasırlar, bahçeler yaptırıp buralarda eğlenceli ve sefihâne bir hayat geçirmeleri, isyanın müteaddid âmilleri arasında ayrıca bir ehemmiyeti hâizdir.”¹³

Görüldüğü üzere; 1730 Patrona İsyanı arefesinde İstanbul’da bariz şekilde bir buhran hüküm sürmekte olup, halk işsizlik, parasızlık ve gıdasızlıktan şikayetçi idi. Münir Aktepe, isyana sebep olan içtimaî âmillerden söz ederken şunların da altını çizmektedir:

“Açlık ve sefalet içinde bulunan bir millet, karşısında her gün gülüp oynayan, bir zevk mahallinden diğerine koşan devlet ve milletin işlerini ihmâl eden hükümet erkânı ile bir hükümdarı görürse, elbette bir gün ona hesap sormaktan geri durmayacaktır. İşte Damad İbrahim Paşa devrindeki zevk ve sefa âlemleri bunlar için inşâ edilen eğlence mahâlleri, bahçeler, saray ve köşkler hesap gününü yakla-

¹¹ A.e., s. 7-8.

¹² A.e., s. 16.

¹³ A.e., s. 41.

turan âmillerden biri olmuş ve bu bakımdan, İbrahim Paşa'nın sadareti devrindeki üst tabakanın yaşayış tarzı, 1730 isyanının başlıca sebepleri arasına girmiştir."¹⁴

1730 Patrona İsyanı'nın nedenleri arasında siyasî âmilleri de kaydetmek gerekir. Halk, seferlerin uzayıp gitmesinden usanmıştı. III. Ahmed ve Nevşehirli İbrahim Paşa, lüzumundan fazla bir rehabet ve zevke düşkünlük içinde, İstanbul'dan ayrılıp sefere çıkma müşkilâtını göze alamıyorlardı. Sefer işleri, hudut kumandanlarına bırakılmıştı. Şarkta beş senedir muharebeler devam ettiği ve türlü türlü hâdiseler vuku' bulduğu, hattâ Osmanlı ordusu mağlubiyete duçar olduğu halde, İstanbul'da oturan hükûmet erkânı, ancak hudutlarda vazifeli paşalarına talimat vermekle iktifa ediyorlardı.¹⁵

Öte yandan Hemedan Muhafızı Abdurrahman Paşa, komutasında 60.000 kişilik bir kuvvet olmasına rağmen, 7 Temmuz 1730 tarihinde müdafaa için en ufak bir teşebbüste dahi bulunmayarak şehri terk ve firar etmişti.¹⁶ Bundan hemen sonra ise, Osmanlı kuvvetleri dağınık bir hâlde şark cephesini terk etmişti. Böyle bir durumda, İstanbul'daki Safevî Elçisi Rıza Kulu Han ile yapılan görüşmeler sonunda Gence, Tiflis ve Revan Osmanlılarda kalması, Hemedan, Kirmanşah ve Tebriz'in ise Safevîler'e verilmesi suretiyle bir anlaşmaya varılmıştı.¹⁷ Bu nedenle de Osmanlı hükûmeti, Tebriz Muhafızı Mustafa Paşa'ya şehrin Safevîler'e teslimi hakkında talimat vermişti.¹⁸ Ama bu antlaşma II. Tahmasb ve Nadir Şah'ı tatmin etmediğinden, Nadir Şah, ordusuyla Tebriz önüne geldi. Sadrâzam İbrahim Paşa bu meselenin muharebesiz halledilemeyeceğini anladı. Yeniden sefer hazırlıklarına başlandı, 17 Temmuz 1730 tarihinden itibaren III. Ahmed'in şark seferine çıkacağı beyan olundu.¹⁹ III. Ahmed, Üsküdar tarafına geçti. Fakat Sultan, Sadrâzam ve bâzı vezirler, hareket hususunda henüz mütereddid idiler. İşte tam bu esnada, Safevî kuvvetlerinin Tebriz'i aldıkları ve şehirde büyük bir katliam yaptıkları haberi İstanbul'da duyuldu.²⁰ Münir Aktepe'nin "*İran harpleri esnasında*

¹⁴ A.e., s. 70.

¹⁵ A.e., s. 86-87.

¹⁶ A.e., s. 91.

¹⁷ A.e.

¹⁸ A.e., s. 92.

¹⁹ A.e.

²⁰ A.e., s. 95.

ve daha ziyade bunların son safhasında görülen kararsızlık, bardağı taşıran son damla su olmuştur”²¹ kanaatine aynen katılmak gerekir.

Aktepe'nin yazdığına göre; isyanın patlak vermesinde iktidar mücadelelerinin de rolü olmuştur. III. Ahmed, Nevşehirli İbrahim Paşa'ya ayrı bir ilgi göstermiş, onu daima yüksek makamlara atamış, hatta Şehid Ali Paşa'nın eski zevcesi olan kızı Fatma Sultan'ı ona vermişti.²² Paşa, 9 Mayıs 1718 tarihinde ise sadaret makamına atanmıştı.²³ Çok tedbirli bir şahıs olan İbrahim Paşa, sadarete geçmeden önce, kendine bir muhit yapmak istemiş ve güvendiği, îtimat ettiği şahısları iş başına getirmiştir. Sadrâzamlık makamına atandıktan sonra İbrahim Paşa, devletin başlıca memuriyetlerine kendi istediği adamları nasb ettirmişti. Örneğin; yeğeni Ali Paşa'yı vezâretle taltif ettirmekle beraber, Ümmügülsüm Sultan ile izdivacını yapmış, kendi oğlu Mehmed Bey'e vezâret ihsan olunmuş ve Atike Sultan ile evlenmeleri neticesinde, hanedan ile aralarındaki rabıta derecesi biraz daha kuvvetlenmişti. İbrahim Paşa, aynı zamanda muhaliflerini, şüphe ettiği şahısları ve kendine rakip olabilecek kişileri devlet idaresinden uzaklaştırmak için çaba göstermiştir.²⁴

1730 yılına doğru uzun zamandır devlet idaresinde yüksek mevkileri işgal etmiş vezirler, hatta İbrahim Paşa'nın yakınları arasında dahi, şahsî ihtiraslar yüzünden, bir takım yeni hâdiseler vuku bulmuştur. Paşa'nın kendi damatları arasında bu şekil şahsî bir rekabet mevcût olmakla beraber, III. Ahmed'in diğer damatları dahi, İbrahim Paşa'nın, Padişah nezdindeki nüfuzuna artık tahammül edemez bir hâle gelmişlerdi.²⁵ Osmanlı ricali arasındaki ihtilâf, Patrona İsyanı'nın arefesinde, Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa ile Kethüda Mehmed Paşa arasındaki münaferet dolayısıyla şiddet kesb etmişti.²⁶ Vezîr-i Âzam mevkiine göz diken Mustafa Paşa'nın ihtirasları öyle bir hâl aldı ki; sonunda İbrahim Paşa'yı ilk fırsatta devirmeye karar verdi. Padişah sefere çıkarken kolayca darbe yapabilmek için, kendinin bir kısım kuvvetlerle, kaymakam olarak İstanbul'da kalmasına muvaf-

²¹ A.e., s. 102.

²² A.e., s. 105.

²³ A.e., s. 112.

²⁴ A.e., s. 117.

²⁵ A.e., s. 122.

²⁶ A.e., s. 123.

fak olmuştu.²⁷ Hatta bir tarihî kaynakta şöyle bir malumat vardır: güya Mustafa Paşa Yeniçeri Ağasıyla bu hususta işbirliği yapmış, eskiden tanıdığı Patrona Halil'i çağırarak, onu bu işin başına geçmeye sevk etmişti.²⁸ İbrahim Paşa'nın kendi mensuplarından olan Şeyhülislâm Abdullah Efendi de Sadrâzam'a muhalif tarafa geçmişti.²⁹

O sıralarda askerî reform yapılması düşünülmüyordu, fakat bu fikirlerin uygulamaya konulması yeniçerilerin tepkisine neden olmuştur. Bu dönemde matbaanın kurulması da pek önemli bir hadise idi. Bu gelişmelerin yanında, Fransa'dan getirilen saray ve bahçe planlarına göre önemli bir imar faaliyetine girişildiği, padişah kasırları, konaklar, medrese ve çeşme gibi yapılar inşa olunduğu görülmektedir. Kağıthane'de Padişah için Versay Sarayı'nın benzeri Sadâbâd Sarayı inşa edilmişti³⁰. Aynı zamanda yeni bir eğlence tarzı oluşturuluyordu. Yazın Çırağan sefaları, kışın helva sohbetleri tertip edilmekte ve eğlencelere bol para harcanmakta idi.³¹ Uygulamaya konulan yenilikler ciddi sıkıntılar yarattı. Bu dönemde yapılan çalışmalar ne iyileşme yaratıp devletin durumunu düzeltmiş ne de toplumun yaşam şartlarını iyileştirmiştir. Yapılan yenileşme hareketi daha çok Batı'yı taklit gibi görülmektedir.

Ahmed Refik, Damat İbrahim Paşa'nın yönetimden tasfiye ettiği kişiler Zülâli Hasan Efendi, Deli İbrahim Efendi ve İspirizade Ahmed Efendi'nin, menfaatlerinin sarsılması ve otoritelerini kaybetmesi karşısında duydukları öfkenin sonucunda, sadarete muhalif bir örgütlenmeye başladıklarını yazıyor.³² Sadrâzam İbrahim Paşa'nın Safevî Devleti'ndeki karışıklıklardan yararlanarak az bir kuvvet ile çok kazanç elde etme çabası da istenilen neticeyi vermedi. İran savaşının kötü gidişatı karşısında saray otoritesini daha çok kaybetti.

Hadiselerin şahidi olan Abdi Efendi, "*Sadrâzam İbrahim Paşa ehl-i zevk bir devletlü kendi zevk u safâsında bir kişi, rûz u şeb hay ve huy ile safâda idi*" yazmaktadır.³³ Ayaklanma nedenleri hakkın-

²⁷ A.e.

²⁸ A.e.

²⁹ A.e., s. 125.

³⁰ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

³¹ Ahmed Refik, *Lâle Devri (1130-1143)*, İstanbul, 1331, s. 88; Eravcı, Kiremit, a.g.m., s. 81-82.

³² Ahmed Refik, a.g.e., s. 82; Eravcı, Kiremit, a.g.m., s. 84.

³³ *Abdî Tarihi 1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser*, Hazırlayan: Faik Reşit Unat,

da konuşan İ. Neplyuev'e göre; insanlar, Sultan'ın kızı ile evli olan Sadrâzam Damad İbrahim Paşa'nın on iki yıllık sadrâzamlık döneminde kendi akrabalarını hemen tüm üst düzey makamlarına, bir damadı Kaymak Mustafa Paşa'yı İstanbul Kaymakamı ve Kaptan-ı Deryâ atamasından pek hoşnut değildiler. Yeniçerilerin öfkesi özellikle çoktu, çünkü çoğu çeşitli zamanlarda İran'da savaşa gönderilmiş³⁴ ve böylece İstanbul'daki sayıları yaklaşık 5.000 kişiye inmişti (genelde 40.000 kadar olurdu), onlar da izinde bulunuyorlardı³⁵.

Abdi'nin yazdığına göre; Şah'a gönderilen elçi ile Tebriz Muhafızı Kara Mustafa Paşa'ya kaleyi boşaltıp Şah Tahmasb'ın komutanı Tahmasb Kulu Han'a teslim etmesine dair emir gönderilmişti. Tebriz'de bulunan 70-80 bin askerin buna razı olmayacağı netti. Bundan dolayı Mustafa Paşa, geceleyin yakınları ile Tebriz'den firâr etti, sabahleyin erler dağınık bir halde şehri terk etmeğe başladılar ve bu sırada kızılbaşlar tarafından bir çoğu öldürüldü.³⁶

1722 yılında, Safevî Devleti'nin başkentinin isyancı Afgan kabilelerinin eline geçmesi ile bu devletin bozguna uğramasından istifade eden Osmanlı idaresi, batıdaki zaiyatın yerini doldurmak için ordu gönderip bu devletin birçok toprağını ele geçirmişti. Bilindiği gibi; Baltık Denizi kıyılarında toprak ele geçirmek için 1700 yılında İsveç ile savaşa giren Rusya hükümdarı I. Petro, (Osmanlı literatüründe Deli Petro da denir) 1709 yılında Poltava Savaşı'nda XII. Şarl'ı yenmiş, XII. Şarl ise Osmanlı hudutlarına sığınmıştı. I. Petro, bunu fırsat bilerek XII. Şarl'ı takip etmek bahanesiyle 40.000 kişilik ordusu ile Osmanlı topraklarına girmişti.³⁷ Aslında Petro, Osmanlı'nın

Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943, s. 27-28.

³⁴ Ekim 1722'de Kıyamcı Afgan kabileleri Şah ordusunu yenip İsfahan'a girdiler. Safevî Şahı Sultan Hüseyin Şah, tahtını Afgan lideri Mir-Mahmud'a verdi. Ancak başkent dışında olan Şahın büyük oğlu Tahmasb kendini şah ilan etti. Yalnız Hazar'ın güneybatı bölgesi onun kontrolünde idi. Çünkü imparatorluğun topraklarının büyük kısmı Afganlar'ın işgali altında idi. Doğu Transkafkasya dahil olmak üzere kuzeybatı toprakları, Osmanlı Devleti'nde idi ve Reş'ten Terek Nehri'ne kadar Hazar kıyıları Rusya tarafından işgal edilmişti. Yalnız Tahmasb'a yetenekli bir askerî lider Nadir Afşar katıldıktan sonra Şah birlikleri Afganlar'ı işgal ettikleri topraklardan çıkarabildi. Nadir, Nisan 1729'da İsfahan'ı aldı ve Tahmasb, başkente döndü.

³⁵ **AVPRİ**, fon 89, Liste:1,1720 yıl Dosya: 8, varaklar 39 arka yüzü, 40 arka yüzü, 43-53 arka yüzü.

³⁶ **Abdî Tarihi**, s. 27.

³⁷ Tofiq Mustafazade, **Avropa Diplomatiyasında "Erməni Məsələsi" və ya Türkiyəni Bölüşdürmək Planı (Rusdilli Sənədlər Əsasında)**, Bakı, 2015, s. 24.

kuvvetini sınamak ve mümkün olursa Karadeniz kıyılarına çıkmak istiyordu. Fakat, 1717 yılında Prut Nehri civarında, Sadrâzam Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Petro'nun ordusunu abluka altına aldı. Bu durum karşısında Petro barış istedi ve daha önce ele geçirdiği Azak Kalesi'ni de geri vermeyi ihtiva eden ağır barış şartlarını kabul etti.³⁸

Bu ağır yenilgiden sonra, Osmanlı Devleti ile savaşmaya gücünün yetmeyeceğini anlayan Petro, güneyde bir diğer sıcak deniz olan Hazar'ın güneybatı kıyılarını zapt etti. Gayesi Azerbaycan ve İran'ın servetleri ile bu ülkelerin ürettiği ipeğin Avrupa'ya taşınıp satılmasını kontrol etmektir. Ayrıca Afgan kabilelerinin 1722 Mart ayında Safevî ordusunu dağıtıp başkent İsfahan'ı ablukaya almalarından yararlanmak istiyordu. Bu sebeple, aynı yılın Ağustos ayında Şirvan ve Dağıstan halkının, Şamahı şehrini alırken birkaç Rus tüccarını katlederek mallarını yağmalaması üzerine harekete geçti. Haziran 1722'de yüz bin kişilik ordusu ile ³⁹ Hacıtarhan şehrinden gemilerle güneye doğru giderek 23 Ağustos'da (3 Eylül) stratejik bir mevki olan Derbent Kalesi'ni ele geçirdi. Bundan rahatsız olan Sultan III. Ahmed, Rus hükümdarından kendi kuvvetleri ile ahaliyi Türk-Müslüman olan bölgeden kesin olarak çekilmesi talebinde bulundu. Aksi takdirde kendi kuvvetlerini Ukrayna'ya sevk ederek Rusya ile savaşa başlayacağını bildirdi. Bir kez daha Osmanlı ile savaş meydana geldiğinde yüz yüze gelmekten korkan I. Petro, bu ve diğer nedenlerden dolayı Derbent'te bir muhafız birliği bırakarak Rusya'ya döndü.⁴⁰ Buna rağmen, denizden az sayıda askerî kuvvet göndererek Hazar'ın güneybatı kıyılarındaki işgalini sürdürdü.

Osmanlı, Rusya'nın Safevî hudutlarında ilerlemesini durdurmak ve aynı zamanda 1699 yılı Karlofça Antlaşması'yla Avrupa'da kaybettiklerinin⁴¹ yerini doldurmak amacıyla, 1722 yılının ilkbaharında ordusunu Safevî topraklarına sevk etti. Azerbaycan'ın bir kısmını ve İran'ın Batı bölgesini kendi kontrolü altına aldı. Bunun üzeri-

³⁸ Российский Государственный Архив Древних Актов (Rusya Devlet Kadim Belgeler Arşivi) Фонд: 89 (Сношения России с Турцией), опись 3, 1711 год, дело: 16, л. 4-6.

³⁹ Бергман В., *История Петра Великого*, Том 5 (перевод с немецкого Е.Аладыш), СПб, 1844, 65.

⁴⁰ Т. Т. Мустафазаде, *Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в.*, Баку, Элм, 1993, s. 49.

⁴¹ А.е.

ne Osmanlı Devleti ve Rusya arasında savaş tehlikesi ortaya çıktı. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Marquis de Bonnac'ın arabulucluğu ile iki devlet Safevî topraklarını paylaşmak için görüşmelere başladı. Uzun süren görüşmelerden sonra, nihayet 23 Haziran 1722 tarihinde İstanbul'da Rusya temsilcisi İvan Neplyuyev ile Osmanlı Reîsülküttâbı Mehmed Efendi arasında anlaşmaya varıldı. İmzalanan anlaşmaya göre; Hazar kıyısı boyunca Derbent'den başlayarak Astrabad'a kadar olan dar şerit Rusya'ya, Doğu Gürcistan, Azerbaycan'ın büyük kısmı ve Batı İran Osmanlı'ya kaldı. Taraflar, babası Afganlara esir düştükten sonra kendisini şah îlan eden II. Tahmasb'a bu antlaşmayı kabul ettirmek konusunda anlaştilar. Fakat Tahmasb bu antlaşmayı kabul etmedi. 1726 yılında muktedir bir komutan olan Nadir Afşar'ın Şah'a katılmasıyla birlikte Safevîler tekrar güçlendiler ve önce Afganları İran'dan kovdular, daha sonra ise Osmanlılar ile mücadeleye başladılar.⁴²

Şah Tahmasb'ın komutanı Afşar boyundan olan Tahmasb Kulu (Nadir) Han'ın Osmanlı Devleti'ne yönelerek Hemedan, Tebriz, Ferahan, Yazdicurd gibi önemli merkezleri alması, halkın iktidara olan güvensizliğini pekiştirmiş, nefretlerine sebep olmuştur. Sadrâzam Damat İbrahim Paşa, bu kötü durumdan ancak Sultan III. Ahmed'in Safevîlere karşı bizzat sefere çıkması ile kurtulunacağına inanıyordu. Sultan, istemeyerek de olsa sefere çıkmaya razı olmuş ve Üsküdar'a geçmiştir. Ancak Muharrem ayı geçmiş, Safer ayı çıkmış, Rebülevvel ayı girmiş olduğu halde ordu, Üsküdar'dan bir türlü hareket etmiyor; bu durum gerek ordu gerekse halk arasında huzursuzluğa sebep oluyordu. Nihayet, ordunun Üsküdar'dan hareketine karar verilmek üzere 15 Rebülevvel 1143'te (28 Eylül 1730) İstanbul'da ayaklanma başlamıştı.

İsyanın elebaşlarından olan Patrona Halil, aslen Arnavutluk'un Horpeşte kasabasından idi. Patrona isimli bir gemide levent olarak vazife görmesinden dolayı sonraları "Patrona" lakabını almıştır.⁴³ Daha sonra yeniçeri olarak 17. Orta'ya intisab etmiş, lâkin bir ayaklanmanın elebaşları meyânında tekrar ortaya çıkmıştır. İsyân bastırıldıktan sonra ise kaçmaya muvaffak olmuş, memleketine gitmiş ve oradan da İstanbul'a geçmiştir. Bu şehirde seyyar satıcılık, eskicilik

⁴² A.e.

⁴³ Aktepe. a.g.e., s. 131-132.

ve tellâllık gibi işler yapıyordu. Akşamları ise Galata tarafına geçer ve günlük kazancını meyhanelerde sarf ederdi. Günün birinde arkadaşlarından birini öldürdüğü için Galata Voyvodası tarafından yakalanarak hapsedilmiş ve idamına hükmedilmişti. Fakat Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa'nın müdahalesiyle ölümden kurtulmuştu.⁴⁴ Tarihi kaynaklara göre; Patrona, İstanbul'a geldikten sonra Mustafa Paşa'nın adamlarıyla tanışmış ve onun himayesi altına girmişti.⁴⁵

Münir Aktepe'nin yazdığına göre; Patrona Halil, şüphe yok ki, kendisine gereken talimat verildikten sonra, 25 Eylül 1730 tarihinde, arkadaşlarıyla birlikte son defa toplantı yapmış ve bu toplantıda kat'î şekilde isyan günü kararlaştırılmıştı. Âsiler 28 Eylül Perşembe sabahı, Bayezid Camii haremının Kaşıkçılar Kapısı önünde toplanmaya ve teşkilatlanmaya başladılar. Müderrislerden Deli İbrahim'i de İstanbul Kadısı seçtiler.⁴⁶

Muhtelif tahminlere nazaran, başlangıçta miktarları 25-30 arasında tahavvül eden bu zorbalar, orada üç bayrak altında, üç gruba ayrıldılar; birincisi Patrona Halil'in, ikisi de arkadaşlarının idaresinde olmak üzere, üç ayrı koldan çarşıya girdiler.⁴⁷

“*Ümmet, dükkânlarınızı kapatın, şer ile davamız vardır*” diyerek çarşı ve pazarlardaki dükkanların kapatılmasını ve açtıkları isyan bayrağı altında taraftarlarının çoğalmasını sağlamışlardı. Ardından “Sipah Pazarı”na uğrayarak pek çok dükkâna saldırmış, buldukları silahları yağmalayarak güçlerini artırmışlar ve “Et Meydanı”nda toplanmışlardı⁴⁸.

Neplyuyev'e göre; Sadrâzam zamanını eğlencelerde geçirerek devlet sınırlarını savunmayı ihmal etmiş, aynı zamanda genel bir isyana neden olabileceği korkusuyla insanlardan Hemedan ve Kirmanşah'ın kaybını gizlemeye çalışmıştır. İnsanları aldatmak için, Sadrâzam İran'a sefere gidiyor izlenimi vermeye çalışmıştır. Sefer başlangıcı olarak önce 1 Safer 1143 (16 Ağustos 1730) tayin olunmuş, sonra ise bu tarih 15 Rebiü'l-evvel 1143 (28 Eylül 1730)'e ertelenmişti. Ülkede rüşvet ve yolsuzluk almış başını gidiyordu. Sadece

⁴⁴ A.e.

⁴⁵ A.e.

⁴⁶ *Abdî Tarihi*, s. 34-35

⁴⁷ Aktepe. a.g.e., s. 134-135

⁴⁸ Çolak, a.g.m., s. 525-530

bir vezir kahyası bile 40.000.000 Levkiv nakit para biriktirmişti.⁴⁹ Bu servet Erzurum madenlerinin mukaatasından ve içyağı mumlar dahil farklı şeylerin satışından elde edilmişti.

Nepluyev'in sefer ile ilgili yazdıkları Fireng Kont de Marsilio tarafından da doğrulanıyor. De Marsilio'ya göre; İbrahim Paşa, 3 Ağustos'da İstanbul'dan yola çıkıp, sonra ise tereddüt ederek geri dönmüştür. Sadrâzamın hareketlerindeki bu kararsızlık ve belirsizlik maddi kayıplara uğrayan yeniçerilerin öfkesine neden oldu. Çünkü sefere katılmak için hazırlanan yeniçeriler silah, üniforma ve atları satın almak için kendi dükkanlarını satmak zorunda kalmış (barış zamanında, yeniçeriler sanatla ve küçük ticaretle uğraşıyorlardı) ve yoksullaşmalarına neden olmuştur. Marsilio'ya göre; İran'a karşı planlanan seferden çok önce hükûmette genel bir memnuniyetsizlik vardı. Marsilio, ülkedeki mevcut karmaşık siyasî durumu doğru değerlendirmeyi başarmıştı. Örneğin; uzun süre devam eden gıda eksikliğinin, her şeyin fiyatlarının yükselmesinin, yoksulluğun (ticaretin azalması bunda önemli rol oynamıştı), İran sınırına giden askerlerden yöre sakinlerinin zarar görmelerinin halkı kızdırdığını yazmaktadır. Ayrıca fethi için birçok Müslüman kanı akıtılmış olan Tebriz'in elden çıkması⁵⁰, askerler arasında büyük kargaşaya yol açmış ve askerlerin öfkesine neden olmuştu.

İran'a gitmek üzere yola çıkan Elçi Mehmed Efendi, Tebriz yakınlarında 1 Temmuz 1730'da Kumandan Tahmasbkulu Han'a (Nadir) rastladı ve ona anlaşmanın metnini teslim etti. Nadir Han, sözleşmenin onaylanmasının Şah II. Tahmasb'ın iradesine bağlı olduğunu söyledi. Aynı zamanda Nadir Han, Mehmed Efendi'den sözleşme şartları gereği İran'a ait olan Tebriz şehrini teslim etmesini, Tebriz'deki Osmanlı muhafızına yazmasını talep etti. Mehmed Efendi, Tebriz'de bulunan Paşa'ya bir mektup yazdı. Paşa, sözleşmenin bu maddesini yerine getirmeye razı olmasına rağmen, yeniçeriler bu karara karşı çıktılar ve bir saldırı gerçekleştirdiler; fakat dört bin ölü bırakarak yenilgiye uğradılar ve geri kalanı kaçtı⁵¹. Kaçan yeniçeriler, Erzurum'da toplandıktan sonra ayaklandılar. Ayaklananlar, İstanbul'daki yeniçerilere kendi taleplerini desteklemeleri için tem-

⁴⁹ Nepluyev, **a.g. rapor**, v. 387, AVPRİ, Fon: 89 (SRT), Liste: 1, Dosya: 2, v. 39.

⁵⁰ **A.e.**

⁵¹ Nepluyev, **a.g. rapor**, v. 39.

silci gönderdiler. İsyancılar, Osmanlıların Tebriz'i aldığı zaman oradaki ev, dükkan ve kervansarayların askerlere ve Tebriz'de yerleşmek isteyen sivillere satıldığını belirtiyorlardı. Fakat, gönüllü olarak bu şehri İran'a geri veren Osmanlı Hükümeti, yeni mülk sahiplerine ağır bir darbe vurmuştu. Bu nedenle, onlar adaleti sağlamak için evlere, dükkanlara ve kervansaraylara hazineden kendileri tarafından ödenen paranın iadesini talep ettiler.⁵² Nepluyev'in yazdığına göre; Ağustos ayının sonlarında Erzurum'da yeniçerilerin isyan haberini alan Sadrâzam bu girişimden çok rahatsız oldu. Yeniçeri subaylarını çağırıp onlara Erzurum'daki arkadaşlarına sakın olmalarını yazmalarını istedi. Sadrâzam yeniçerilerin kayıplarının ödeneceğini vaat etti. Nitekim, Sadrâzamn talimatı ile yeniçerilere 70.000 Levkiv gönderildi.⁵³ Kont Marsilio'ya göre; kışkırtmanın elebaşısı olan Patrona Halil, üniforma ve diğer askerî mühimmatı satın almak için 200 Piastr, yani tüm servetini harcamıştı.

7 Eylül'de Üsküdar'daki sultan kampında toplanan Divan, Tebriz'in kaybı ve İstanbul'da yeniçerilerin arasında başlayan huzursuzlukla ilgili yöneticiler arasında fikir ayrılıklarının olduğunu gösterdi. Bazı din adamları derhal Sadrâzam'ın komutanlığı altında seferin başlamasını talep ettiler. Bu açıdan ulemâdan Mirzazade'nin durumu ilginçtir. O, İranlıların kendi topraklarını geri almalarının kanuna aykırı olmadığını; Türklerin ise kan dökerek aldıkları topraklarını kaybetmelerinin kanuna aykırı olduğunu söyledi. Ulemâ Damatzade, Şeyhzade, İstanbul Kadısı ve Reîsülküttâb bu görüşü paylaştılar. Sultanın başkentte kalması gerektiği kararına varıldı,⁵⁴ çünkü ordunun yenilmesi durumunda, Sultan'ın orada olması devlet otoritesini ciddi derecede zayıflatabilirdi. Damat İbrahim Paşa ise sefere katılmalıydı. 30 Ağustos (10 Eylül)'da karar kamuoyuna açıklandı. Birkaç gün sonra sefer tarihi 17 (28) Eylül'den 15 (26) Ekim'e ertelendi. Bu nedenle ulemâ ve halk içinde huzursuzluk başladı.

Sadrâzamn emriyle huzursuzlukların baş kışkırtıcıları sayılan ve Divan'da ona karşı çıkan Mirzazade ve diğerleri tutuklandı. Ama bu durumu kurtarmadı ve 17 (28) Eylül'de saat 10.00'da ayaklanma hızla yayıldı. Abdi Tarihi'nde yazıldığına göre; 17. Bölük'ten

⁵² A.y.

⁵³ A.y.

⁵⁴ A.y.

Arnavut asıllı Patrona Halil ve Muslu, Niğbolu sancağından Ali Usta ve daha bir kaç kişi sekiz ay önceden sık sık toplanarak meşveret etmekteydi. Nihayet İstanbul’da devlet erkânından Kaymakam Kaymak Mustafa Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa’dan da başka kimsenin olmamasını fırsat bilip Et Meydanı’nın ortasında bulunan sofaya bayraklarını diktiler.⁵⁵ Ruhlen kötü bir adam olduğu anlaşılan Halil, gemide levendliği esnasında arkadaşlarını isyana teşvik etmiş; lâkin başarı kazanmayıp Rumeli’ye gitmek mecburiyetinde kalmıştır. O zamanlar Kaptan olan ve 1730 İsyanı sırasında Damad-ı Şehriyarî bulunan Abdi Paşa, Patrona Halil’i mahkûm olduğu idam cezasından kurtarmıştı.⁵⁶

Nepluyev, isyanın başlagıcını şöyle anlatmaktadır; isyan haberi alındıktan sonra ricâl-i devletin katılımı ile Sultan’ın huzurunda isyanın def’i için meşveret edilmiş, isyancılara isteklerinin ne olduğunun sorulması için Sultan’ın devlet ricâli ile İstanbul’a geçmesi münasip görülmüştür. Aynı günün gecesi Sultan, bir çekdiri ile karşı yakaya geçmiştir. Bu arada isyanın bastırılması için zaman kaybedilmiş, âsîlerin sayısı artmıştır.

Cuma günü sabah erkenden (29 Eylül) Haseki Ağa, isyancılara isteklerini sormak üzere Et Meydanı’na gönderilmiştir. İsyancılar, İbrahim Paşa ve damatları Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa, Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi ile yirmi sekiz kişinin daha kendilerine verilmesini istiyor, bunları ibret-i âlem için cezalandıracaklarını, mallarını devlet hazinesine aktaracaklarını belirtiyorlardı.

İbrahim Paşa, Şeyhülislam’dan zorbaların def’i için fetva alarak Sancağ-ı Şerif’i, Saray-ı Hümayun’da Ortakapı üzerine dikmişse de, katılan olmamıştı. İbrahim Paşa, Sultan’dan, isyancıları cezalandırmak için izin istemiş; fakat III. Ahmed’in yanındaki bazı kişiler, eğer çıkmalarına izin verilirse firar edebileceklerini, bu sebeple onları Saray’da tutup gerekirse âsîlere teslim edebileceğini belirttiler.⁵⁷

“İsyan 17 (28) Eylül günü öğleden önce saat 10.00’da İstanbul’un içinde bu şekilde başladı: Arnavut asıllı olan

⁵⁵ Abdî Tarihi, s. 29-30.

⁵⁶ A.e., s. 132.

⁵⁷ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

bir yeniçeri (Patrona Halil), Erzurumlu Yeniçeri Mir Ali ve daha on iki kişi anlaşarak yeniçeri camiinde dua ettiler, pazara çıkıp yeşil sancak kaldırarak kim asıl Müslümansa onlara katılsın ve adaletsiz vezirlere karşı çıksın diye bağırıyorlar. 50 kişi toplandı ve onlar da başka⁵⁸ sancak kaldırarak aynı şekilde ikiye ayrılıp insanları ayaklanmaya katılmaya çağırıyorlar”.

Nepluyev, Yeniçeri Ağası'nın (Hasan Ağa) başlayan isyan hakkında bilgi alarak derhal isyancıların küçük bir kısmını dağıttığını, sonra 200 kişiden oluşan diğerlerine karşı harekete geçtiğini yazıyor. Ama yeniçeriler ona karşı değil, onlara haksızlık yapan hükümete karşı olduklarını, aynı zamanda onu lider olarak kabul etmediklerini söylediler. İsyancılar, Yeniçeri Ağası'na evine dönmesini önerdiler ve o da böyle yaptı.⁵⁹ Yeniçeri Ağası, atına binerek 300 kişiyle birlikte şehrin başlıca sokaklarını dolaştıktan sonra, vak'a mahalline geldi; fakat âsileri teskine muvaffak olamadı.⁶⁰

İsyanın başlaması, Abdî Tarihi'nde ise şu şekilde ifade edilir: Yeniçeri Ağası, Vezir Kahyası'na gittiğinde (kızının düğünü sebebiyle başkentte kalmıştı) kayık ile Boğaz'ı geçti ve sultan kampına ulaştı. Durumu İstanbul'da asayişten sorumlu olan Kaptan Paşa'ya anlattı. Ancak Kaptan Paşa hiçbir tesirli tedbir göremedi.⁶¹ Sultan, Haseki Ağa'yı isyancıların yanına gönderdi. İsyancılar, İbrahim Paşa'yı, Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa'yı, Şeyhülislâm Abdullah Efendi'yi ve otuz yedi devlet adamının daha onlara teslim edilmesini talep ettiler. Bütün saray âyânları sultan kampında, Üsküdar'da toplandı. Sultan isyancıların taleplerini öğrenmek için Yeniçeri Ağası'nı gönderdi. Yeniçeri Ağası, Et Meydanı'nda sayıları iki bin kişiye ulaşan isyancılarla karşılaştı. İsyancılar, Yeniçeri Ağası'na Sultan'a karşı değil, fahiş vergilerle ülkeyi harap eden, topraklarını kaybeden hükümete karşı olduklarını belirttiler. Bu nedenle Sadrâzam, Müftü, Kaptan Paşa, Vezir Kahyası ve Reîsülküttâbın mahkemeye verilmesini istediler. Çünkü, Vezir Kahyası mukataa haklarını yalnız kendi akrabalarına vermişti. Hükümet ise ülkeyi yabancı işgalinden, kuru-

⁵⁸ Nepluyev, a.g. rapor, v. 43.

⁵⁹ A.y., v. 44.

⁶⁰ Aktepe. a.g.e., s. 136-137.

⁶¹ A.e., s. 136-137.

makta başarısız olup ağır kayıplar pahasına kazanılmış birçok yeri kaybetmiştir. Tebriz düşmana teslim edilmiş ve oradaki yeniçerler ise kendi kaderine terk edilmiştir. Hatta yeniçeriler, sefere hazırlanırken silah almak için dükkanlarını ve evlerini satarak para kaybettiklerini ileri sürerek faillerin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.⁶²

İsyancıların taleplerini öğrenen Sultan, tüm komutanları ve devlet erkânını toplayıp üç ya da dört saat boyunca, İstanbul'dan Üsküdar'a kadirgalarla taşıdı. Sadrâzam, sayıları üç bin kişiyi geçmeyen isyancılara karşı, sarayda bulunan yedi bin askere, baskın yapmayı teklif etti. Ancak Sultan III. Ahmed, istenen devlet erkânını kurban vermekle kurtulamayacağını bildiği için⁶³ bu teklifi reddetti. Bunun üzerine isyancıların sayısı giderek arttı ve onlar şehrin kapılarını kilitleyip, kimsenin şehirden çıkmaması için tedbir aldılar.

İsyancılar sadece hükümete karşı olduklarını ve başka kimseye dokunmayacaklarını duyurdular. Rum, Ermeni ve Yahudilere kendi güvenlikleri nedeniyle dışarı çıkmaları yasaklandı.⁶⁴ Tüccara da olaylar sırasında zarar görmemeleri için dükkanlarını kapatmaları emredildi. Et Meydanı'na toplanan isyancılar, dükkanlardan yalnız silahları aldılar. Neplyuev'in belirttiği gibi; isyancılara sadece bir yeniçeri ortası katıldı. Bir çoğu vezirin değişmesini arzulasa da isyancıların sayısı az olduğundan onlara katılmaya cesaret edemiyordu.⁶⁵

Neplyuev'in raporundan anlaşıldığı gibi; Cuma sabahı, (29) Eylül'de, Sultan'ın emriyle Saray'ın önüne Müslümanları ve sultanı savunmağa çağırın "Sancağ-ı Şerif" konulmuştu. Katılanlara bir kereye mahsus olarak 25 Levkiv (Kuruş) ve ayrıca günde 5 Aspren (Akçe) maaş ödeneceği açıklandı. Sultan, aynı gün onu desteklemeleri veya tarafsız kalmaları için bahriye topçularının yanına bir kişi gönderdi. Topçular isyancılara katılmayacaklarını, fakat aynı zamanda yeniçeri ocaklarından ayrılmayacaklarını beyan ettiler⁶⁶.

Âsiler, taraftar toplamak için Galata ve Üsküdar'a sancak ile elçiler gönderdiler. Padişah'ın bayrağı altında çok az kişi toplanmıştı.

⁶² **Abdî Tarihi**, s. 37.

⁶³ Neplyuev, **a.g. rapor**, v. 44-45.

⁶⁴ **A.y.**, v. 47.

⁶⁵ **A.y.**, v. 47.

⁶⁶ **A.y.**, v. 48.

Rus temsilcisine göre; “*bu, garip bir rezalet idi*”, isyancılara ise pek çok kişi katılıyordu. Sultan kampına gidenler silahsız idiler; çünkü Saray’da yeterli sayıda silah vardı. İsyancılara katılanlar ise silahları ile geldiler. Sultan güçsüzlüğünü anlayıp taraftar toplamayı durdurdu. Saray’ın kapısı kapandı. Sultan’ın emri ile harem, Üsküdar’dan İstanbul’a taşındı.⁶⁷

Sultan, taleplerini öğrenmek için isyancıların yanına tekrar bir kişi gönderdi. İsyancılar, daha önce olduğu gibi, devlet erkânının iadesini talep ettiler. Sultan bu talepleri cevapsız bıraktı. Öte yandan, akşam isyancıların sayısı otuz bine ulaştı. Asilerin seçtiği yeniçeri ağası isyancılara yağma ve şiddeti yasakladı. Yalnız isyancıları rızık temin etmek için Kaptan Paşa, Vezir Kahyası ve Reisülküttâb’ın Galata’daki evlerini yağmalamaya izin verdi.⁶⁸ Aynı gece, Sultan, Abdî Ali adında deniz subayını çağırıp, ona filo komutanlığını verdi ve onu limana gönderdi. Sultan, bu görevlendirmeye denizcilerin isyancılara katılmalarını engellemek istiyordu.⁶⁹ Cumartesi günü ise Sultan, herhangi bir önlem almak imkânına sahip değildi ve durumdan umutsuzdu. İsyancıların sayısı bir günde iki kat artarak altmış bine ulaşmıştı ve onlar topları ele geçirmişlerdi. Aynı gün, isyancılar ev hapsinde olan ulemâdan Mirzazade’yi getirip müftü seçtiler.⁷⁰ Aynı gece İbrahim Paşa, aynı zamanda Kaptan Paşa ve İstanbul Kaymakamı olan Mustafa Paşa ve Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa azledilip “*leşlerini birer öküz arabasına tahmil edib meydanda olan zorba eşhasa gönderdiler.*”⁷¹

Neptyuyev ise bununla ilgili; “*İsyancıların sayısında sürekli bir artışı ve birçok bostancının onlara katıldığını gören III. Ahmed, Sadrâzam’ın, Vezir-i Âzam Kahyası ve Kapudan Paşa’nın tutuklanmasını emretti. Onları aynı gece boğarak katlettiler*” yazmaktadır. Neptyuev ilginç bir ayrıntı verir; Sadrâzam katledilerken önce Kaptan Paşa’nın katledilmesini rica etmiş, çünkü onun ayaklanmayı zamanında engelleyemediğini söylemiştir. 1 Ekim Pazar günü, Sadrâzam, Kaptan Paşa ve Vezir Kahyası’nın vücutları, öküzler tarafından çekilen bir araba ile Et Meydanı’na çıkarılıp isyancılara teslim

⁶⁷ A.y.

⁶⁸ A.y.

⁶⁹ A.y., v. 49.

⁷⁰ A.y.

⁷¹ Abdî Tarihi, s. 38; Çolak, a.g.m., s. 525-530.

edildi. Âsiler ise, Sadrâzam'ın vücudunu parçaladılar ve bunun Sadrâzam'ın vücudu değil, muhafızı olan ve ona benzeyen Kürkçübaşı'nın leşi⁷² olduğunu söyleyerek, vücudunu atın kuyruğuna bağlayıp Saray'a geri gönderdiler. Sultan'ın yeğeni, Sultan Mustafa'nın oğlu Mahmud'un tahta çıkmasını talep ettiklerini belirttiler. Böylece, 1 Ekim'de İstanbul'da kontrolü âsiler ele aldılar ve her yana korumalar yerleştirdiler. Bahriyeliler de isyancılara katıldılar. İsyancılar, hapis-hanelerin kapılarını açıp, mahkûmları serbest bıraktılar; aynı zamanda, kendilerinin adını kullanarak yağma yapanları cezalandırdılar ve katledip hemen küçük parçalara ayırdılar.⁷³ Sultan, kendi silahdarı ve damadı olan Mehmed'i sadrâzam olarak atadı. Yine sultanın emri ile eski Müftü Hafızullah Efendi kayığa bindirilip denize atıldı. Ancak, daha sonra, bu bilgi doğrulanmadı.⁷⁴

Münir Aktepe'ye göre; Sultan'ın konuşmak için isyancılara gönderdiği şahıslardan İspirî-zâde ve Zülâli Hasan Efendi, aslında zorbaları III. Ahmed'in hal'ine teşvik etmişlerdi. Patrona Halil ve arkadaşları ile görüşükten sonra pazartesi gecesini saat üç sıralarında Saray'a döndüler. Ulemânın meclisine girecek âsilerin, III. Ahmed'i istemediğini ve I. Mahmud'un tahta oturmasını talep ettiklerini söylediler. Daha sonra İspirî-zâde Ahmed Efendi, III. Ahmed'e giderek ona da aynı sözleri söyledi. Evvelce şaşırın III. Ahmed, sonra yerinden kalkarak Harem Dairesi'ne, yeğeni Şehzâde Mahmud'un bulunduğu yere gitti, ona uzun bir nasihat verdi, kendi evlâtlarını ona emanet ettiğini söyledi. Vakit gece yarısını geçtiği için, biat merasimi evvela saray mensupları arasında yapıldı. 2 Ekim 1730 Pazartesi sabahından itibaren, Saray kapıları açılmış, herkes serbestçe gelip Padişah'a biat merasimini icra etmişti.⁷⁵

1 Ekim akşamı Sultan III. Ahmed, yirmi yedi yıldan fazla hapiste tuttuğu yeğeni Sultan Mustafa'nın büyük oğlu Şehzâde Mahmud'u azad etti. Kürkünü çıkarıp yeğenine verdi ve ondan kendi çocukları için merhamet diledi. Sonrasında ise çocuklarıyla beraber, Mahmud'un tutulduğu odaya yerleştirildi.⁷⁶ Mahmud, o zaman 33 yaşındaydı. 2 Ekim sabahı isyancılar Eyüp'te toplandılar ve Mahmud'u,

⁷² **Abdî Tarihi**, s. 38.

⁷³ Nepliyev, **a.g. rapor**, v. 50-51.

⁷⁴ **A.y.**, v. 51-52.

⁷⁵ Aktepe. **a.g.e.**, s. 155-156.

⁷⁶ Nepliyev. **a.g. rapor**, v. 52.

sultan ilan ettiler.⁷⁷

Saray erkânı Mahmud'a gitti (25 Eylül'de) ve 6 Ekim de tahta çıkması planlandı. Yeni padişah, Sadrâzam Mehmed Paşa'yı görevinde bıraktı, isyancılar tarafından seçilen Mirzazade'yi ise müftü makamına getirdi. Yeniçeri ağalığı ve diğer yüksek makamlara da isyancıların seçtikleri kişiler atandı. İsyancıların elebaşısı olan Patrona Halil'e, Sultan, süslenmiş bir at verdi. Sultan, ayaklanmaya katılanların hiçbirine ceza verilmeyeceği vaadinde bulundu.⁷⁸ “Abdî Tarihi”nde âdi bir kasabın Boğdan valiliğine, diğer bir kişinin ise Karaman valiliğine atandığını, Sabık Kırım Hanı Kaplan Giray'ın da tekrar bu göreve getirildiğini de yazıyor.⁷⁹ Neptyuyev, Sultan I. Mahmud'un babası Sultan Mustafa'nın silahdarı olmuş Nedilli Efendi'yi Vezir Kahyası makamına, Reîsülküttâb vazifesine ise daha önce bu vazifede bulunmuş olan Süleyman'ı atadığını yazıyor.

Aynı gün eski sultanın damatları Ahmed ve Ali Paşalar katledildi, Sadrâzam İbrahim Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa tutuklandı. Et Meydanı'nda, Üsküdar'dan getirilmiş ve kurulmuş çadırlarda toplanan isyancılar, Sultan'ın izni olmadan Yeniçeri Ocağı'na kaydolunmaya başladılar. Sayıları artık yetmiş bini geçtiğinden, yeniçerilerin kendilerinin seçtikleri Kul Ağası, yeniçeri sayının fazla olduğunu ve Hazine'nin onları maaşa bağlamaya gücü yetmeyeceğini bildirip, kaydı durdurmalarını emretti. İsyancılar bundan kızıp Kul Ağası'nı parça parça doğradılar.⁸⁰

3 Ekim Salı günü, III. Ahmed'in zehirlendiği haberi yayılsa da bu doğrulanmadı. Âsilerin İstanbul'da silahlı gezmesi yasaklandı, ancak Et Meydanı'ndaki isyancıların hepsi silahlı idi.⁸¹

5 Ekim'de, eski Sultan'ın damatları Ali Paşa ve Ahmed Paşa ile katledilen Sadrâzam İbrahim Paşa'nın oğlu da serbest bırakıldı. Neptyuyev, Sultan'ın İran büyükelçilerini serbest bırakıp barış görüşmelerini sürdürmelerini emrettiğini yazıyor. Ayrıca Neptyuyev'e göre; “İstanbul'da sahte bir Safevî prensi vardı ve güvenliği için ayaklanma sırasında koruma altında tutulmuştu.”

⁷⁷ A.y., v. 53.

⁷⁸ A.y., v. 54.

⁷⁹ Abdî Tarihi, s. 52.

⁸⁰ Neptyuyev. a.g. rapor, v. 55.

⁸¹ A.y., v. 55.

6 Ekim Cuma sabahı tüm devlet erkânı, Saray'da toplanmış, yeniçeri âsiler arka caddenin her iki tarafında silahsız ve sıra halinde dizilmişlerdi. Öğleden önce saat 10.00'a yakın ve kafasında elmas ve teleklerle süslenmiş bir sarık olan Sultan bütün erkânı ile Eyüp Meydanı'na gitti. Sultan'ın arkasında kısa mızraklı birkaç asker, âsi liderleri Patrona Halil ve Mir Ali, önde gelen din adamları, Yeniçeri Ağası ve bazı paşalar gidiyorlardı. Ardından her zamanki gibi, Sadrâzam sağ tarafta, Müftü sol tarafta gidiyordu. Onlardan sonra Mirâhur, Sultan'ın süslü atları ile geliyordu. Sultan Mahmud kendisi, bıyıklı ve sakalsızdı, çünkü ev hapsinde olduğu sürede kendisine sakal uzatmak yasaklanmıştı. Toplanan ahaliye para, bazen de Eşrefi (altın onluk) atılırdı. Yürüyüşü davul ve timpani ile saray müzisyenleri kapattı. Hepsi Eyüp Meydanı'na geldiklerinde, padişahların adeta tahta oturdukları camide Mahmud kılıç kuşandı. Tören yapıldıktan sonra, insanlar bağırarak Sultan Mahmud'u tebrik ettiler. Sultan oradan camiye gitti ve Neplyuev'e göre, bu kez top top havai fişegi (yeni sultan tahta çıkarken havai fişek atılırdı) atılmadı.⁸²

7 Ekim'de yabancı büyükelçiler, yeni sultanın tahta cülûsu ve-silesiyle tebrik için Sadrâzam'a tercümanlarını gönderdiler. Ancak tercümanları, Vezir Kâhyası kabul ederek Sadrâzam'ın diğer önemli konularla meşgul olduğunu belirtti. Sadrâzam bu anda, Patrona Halil ve Mir Ali'yi kabul ediyordu. Onlara yüksek rütbeler verildi.

8 Ekim'de Sultan, eski padişahın damadı Ahmed Paşa'yı Kaptan Paşa makamına atadı. Aynı gün eski Reisülküttâb bulunarak şehirden uzak bir saraya yerleştirildi ve Has Odabaşı yeni padişahın annesinin yardımı ile onun affını sağladı.

9 Ekim'de yeniçeriliğe yazılma durduruldu ve 10 Ekim'de yeniçeriliğe yazılan tüm yeniçerilere 25 Levkiv (Kuruş) verildi.⁸³ Âdet olarak her yeni sultan tahta çıktığında bu para dağıtılıyordu. Fakat, isyancılar dağılmadılar ve yeni sultandan isyana katıldıkları için ceza almayacaklarına dair garanti istediler. Diğer şehirlerden de askerler geldi ve onlar da hediye talep ettiler. Sultan, 11 Ekim'de af fermanını okuttu ve yeni gelenlere hediyeler dağıtmak için talimat verdi. Bundan sonra isyancılar evlerine dağıldı.⁸⁴ İsyancıların ısrarı ile Damat İbrahim Paşa'nın inşa ettirdiği saray ve Sadâbâd adlı park

⁸² A.y., v. 56.

⁸³ A.y., v. 57.

⁸⁴ A.y., v. 57-58.

harabeye çevrildi.⁸⁵

Neptyuev'in aldığı bilgiye göre; eski vezir kahyasının evinde 10 milyon Levkiv (Kuruş) ve eski sultan haremde ise yaklaşık 15 milyon bulunmuştu.⁸⁶ İsteklerinin yerine getirildiğini gören isyancılar, zorbalıklarını devam ettirmiş, İstanbul'da ne kadar hamam tellakı, sebzeçi, kaldırımcı Arnavutları, dilencileri var ise Et Meydanı'na giderek Yeniçeri Ocağı'na kayıt olmuşlardı.⁸⁷

Bunun yanı sıra isyancılar, gece-gündüz dükkânları yağmıyorlardı. 300-400 kişilik gruplar halinde bir bayrak altında toplanarak bellerinde tabancalar, ellerinde kılıçlar, iri iri baltalar ile İstanbul'a, Üsküdar'a, Kadıköy'e dağılıp, mevcut yalılara saldırmış, hatta yağma ile meşgul olmuşlardı.

Neptyuev'in daha sonraki raporundan Sultan'ın af ilanından sonra bile tüm yeniçerilerin silahlarını bırakmadığı belli oluyor. 20.000 kişi bu talebi yerine getirirse de diğer 20.000'i Sultan'ın fermanına itaat etmeyerek silahla dolaşıyorlardı. Onlar sadece sayısı iki yüz olan serdengeçtileri dinliyorlardı.

Patrona Halil ve âsilerin diğer elebaşları, sürekli devlet işlerine müdahale ediyorlardı. Patrona Halil, yerli yersiz, her işe karışıyor, usûl ve âdaba riayet etmeden gelişigüzel hareketlerde bulunuyordu. Örneğin; Sultan Mahmud'un kılıç kuşanması için, 6 Ekim 1730 Cuma günü icra edilen kılıç alayı merasimine, Patrona Halil Padişah'ın önünde ve müzeyyen bir ata sade elbiseleri, fakat çıplak ayaklarıyla binmiş olarak iştirak etmişti. Diğer taraftan, Eyüp Camii'nde yapılacak olan merasime padişahın, bütün askerlerin silâhsız olarak gelmelerini emretmiş olmasına rağmen, Patrona ile arkadaşları, tam teçhizat katılmışlardı.⁸⁸ Patrona Halil tamamen şımarmış, gün geçtikçe daha cüretkâr şekilde devlet işlerine müdahale ediyordu. Örneğin; birkaç taraftarı ile Sadrâzam Mehmed Paşa'ya gelerek isyancıların seçtiği kişileri bazı makamlara atamayı talep etti. Sadrâzam, kabullenmek zorunda kaldı. Onların talebi üzerine, Mikail adlı biri Eflak Prenslığı'ne atandı, hâlbuki eski sultan bu makama Mavrokordato'yu atamıştı. Sultan, serdengeçtilerin

⁸⁵ A.y., v. 58.

⁸⁶ A.y., v. 58.

⁸⁷ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

⁸⁸ Aktepe, a.g.e., s. 161.

ellerinde silah at üstünde kıyamcılarının libası olan başlarında kırmızı sarık ile dolaşmaması hakkında ferman çıkardı. İstanbullulara, zorbalık eden ve şehrin sakinlerine sadece siyah libas giymeyi emreden âsileri dinlememeleri emredildi.⁸⁹

Yeniçeriler zorbalık etmeye devam ediyorlardı. 25 Ekim’de Patrona Halil arkadaşları ile Sadrâzam’a gitti ve yeni Vezir Kahyası Nedili Efendi’nin değiştirilmesini talep etti. Rüstem Paşa’nın vezir atanmasını, önceki reîsülküttâbın ise sürgüne gönderilmesini istedi. Kısa sürede eski reîsülküttâb sürgüne gönderildi.⁹⁰ Münir Aktepe’nin ifadesine göre; *“Hülâsa zorbalar ve bilhassa bunların reisleri ne yaptıklarının farkında olmadan, kazandıkları zaferin sarhoşluğu içinde dolaşıp duruyorlardı. Zaman zaman vezîr-i âzama giderek, ona yerli yersiz işler yaptırmak istiyor; daha olmazsa, usûl ve âdaba muhalif olarak, silâhlı bir şekilde padişahın huzuruna çıkıp şikâyetlerde bulunuyorlardı. Onların bu hâli ise, devlet mekanizmasının muntazam çalışmasına mani olmakta idi”*.⁹¹

Patrona Halil’in ve serdengeçtilerin zorbalıkları hükûmeti kesin tedbir almaya zorladı. Sultan, gizlice Kırım Hanı, Sadrâzam, Muhsin Abdullah Paşa ve Müftü Damatzade ile konuşarak durumu öğrendi, vaziyeti netleştirmek için tebdil-i kıyafet ile şehri gezdi ve insanların görüşlerini öğrendi. Muhsin Paşa aracılığı ile Sultan’a, eski yeniçerilerin isyancıları müdafaa etmeyecekleri iletildi. Patrona Halil ve serdengeçtiler halkta nefret uyandırmışlardı.⁹²

Sonuçta, Müftü ve ulemâ da dahil olmak üzere tüm saray erkânı isyancıların devlet işlerine sürekli müdahale etmelerine kızdı. Sultan, on gün zarfında isyancıların sakinleşmeleri ve evlerine dönmeleri; aksi takdirde cezalanacakları konusunda ferman çıkardı.⁹³ Patrona Halil’in bağlı bulunduğu 17. Orta’nın (bölüğün) kumandanı Halil Ağa vasıtasıyla, ocaktaki Patrona ve yandaşlarına muhalif ocak zabitleri ile irtibat kurulmuştu.⁹⁴

Muhsin Abdullah Paşa, Kapı Kethudası İbrahim Paşa, Şeyhülislâm, Damatzade, Eski Kırım Hanı Kaplan Giray, Sadrâzam ile bir-

⁸⁹ Neptyuyev, a.g. rapor, v. 84.

⁹⁰ A.y., v. 184-185.

⁹¹ Aktepe, a.g.e., s. 166-167.

⁹² Neptyuyev, a.g. rapor, v. 189.

⁹³ A.y., v. 185.

⁹⁴ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

likte Saray'da acemi işlerini tartışmak bahanesi ile Patrona Halil ve arkadaşlarını davet ederek katledilmelerini kararlaştırdılar. Sultan'ı da bu planın uygulanmasına ikna ettiler.⁹⁵

Büyük Divan, 23 Kasım 1730'da toplandı ve hiçbir şeyden kuşulanmayan Patrona Halil ve arkadaşları Divan'a katıldı. Divan'da kızılbaşların Gence'yi kuşatması konusunda tartışıldı ve oraya asker göndermek gerektiği söylendi. Patrona Halil ve arkadaşları yüksek sesle sadece Gence'yi savunmaya değil, aynı zamanda İranlıların aldıkları Tebriz'i ve onların müttelikleri olan Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş olan tüm şehirleri geri almaya hazır olduklarını belirttiler. Muhsin Abdullah Paşa ve diğer komplocular, Patrona Halil ile Divan'a serdengeçtilerin sadece küçük bir kısmının geldiğini anladılar. Bundan dolayı da bu husus çok önemli olduğu için sultanın kendisinin katılması ile tartışılması gerektiğini ileri sürdüler.⁹⁶

Büyük Divan'ın 25 Kasım 1730 sabahı toplanmasına karar verildi. Bunun üzerine Patrona Halil ve serdengeçtiler, saraya geldiler. Toplantı sırasında Kırım Hanı, Sadrâzam, Müftü, Muhsin Abdullah Paşa ve Kaptan Paşa görüşmelere dair haber vermek üzere sultanın odasına gittiler. Saray'da bin kadar nefer toplandı. Kaptan Paşa, sabahın erken saatlerinde 200-300 silahlı denizciyi de Saray'a getirmişti. Sadrâzam, erkânı ile Sultan'ın yanına giderek ona uygun zamanın geldiğini belirttiler. Canım Hoca (Neplyuyev onu Yanun Hoca olarak yazıyor) bahçeye isyancıların önüne çıkarak sultanın Patrona Halil ve Yeniçeri Ağası'na hizmetlerinden dolayı birinci dereceden paşa rütbesi vererek onların birini Sofya'ya, diğerini Niş'e gönderdiğini beyan etti. Canım Hoca, Patrona Halil ve Yeniçeri Ağası'nın bunu reddetmemelerini ve Sultan'dan kürk hediye almalarını istedi. Daha önce Canım Hoca kapıları kilitlemeyi emretmişti. Şüphelenmeyen Patrona Halil ve arkadaşları Sultan'a gittiler ve kendisini selamladılar. Sultan yan odaya gitti ve onun işareti ile Canım Hoca hançer ile Patrona Halil'i yaraladı. Diğerleri de Yeniçeri Ağası'nın üstüne atıldılar. Böylelikle âsilerin liderlerini etkisiz hale getirdiler.⁹⁷

Ama tarihi eserlerde Patrona ve isyanın diğer elebaşlarının katli şöyle tasvir olunur: Canım Hoca, Mehmed Paşa ve Kaplan Giray, Pehlivan Halil Ağa, İbrahim Paşa 25 Kasım 1730'da toplana-

⁹⁵ Neplyuyev, a.g. rapor, v. 190.

⁹⁶ A.y., v. 191.

⁹⁷ A.y., v. 193-195.

cak divandan önce, Saray-ı Hümâyün'da, Revan Kasrı ve Sünnet Odası'nda lâzım gelen hazırlıkları yapmış bulunuyorlardı. Zorbaları katletmek üzere silahlandırılmış otuz kadar adam, dolap ve ocak içi gibi muhtelif mahallere, geceden yerleştirilmişti. Hiçbir şeyden kuş-kullanmayan zorbalar, birinci toplantıdan biraz farklı olarak bu toplantıya daha lâkayd ve az bir muhafız kuvvetle gelmeye başlamışlardı. Bâbüssaade'den içeri ancak zorbaların ileri gelen beş altı şahsı geçirildi. Bunlar Sünnet Odası'nda gafil yakalandılar, devlet erkânı ile birlikte İran seferine âit müzakerelerde bulundular. Patrona Halil'e Rumeli Beylerbeyliği'ni, Muslu'ya Anadolu Beylerbeyliği'ni ve Yeniçeri Ağası'na da üç tuğlu bir vezirlik ihsan ederek, kendilerinin İran seferine memur edildiği belirtildi. Bu münasebetle padişah onlara hilat verecekti. Tam bu sırada Pehlivan Halil Ağa ve etrafta gizli bulunan bütün adamlar gafil zorbaların üstüne atıldılar. Patrona Halil, Muslu Beşe ve Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa katledildi. Daha sonrası Saray'ın ikinci ve birinci katlarında bulunan zorbalar öldürüldüler ve bazıları kaçmaya muvaffak oldular⁹⁸.

Bâbüssaade dışında bekleyen diğer âsi serdengeçti ağaları teker teker içeriye alınarak bertaraf edildiler. Neptyuyev, Canım Hoca'nın yirmi dört serdengeçtiye onların yaptığı hizmetlerden dolayı ücret olarak kaftanlar almak için sultanın odasına girmelerini söylediğini yazıyor. Serdengeçtiler, tehlikeyi sezerek, ödülü reddettiler ve kاپıya gittiler, ama kapılar kilitli idi. On altı serdengeçti Canım Hoca'nın emriyle öldürüldü, sekizi ise canlı ele geçirildi.⁹⁹

Patrona Halil ve serdengeçtilerin cesetleri saray meydanına götürüldü. Yeniçeri ağası olarak atanmış olan Muhsin Abdullah Paşa eşiğe çıktı ve Sultan'ın düşmanlarının öldürüldüğünü duyurdu. İnsanlar bu haberi çok temkinli, ama bir o kadar da memnuniyetle karşıladılar. Yeniçeriler, Abdullah Paşa'yı komutan olarak tanıdılar.¹⁰⁰ Az sonra Sadrâzam meydana çıktı; Patrona Halil ve diğerlerinin cesetlerinin denize atılmasını emretti. Aynı gün Canım Hoca'ya birinci sınıf paşa rütbesi verildi.¹⁰¹

Yakalanan serdengeçtiler ve Patrona Halil'in isteği üzerine ye-

⁹⁸ Aktepe, a.g.e., s. 175-177.

⁹⁹ Neptyuyev, a.g. rapor, v. 195.

¹⁰⁰ A.y., v. 196.

¹⁰¹ A.y.

niçeri subaylığı vazifesine atananlar idam edildi.¹⁰² O zaman Erzurum'da şüpheli bilinen serdengeçti Mir Ali'nin yakalanması ve katledilmesi için ödül kondu. Şunu da kaydedelim ki; âsilerin elebaşlarının katledilmesi ile İstanbul'a sükûnet gelmiş gibi olsa da yaklaşık dört ay sonra, 26 Mart 1731'de âsilerin öcünü almak iddiasıyla bir grup zorba, Ağa Kapısı'nı basarak Yeniçeri Ağası Abdullah Paşa'yı yaralamışlardı. Evleri, çarşı, pazar ve bedestenleri yağmalamışlardı. Sayılarını gittikçe artıran âsilerden bir kısmı Et Meydanı'na toplanıp bayrak açtılar. Fakat yeni Sadrazam, Patrona Halil Ayaklanması'nın bastırılmasında yapılan hataları göz önünde bulundurarak daha kararlı ve çevik hareket etti. İsyancılarla görüşmeyerek onlara karşı kuvvet gönderdi ve ayaklanma anında bastırıldı.

Böylece, İstanbul'daki Rus temsilcisi Neplyuyev'in raporlarının tahlili, 1730 yılı İstanbul isyanının nedenlerinden birinin Sadrazam İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında hükümetin kötü iç ve dış politikası olduğu kanaatine varmaya imkân sağlıyor. Fakat isyanın elebaşları hiç de devlette huzurun sağlanması ve devletin gelişmesine gayret göstermemiş, zenginleşmek onların başlıca amaçları olmuştur.¹⁰³ Aynı zamanda Neplyuyev'in raporundan, ilgili görevlilerin zamanında uygun tedbirler almakla bu ayaklanmayı bastırabilecekleri de anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Архив Внешней Политики Российской Империи (Rusya İmparatorluğu Dış Politikası Arşivi), Фонд (Fon) №89(Сношения России с Турцией)(Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri fonu),Опись (Liste) 1. 1730 года, дело 2 (1730 yılı, Dosya 2).

Российский Государственный Архив Древних Актов (Rusya Devlet Kadim Belgeler Arşivi) Фонд: 89 (Сношения России с Турцией), опись 3, 1711 год, дело: 16

2. Kitap ve Makaleler

Abdi Efendi: **Abdî Tarihi, 1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir**

¹⁰² A.y., v. 196-197.

¹⁰³ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

- Eser**, Hazırlayan: F. Reşit Unat, Ankara, 1943.
- Ahmed Refik: **Lâle Devri (1130-1143)**, İstanbul, 1331.
- Aktepe, M. Münir: **Patrona İsyanı (1730)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.
- Çolak, Songül: “Patrona Halil Ayaklanması’nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Ankara, 2002, s. 525-530. <https://www.tarihtarih.com/syf:-268suz=3845948> (Son Erişim Tarihi: 27.03.2018).
- Eravcı, H. Mustafa; Kiremit İlker: “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Değerlendirmeler”. **Tarih Okulu**, Eylül-Aralık 2010, Sayı: VIII, s. 79-93.
- Бергман, В.: **История Петра Великого**. Том 5 (перевод с немецкого Е.Аладыш), СПб., 1844.
- Граф, Марсильи: **Известие о двух возмущениях, случившихся в Константинополе в 1730 и 1731 годах при низложении Ахмета III и возведении на престол Магмута I** (переведено с французского языка). СПб., 1788.
- Мейер, М. С.: “Восстание городских низов Стамбула 1730 г. (Причины и характер)”. **Народы Азии и Африки**. 1963. №: 4, сс. 77-89.
- Mustafazadə, Tofiq: **Avropa Diplomatiyasında “Erməni Məsələsi” və ya Türkiyəni Bölüşdürmək Planı (Rusdilli Sənədlər Əsasında)**, Bakı, 2015.
- Мустафазаде, Т. Т.: **Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в.** Баку, ЭЛМ, 1993.

ROBERT KOLEJ'DE OKUYAN TÜRK ÖĞRENCİLERİN SOSYAL ARKA PLANLARI (1863-1971)*

E. Evrim ŞENCAN GÜRTUNCA**

Öz

Bu çalışmanın konusu, Robert Kolej'de, 1863-1971 yılları arasında okuyan Türk öğrencilerin sosyal arka planlarının değerlendirilmesidir. Elit bir grup olarak tanımlanan Kolej öğrencilerinin, bu durumunun aileden mi geldiği, yoksa, Kolej eğitimi sayesinde mi edinildiğinin tespiti, çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Böylece, zaten elit gruba dâhil iseler, sosyal statülerini devam ettirdikleri; dâhil değil iseler, Kolej eğitiminin öğrencilere elit olma şansı verdiği sonucuna ulaşılabacaktır. Çalışmada, Robert Kolej arşivinde muhafaza edilen öğrenci dosyaları ile öğrenci kayıt defterlerinden istifade edilmiş ve zikredilen tarih aralığında Kolej'de okuduğu tespit edilen 5.120 Türk öğrenciye ait 52.310 adet belge taranmıştır. Bu belgeler; iyi tanımlanmış bir gruba dâhil olmuş kişiler hakkında veri toplamak ve bunları topluca değerlendirmek için kullanılan prosopografi (grup biyografisi) metodu ile analiz edilmiştir. Bu yöntemle edinilen veriler, çalışmanın birincil kaynağını oluşturmuş; verilerden elde edilen bilgileri desteklemek için, genelinde yabancı okullar, özelinde Robert Kolej ile ilgili yapılmış diğer çalışmalardan faydalanılmıştır.

Elde edilen netice şudur: Öğrencilerin büyük çoğunluğu büyük şehirlerden Kolej'e gelmişlerdir. Küçük ve orta ölçekli şehirlerden geliyorlarsa da, bu şehirlerin, çoğunlukla diğer yabancı okullara ev sahipliği yapan yerler olduğu tespit edilmiştir. Başta üst düzey devlet memurlarından oluşan ve çoğunlukla batı dillerine hakim olan üst sınıf ailelerin çocuklarını Kolej'e gönderdiği de, araştırmanın diğer bir neticesidir.

Anahtar Kelimeler: Robert Kolej, Türk Öğrenciler, Eğitim Tarihi, Yabancı Okullar.

* Bu çalışma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yabancı Okullar: Robert Kolej'de Okuyan Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)" adlı TÜBİTAK 1001 Araştırma projesi (Proje No: 113K135) kapsamında hazırlanan ve aynı adı taşıyan doktora tezinden derlenmiştir. Projede araştırmacı olarak görev alan yazar, doktora tezine ve bu çalışmaya katkılarında dolayı TÜBİTAK'a teşekkür etmektedir.

** Dr., Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
E-mail: evrimsencangurtunca@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9807-1338>.

Makalenin Geliş Tarihi: 08.01.2018, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 09.04.2018.

Abstract

SOCIAL BACKGROUNDS OF TURKISH STUDENTS WHO STUDIED AT ROBERT COLLEGE (1863-1971)

The subject of this study is to evaluate the social backgrounds of Turkish students who studied at Robert College between the years of 1863 and 1971. The students of the college are identified as an elite group and determination of whether this capacity ran in their family or was gained by virtue of their college education constitutes the objective of this study. Consequently it will be precipitated that they maintain their social status if they are already members of the elite group and if they are not, the college education gives them the chance to be elite. In the study, student files and registers preserved in the archive of Robert College were used and 52.310 documents belonging to 5.120 Turkish students who studied at the College between the aforementioned years were reviewed. These documents were analyzed by means of prosopography method that is used to collect data about people who are included in a well-defined group and evaluate them collectively. The data obtained in this way constituted the primary source of the study and other studies related to foreign schools in general and those specific to Robert College were utilised to support the information obtained from the data.

Conclusion of the study is as follows: A great majority of the students are from metropolises. In case they are from small or medium-scale cities, it is determined that these cities mostly host other foreign schools. Another conclusion of the study is that the upper class families, top government officials being in the first place, who have largely a good command of western languages enroll their children in the college.

Keywords: *Robert College, Turkish Students, History of Education, Foreign Schools.*

Giriş

Osmanlı Devleti’nin, birçok alanda çözülme noktası olarak kabul edilen Tanzimat Döneminin ikinci yarısında sayısı hızla artan yabancı okullardan biri olan Robert Kolej (bundan sonra RC olarak kısaltılacaktır); hem Osmanlı, hem Cumhuriyet döneminde varlığını sürdürmüş ve kültürünü gerek yabancı gerekse de Türk öğrencilerinin hayatlarına nüfuz ettirmiş en önemli eğitim kurumlarından biridir. Modernite programı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir proje olan Robert Kolej’in diğer yabancı okullardan farkı; hem herhangi bir misyoner teşkilatına bağlı olmadan kurulması, hem de eğitim müfredatının gelenekselin dışında olmasıdır. Bunun yanında,

çok yönlülüğü ve din ayırımı yapmadan herkese kapılarını açmış olması, onu çağdaşı diğer yabancı okullardan ayırmaktadır.¹

Amerika'dan uzakta, İstanbul'da, Sultan Abdülaziz döneminin (1861-1876) süregeldiği dönemde, New York'lu zengin tüccar Christopher Robert ile hayırsever Protestan misyoner Cyrus Hamlin² tarafından 1863 yılında açılan Robert Kolej'in 155 yıllık tarihinde, gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği çalkantılı siyasi dönemlerde mezunlarının kendi toplumlarının elit ve aydın sınıf kitlesini oluşturması birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu temayüz etme durumuna, öğrencilerin Kolej öncesinde şekillendikleri aile vb. ortamların herhangi bir katkısının olup olmadığı sorusuna yanıt bulmak için, öğrencilerin sosyal arka planları incelemeye alınmıştır. Araştırma için kullanılan verilerin tamamı, Robert Kolej Arşivi'nde (İstanbul) yer alan öğrencilerle ilgili belgelerden derlenmiştir. Edinilen 52.310 adet belge, iyi tanımlanmış bir gruptaki bireylerin toplu biçimde çalışılarak grup davranışının ortaya konulmasını amaçlayan prosopografi metodu dahilinde çalışılmış ve tasnif edilerek 108 ayrı belge türü belirlenmiştir. Bu belgelerden elde edilen veriler, özel olarak geliştirilmiş PROSOPO adlı bir veri tabanına kaydedilmiştir. Bu veritabanından, ihtiyaç doğrultusunda bilgiler çekilmiş ve en nihayetinde 1863-1971 yılları arasında RC'de, 5.120 Türk öğrencinin okuduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız, bu 5.120 Türk öğrencinin sosyal arka planlarının tespitini içermektedir.

Öğrencilerin doğdukları yerlerde hayatlarını sürdürmüş olduğu kabul edilirse; doğum yerleri o öğrencinin hayat şartlarını belirlemek bakımından önemli olmakta ve Kolej'den önce nasıl bir atmosferde büyüdüklarının, böylece Kolej'e hangi şartlarda yetişerek geldiklerinin tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu tespite öğrencilerin babalarının meslekleri, ailelerinin ikamet adresleri ve ailelerinin bildiği dillerle ilgili edinilen bilgiler de eklenince, öğrencilerin sosyal arka planları hakkında fikir sahibi olacak kadar veri toplanmış olmakta ve Kolej'de okuyan öğrencilerin karakterinin şekillendiği aile yapısı, buldukları sosyal sınıf, diğer bir ifadeyle sosyal arka planları ortaya çıkmaktadır.

¹ George Washburn, **Fifty Years in Constantinople**, Press Cambridge, 1909, s. 16.

² Cyrus Hamlin ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Cyrus Hamlin, **My Life and Times**, New York Public Library, 1893.

Bu açıdan bakıldığında, en doğru ve geçerli tespiti yapabilmek için Robert Kolej’de okuyan Türk öğrencilerin sırasıyla önce doğum yerleri, ardından babalarının meslekleri, ailelerinin adresleri ve en nihayetinde ailelerin bildiği diller incelenecektir.

1. Öğrencilerin Doğum Yerleri

RC arşivinde tasniflenmiş öğrenci dosyaları ve kayıt defterlerinde, öğrencilerin okula kayıt yaptırırken doldurduğu formlarda doğum yerlerine ait veriler bulunmaktadır. Bu veriler, tarafımızca taranmış ve Osmanlı (1863-1922) ve Cumhuriyet (1922-1971) olarak iki dönemde incelenmiştir. Değişimleri sağlıklı gözlemleyebilmek için Cumhuriyet dönemi de kendi içinde onar yıllık kısımlara ayrılmıştır. Amaç, hangi dönemlerde öğrencilerin nerelerden geldiklerini tespit etmektir. Öğrencilerin doğum yerleri, büyüdükleri ortamı daha detaylı incelemeye fırsat vermesi için, sadece yıllara göre değil, aynı zamanda dört ayrı kategori halinde tasniflenmiştir: Büyük Şehirler, Orta ve Küçük Ölçekli Şehirler, İlçeler ve Yabancı Ülkeler. Uzun süren bir çalışma sonucu yapılan tasnifleme sonucu oluşturulan ve öğrencilerin doğum yerlerinin yıllara göre genel dağılımı görülen aşağıdaki Tablo 1’e göre 2.587 Türk öğrencinin doğum yerleri hakkında bilgimiz vardır. İstanbul, büyük şehirlere dahil olmasına rağmen, Kolej’in bu şehirde olması sebebiyle, bu genel tabloda ayrıca belirtilmiştir. İstanbul haricinde, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve Trabzon gibi büyük şehirlerde doğanlar 544 kişi, orta ve küçük ölçekli şehirlerde doğanlar ise 565 kişidir (bkz. Tablo 1). İlçeler çok çeşitli olmasına ve Türkiye’nin dört bir yanına dağılmasına rağmen, bu yerleşim birimlerinde doğanların sayısı 332’dir. Yabancı ülkelerde ise 70 kişi doğmuştur. Verilen bu rakamlar ve tablonun bütünü değerlendirildiğinde, şehirlerde doğan öğrenci sayısının ağırlıklı yer tuttuğu, şehirler arasında ise İstanbul ile küçük ve orta ölçekli şehirlerin önde olduğu söylenebilir. Bunun anlamı şudur; RC’nin insan coğrafyası çok geniştir ve Kolej’e okumak için, İstanbul başta olmak üzere Türkiye’nin çoğu yerinden öğrenciler gelmiştir.

Öğrencilerin doğdukları büyük şehirlerin tasniflendiği Tablo 2’ye baktığımızda; büyük şehirlerde en fazla sayıyı 1.076 kişi ile İstanbul’un teşkil ettiğini görmekteyiz. Hem gelen kişi sayısının en fazla, hem Kolej’in bulunduğu şehir, hem de yüzölçümü açısından geniş olup semtleri arasında sosyal sınıf farklılıklarının net olması

sebebiyle, İstanbul'un semtlerine göre dağılımı ayrıca incelenmiş ve Tablo 3'te gösterilmiştir. Bu tabloda ise, İstanbul'da, Üsküdar, Kadıköy ve Fatih semtlerindeki sayı fazlalığı dikkati çekmektedir. Fatih'te Gedikpaşa Amerikan Okulu'nun, Üsküdar'da ise Üsküdar Amerikan Koleji'nin oluşu, ilgi çeken ayrıntılar arasındadır. 2.587 öğrenciden 1.076'sının, diğer bir ifadeyle %41.59'unun İstanbul doğumlu olması, öğrencilerin yarısına yakınının İstanbul'da doğduğunu; yani neredeyse yarısının şehir dışından Kolej'e gelmediğini göstermektedir. Ancak, bu söylemi somutlaştırmak için, bu oranın, ileriki kısımlarda tespit edilecek öğrenci adresleri ile ilgili verilerle beraber değerlendirilmesi gerekmektedir.

İstanbul haricindeki büyük şehirler arasındaki sıralama (Tablo 2), Ankara 271, İzmir 166 ve Bursa 69 öğrenci şeklindedir. Bu sayı hiç şaşırtıcı olmamakla beraber, İstanbul'daki dağılımı da desteklemektedir. İzmir'deki Göztepe Amerikan ve Uluslararası Kolej'den (Smyrna International College), Robert Kolej'e çok sayıda öğrenci transferi yapıldığı bilinmektedir. Özellikle Uluslararası Kolej'de, aynı Üsküdar Kız ve Gedikpaşa Amerikan Kolejlerinde olduğu gibi 1927 yılında, 268 öğrencinin 260'ının, neredeyse tamamının, Türk olduğu tespit edilmiştir.³ İzmir'de doğup Kolej'e geçiş yapan öğrencilerin çoğunun bu okullardan nakledilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bursa Amerikan Koleji'nin 1928 yılında kapatılmasıyla, burada okuyan öğrencilerin büyük bir kısmının yine Robert Kolej'e geçtiği düşünülebilir. Zira 69 kişi bu şehirde doğmuş olup, bu sayının 64'ü Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Ankara'da bilinen herhangi bir Amerikan okulu bulunmamaktadır. Ancak, 1930'lu yılların başında eğitime başlayan Türk Maarif Cemiyeti'den (TED Ankara Koleji) RC'ye geçiş yapan öğrenci sayısının epey fazla olduğu arşiv belgelerinde görülmüştür. Zira, Ankara doğumlu olup RC'ye gelen öğrenci sayısının tamamı 1934 ve sonrasında, çoğunluğu da 1945-1955 yılları arasına denk gelmektedir.

Öğrencilerin doğduğu orta ölçekli ve küçük şehirlerin dağılımını gösteren Tablo 4'te; Adana 56, Mersin 31, Samsun 30, Eskişehir 28, Kayseri 25 ve Gaziantep 24 öğrenci ile ön sıralarda yer almaktadırlar. Adana'daki sayının fazla oluşu, yine Adana Amerikan Oku-

³ Ayten Sezer Arıç, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 105.

lu’ndan RC’ye geçiş ile ilgili olabilir. Adana’da doğup gelenlerin neredeyse tamamı 1934 ve sonrasına denk düşmekte olup; 1927 yılında bu okuldaki toplam 154 öğrencinin 125 tanesinin Türk olduğu bilinmektedir.⁴ Mersin’de ise, Tarsus Amerikan Koleji’nin bulunmasını ve öğrencilerin doğdukları yerler sıralamasında ikinci sırada olmasını yine Amerikan kolejleri arası geçişe bağlayabiliriz. Talas Amerikan Koleji Kayseri’deki, Merzifon Amerikan Koleji ise Amasya’daki sayı fazlalığını açıklamaktadır. Keza Gaziantep’te doğan 24 öğrencinin tamamı 1934 ve sonrasında RC’ye gelmiştir. Gaziantep, Cumhuriyet öncesinde 4 yabancı ve 3 azınlık⁵ okulunun yanı sıra, Osmanlı döneminde kurulmuş üçüncü yüksek okul olan Merkezi Türkiye Koleji’ne ev sahipliği yapmıştır.⁶ Cumhuriyet döneminde ise, bu okulların tamamı kapatılmıştır. Kapatılan okullarda hali hazırda okuyan öğrencilerin, benzer bir eğitime devam etmek istemesi de tabiidir. Gaziantep’deki yabancı okulların tamamının Amerikan Okulu olduğunu bildiğimize göre, eğitimlerine devam ederken, okul olarak RC’yi tercih etmeleri şaşırtıcı değildir. Belli başlı bu şehirler haricinde, doğum yeri sıralamasında dikkat çeken sayılara sahip olan Van, Erzurum, Sivas ve Yozgat’ın misyonerlik faaliyetlerinin istasyonları olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İlçeler arasında Tarsus’un, 16 öğrenci ile ilk sırada olduğu bilinmektedir. Orta ve küçük ölçekli şehirler kısmında Tarsus’un bağlı olduğu Mersin’deki sayının fazlalığını açıklarken öne sürülen, kolejler arası geçiş söylemini buradaki veri de doğrular mahiyettedir. Yoğunluğu, Adapazarı 13, Bafra 9 öğrenci ile takip etmekte, kalan ilçelerde doğanlar ise birden dokuza kadar değişen sayılarla yer almaktadır. Adapazarı’nda doğanların, İstanbul’a yakınlığı ile Kolej’i tercih etmiş olabilecekleri söylenebilir. Fakat aynı zamanda, Cumhuriyet’le birlikte bu ilçede fabrikalar kurulmaya başlaması (vagon, şeker vb.) ve şehrin sanayileşmeye açılmasına binaen; Adapazarı’nın değişen hayat tarzına daha kolay uyum sağlayan bir nüfus barındırması da Kolej’e olan ilginin diğer bir sebebi olabilir. Zira 1923-1944

⁴ A.e., s. 85.

⁵ Amerikan İlkokulu (1847), Amerikan Kızlar Okulu (1859), Amerikan Kız Koleji (1868), Amerikan Erkek Koleji (1868), Nersisyan (1847), Nizipliyan, Tankara (1853), Hersisyan (1849) Okulları: Süleyman Büyükkarcı, **Türkiye’de Amerikan Okulları**, Konya, Yelken Basın Yayın, 2004, s. 418.

⁶ Özgür Yıldız, **Anadolu’da Amerikan Okulları**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 87-88.

arası burada doğup Kolej'e geçen öğrenci sayısı, toplam sayının tamamını karşılamaktadır.⁷

Türkiye dışında doğup Kolej'e eğitim için gelenler, Tablo 5'de gösterilmiştir. Bu tabloda sırasıyla Bulgaristan 9, ABD 8, Çin ve Yunanistan 7, Makedonya 6 öğrenci ile en yüksek sayıları oluşturmaktadır. Bulgaristan ve ABD'nin ilk sıralarda yer alması beklenen bir durumdur. Kolej hakkında ayrıntılı çalışmalar yapan Orlin Sabev, Kolej'in 1877-1890 yılları arasını, "Bulgar Dönemi" olarak belirlemiştir.⁸ Dolayısıyla, bu dönemde Bulgar öğrencilerin sayısının fazla olması ve Bulgar döneminin yaşanmasının bir devamı olarak, Bulgaristan doğumluların en fazla sayıda olması anlaşılır görünmektedir. İkinci sırada ABD'nin olması da, RC'nin Amerikan okulu olması, eğitim dilinin İngilizce olması ve orada doğan Türklerin kendi memleketlerinde, ABD'de gördükleri ve alıştıkları eğitimi devam ettirmek maksadıyla Kolej'e geldiklerini düşündürmektedir. Tabloya bakıldığında; ABD'den gelen Türk öğrencilerin tamamının Cumhuriyet döneminde Kolej'e intikal ettiği görülmektedir. Burada en ilginç olan, Çin doğumluların sayısının Yunanistan'la aynı olmasıdır. Fark ise; Yunanistan doğumluların tamamının Cumhuriyet'in ilk iki 10 yıllık (1923-1933 ve 1934-1944), Çin doğumluların ise bir sonraki 10 yıllık (1945-1955) dönemde Kolej'e gelmeleridir. Nasıl ki Bulgaristan doğumluları Kolej'de hakim olan Bulgar dönemine bağladıysak, Yunanistan'dan gelenleri de, yine Sabev'in saptaması olan Rum dönemine (1894-1923) bağlayabiliriz.⁹ Zira, 1940'lı yıllardan sonra Yunanistan'dan hiç öğrenci gelmemiştir. Kanaatimizce; bunun en önemli sebebi, 1924 yılında kapatılan Merzifon Amerikan Koleji'nin, eğitimine Selanik'te, Anatolia College ismi altında devam etmesidir. Kolej günümüzde halen eğitim öğretime devam etmektedir. Bu sebeple Yunanistan'da doğup, Amerikan eğitimi almak isteyen öğrenciler, memleketlerinden uzakta İstanbul'da değil, kendi ülkelerinde okumayı tercih etmiş olabilirler. Çin'e döndüğünde, buradan gelen öğrencilerin bir kısmının Şangay Amerikan Okulu'n-

⁷ Elif Evrim Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 161-165.

⁸ Orlin Sabev, **Spiritus Roberti, Shaping New Minds and Robert College in the Late Ottoman Society (1863-1923)**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 174.

⁹ A.e., s. 178.

da okuduğu ve Kolej’e bu sebeple, aynı türden eğitim almak için geçiş yaptığı, örneklerden görülmektedir.¹⁰ Hatırlatılması gereken bir diğer husus da; Kolej’in kurucusu Hamlin’in, İstanbul’dan önceki çalışma yerinin Çin olduğu ve buraya Board tarafından gönderildiğidir.¹¹ Diğer ülkelerin sayısı ise birer ikişer olmak üzere düşük düzeyde seyretmektedir.

Tabloların tamamı değerlendirildiğinde; RC’nin öğrenci profilinin, hem Türkiye hem de Avrupa ve ABD ölçeğinde geniş olduğu; az sayıda da olsa, hem Türkiye’nin en ücra köşelerinde, hem de Balkanlar başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde doğan öğrencilerden oluştuğu söylenebilir. Bu geniş coğrafyada doğan öğrenciler, RC’nin çok kültürlü ortamını oluşturmakta ve kuruluş amacına da hizmet etmektedir. Bunun yanında, İstanbul dışında doğup, Kolej’e gelen öğrencilerin birçoğunun, Amerikan okullarından geldiği, alıştıkları eğitim anlayışını devam ettirmek istedikleri söylenebilir. Amerikan okullarından gelmeyenlerin ise, doğdukları şehirlerdeki tanınan ve maddi durumu iyi olan ailelerden oldukları tespiti yapılabilir.

DOĞUM YERLERİ	YILLAR						Genel Toplam
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	1967-1971	
İstanbul	1	10	303	623	139	-	1076
Büyük Şehirler	-	5	125	320	92	2	544
Orta ve Küçük Ölçekli Şehirler	2	2	145	346	70	-	565
İlçeler	3	61	217	51	-	-	332
Yabancı Ülke	-	5	22	35	8	-	70
Genel Toplam	6	83	812	1375	309	2	2587

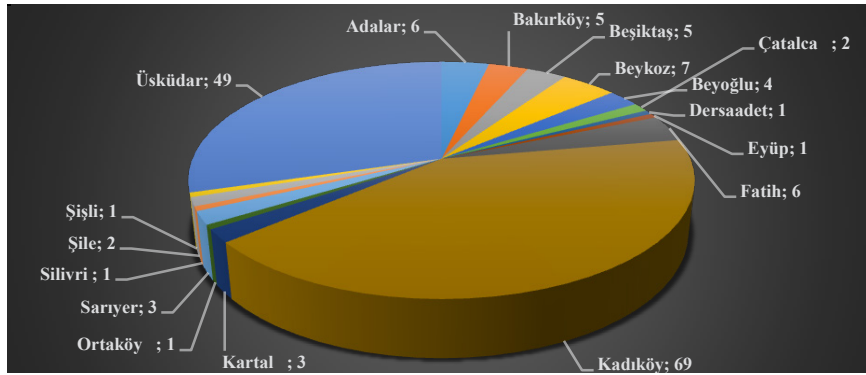
Tablo 1: Öğrencilerin Doğum Yerlerinin Yıllara Göre Dağılımı

¹⁰ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Özbek Düzey öğrenci dosyası.

¹¹ John Freely, *A Bridge of Culture: Robert College-Boğaziçi University*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2014, s. 18.

BÜYÜK ŞEHİRLER	YILLAR						Genel Toplam
	1863 - 1922	1923 - 1933	1933 - 1944	1945 - 1955	1956 - 1966	1967 - 1971	
Ankara	-	-	47	163	61	-	271
Antalya	-	-	3	13	-	-	16
Bursa	-	5	23	31	10	-	69
İstanbul	1	10	303	623	139	-	1076
İzmir	-	-	48	98	18	2	166
Trabzon	-	-	4	15	3	-	22
Genel Toplam	1	15	428	943	231	2	1620

Tablo 2: Öğrencilerin Doğduğu Büyükşehirler ve Yıllara Göre Dağılımı



Tablo 3: İstanbul Doğumlu Öğrencilerin Doğduğu Semtlerin Dağılımı

ORTA VE KÜÇÜK ÖLÇEK	YILLAR					Genel Toplam
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	
Adana	-	1	11	40	4	56
Adıyaman	-	-	-	1	-	1
Afyon	-	-	7	5	2	14
Amasya	-	-	-	14	1	15
Antakya	-	-	-	4	1	5
Artvin	-	-	1	2	-	3
Aydın	-	-	2	4	-	6
Balıkesir	-	-	5	6	-	11

Bayburt	-	-	-	1	-	1
Bilecik	-	-	1	-	-	1
Bolu	-	-	3	1	3	7
Burdur	-	-	-	6	3	9
Çanakkale	-	-	2	3	1	6
Çankırı	-	-	-	3	-	3
Çorum	-	-	1	2	-	3
Denizli	-	-	1	3	1	5
Diyarbakır	-	-	4	11	2	17
Edirne	-	1	2	2	1	6
Elazığ	-	-	3	7	2	12
Erzincan	-	-	-	4	1	5
Erzurum	-	-	2	13	3	18
Eskişehir	-	-	6	20	2	28
Gaziantep	-	-	10	9	5	24
Giresun	-	-	1	3	4	8
Gümüşhane	-	-	-	2	-	2
İğdır	-	-	1	1	-	2
Isparta	-	-	-	3	2	5
İskenderun	-	-	1	2	2	5
Kahraman- maraş	-	-	1	5	4	10
Kars	-	-	2	3	1	6
Kastamonu	-	-	2	-	-	2
Kayseri	-	-	9	13	3	25
Kırıkkale	-	-	1	1	-	2
Kırklareli	-	-	2	3	1	6
Kırşehir	-	-	-	1	1	2
Kocaeli	-	-	8	12	4	24
Konya	1	-	4	15	-	20
Kütahya	-	-	1	4	1	6

Malatya	-	-	5	5	-	10
Manisa	-	-	2	3	1	6
Mardin	-	-	1	5	-	6
Mersin	-	-	10	19	2	31
Muğla	-	-	5	3	-	8
Nevşehir	-	-	-	2	-	2
Niğde	-	-	-	2	1	3
Ordu	1	-	-	6	1	8
Rize	-	-	2	2	-	4
Sakarya	-	-	-	1	-	1
Samsun	-	-	9	21	-	30
Siirt	-	-	1	-	-	1
Sinop	-	-	-	-	1	1
Sivas	-	-	3	8	1	12
Tekirdağ	-	-	2	6	1	9
Tokat	-	-	1	3	1	5
Urfa	-	-	3	4	2	9
Uşak	-	-	1	13	1	15
Van	-	-	-	1	-	1
Yozgat	-	-	-	2	1	3
Zonguldak	-	-	6	11	2	19
Genel Toplam	2	2	145	346	70	565

Tablo 4: Öğrencilerin Doğduğu Orta ve Küçük Ölçekli Şehirlerin Yıllara Göre Dağılımı

YABANCI ÜLKELER	YILLAR				Genel Toplam
	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	
ABD	-	1	3	4	8
Afganistan	-	-	1	-	1
Almanya	-	-	1	-	1
Arnavutluk	1	-	-	-	1
Azerbaycan	-	-	1	-	1
Bulgaristan	3	1	5	-	9
Çek Cumhuriyeti	-	-	1	-	1
Çin	-	2	5	-	7
Fransa	-	2	1	-	3
Gürcistan	-	1	-	-	1
Irak	-	1	1	-	2
İngiltere	-	-	3	1	4
İran	-	1	-	-	1
İsrail	-	-	1	-	1
İtalya	-	1	-	-	1
Japonya	-	2	1	1	4
Kanada	-	-	1	-	1
Katar	-	-	1	-	1
Lübnan	-	-	1	-	1
Macaristan	-	1	-	-	1
Makedonya	-	2	4	-	6
Özbekistan	-	-	1	-	1
Romanya	-	-	2	1	3
Suriye	-	1	1	-	2
Suudi Arabistan	-	-	-	1	1
Yunanistan	1	6	-	-	7
Genel Toplam	5	22	35	8	70

Tablo 5: Öğrencilerin Doğduğu Yabancı Ülkelerin Yıllara Göre Dağılımı

2. Öğrencilerin Babalarının Meslekleri

RC’de okuyan öğrencilerin doğum yerleri ile ilgili yapılan tespitlere babalarının meslekleri ile ilgili bilgiler de eklenince, Kolej’de okuyan öğrencilerin aile yapısı ile ilgili fikir sahibi olmaya bir adım daha yaklaşmış olacaktır. Öğrencilerin babalarının meslekleri ile ilgili veriler, elit bir grubu teşkil eden bu öğrencilerin, bahsi geçen durumunun aileden gelme olup olmadığına bakmak için gerekmektedir. Elimizdeki verilerle, 1.623 öğrencinin baba meslekleri hakkında bilgi edinilmiş olup, Tablo 6 oluşturulmuştur. Bu tasnif yapılırken, yine Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ayrı ayrı incelenmiş; fakat bu sefer Cumhuriyet öncesini bir bütün olarak değil, kırılma noktaları göz önünde bulundurularak (Kolej’in kuruluşundan II. Meşrutiyet’e, II. Meşrutiyet’ten I. Dünya Savaşı’na, Dünya Savaşı ve Milli Mücadele) kendi içinde dönemlere ayrılmıştır. Dönemleme Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo, meslek alanlarına göre tasnif edildiğinden, miktar ve oranları, bize babaların mesleklerinin hangi kategoriye girdiğini, ne tür işlerle geçimlerini sağladıklarını ve refah düzeylerini gösterirken, sosyal tabakalaşmanın neresinde olduklarını da vermekte; incelenen dönem boyunca bunlarda meydana gelen değişim de, babaları yoluyla öğrencilerin sosyal tabakadaki yerlerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Tabloya bakıldığında; Osmanlı Hanedanı mensubundan işçiye kadar sosyal tabakanın en üstünden en altına, geniş bir meslek yelpazesi bulunduğu; devlet veya özel sektörün her katmanından mesleğin temsil edildiği görülmektedir. İncelenen meslek grupları arasında devlet sektöründen din adamları (%0.37); özel sektörden ise işçiler (%4.13) ile esnaf ve zanaatkarlar (%4.50) en düşük profilli meslek grubu olarak sayılabilir. Bu meslek grupları, bütün meslek gruplarının sadece %9’unu oluşturmaktadır. Geriye kalan meslek gruplarını (toplamın %91’i) teşkil edenler; üst, ortanın üstü ve orta gruptan gelmektedir. Ortanın üstü ve orta gruptan gelenlerin, RC’deki eğitimleri sayesinde ileriki yaşamlarında elit bir hayat sürme şansları yüksektir. Üst tabakadan gelenler ise, RC’de, elit olma durumlarını sürdürmektedirler. Diğer bir ifadeyle; RC’nin, bir yandan, %91’lik dilimi oluşturan gruplardan biri olan üst tabakadan gelenlerin, kendilerini ve değerlerini yeniden üretmeye aracı olduğu; diğer yandan, yine aynı yüzdeler dilimin içinde yer alan

(%91), orta, ortanın üstü; ilaveten yukarıda sözü edilen %9’luk dilimde yer alan düşük profilli ailelerin çocuklarına, yani yeni nesillere, elit olma bilincinin verildiği yer olduğu söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde; devlet ve özel sektör olarak ayrılan iki kategorinin tüm zamanlar için toplamının sırasıyla %49.85 ve %48.55 oranlarıyla birbirine çok yakın olması ilgi çekicidir. Bahsedildiği üzere, %49.85 oranı ile devlet sektörü, az bir oranla da olsa önde gelmektedir. RC’nin kurulmasına ve eğitime devam etmesine, özellikle ilk dönemlerde devletin şiddetle karşı çıktığı, dolayısıyla Türk öğrenci sayısının az olduğu; ancak II. Meşrutiyet’ten sonra (1908) sayılarının arttığı bilinmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere; devlet sektöründekilerin çocuklarını RC’ye göndermesi 1909 yılı itibarıyla başlamış ve çoğunlukla da, orta üstü ve üst düzey devlet memurları çocuklarını Kolej’e göndermiştir. Öğrencilerin dosyaları ayrıntılı incelendiğinde; bu kişilerin, hükümet üyeleri, vali ve mebus olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde de yine devlet görevlilerinin çocukları ağırlıktadır. Her iki dönem için şu örnekler ilgi çekicidir: Cumhuriyet öncesinde Enver Paşa, RC’nin bir misyoner okulu olduğunu duymuş ve denetlemeye gitmiştir. Denetleme neticesinde RC’yi çok beğenmiş, dahası, kardeşi ve oğlunu Kolej’e kaydettirmiştir.¹² Cumhuriyet döneminde ise; Kolej, yeni çıkarılan bütün kanun ve mevzuata uyarak izin verilen sınırlar dâhilinde hareket ederek, devletle muhalefete düşmeden, hatta devletin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değişiklikler yaparak hayatına devam etmiştir. Osmanlı’dan kalma pek çok yabancı okul, Cumhuriyet döneminde kapatılırken; RC’nin eğitim hayatına devam etmesi, devletle uyum içerisinde çalışması ve devletin üst düzey eleman ihtiyacını karşılaması sebebiyle mümkün olabilmiştir. Devlet görevlilerinin RC’nin bu tutumuna cevabı, çocuklarını RC’ye göndermek ve bu suretle Kolej’i fiilen desteklemek olmuştur. 1927 yılında, Mustafa Kemal Atatürk’ün, manevi kızları Zehra (Zehra Aylin) ve Sabiha’yı (Sabiha Gökçen), ismi o dönem ACG (American College for Girls) olan, kız kısmı hazırlık bölümüne kaydettirdiği¹³; İsmet İnönü’nün de, 1923 yılında kardeşini okula öğrenci olarak yazdırdığı bilinmektedir.¹⁴

¹² Kanat Emiroğlu, “Bir Çocuk, Bir Okul, Dünya, Onların Tarihi”, **Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej’in 150 Yılı**, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 436.

¹³ Freely, **a.g.e.**, s. 246.

¹⁴ Sabev, **a.g.e.**, s. 243.

Devlet görevlileri kategorisine bakıldığında; bu görevlilerin hanelan üyesi (%0.12) olmaktan başlayarak, bir kısmının üst düzey memur (%3.39) olduğu görülmektedir. Bunu, orta üstü devlet memuru (%21.26), askeri personel (%3.51) ve devlete bağlı olarak çalışan müdür, hâkim, öğretim üyesi, doktor gibi mesleki profesyoneller (%16.94) takip etmektedir. Yine devlete bağlı olarak çalışan din adamları (%0.37) ve nihayet devletten emekli olanların (%4.25) da mevcudiyetiyle, devlet sektörü kategorisinin %49.85'e ulaştığı görülür. Bu çok önemli bir bulgu olup, iyi tanımlanmış bir grup olan ve hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde elit grubu teşkil eden devlet görevlilerinin Kolej'in insan coğrafyasının yarısını teşkil ettiğini göstermektedir. Bu %49.85'lik oranın %23.85'i, yani bu sektörün yarısına yakını, üst düzey devlet memuru, mesleki profesyonel ve askeri personel gibi elit grubu temsil eden mesleklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte RC, Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi, devlete bürokrat yetiştirme amacıyla kurulmuş bir okul değildir. Yani, RC, elit bir grubun kendisini sadece devlet görevlisi kategorisinde yeniden ürettiği bir okul değil; özel sektörde de, özellikle, sanat ve spor gibi farklı kategorilerde de elitlerin kendilerini ürettiği; elit olmayanların ise, RC sonrasındaki hayatlarında bu sınıfta yer almasına fırsat tanıyan bir okuldur. Diğer bir ifadeyle RC, üst tabakanın kendi içinde devam ettiği, diğerlerinin ise bir üst tabakada hayatını devam ettirebileceği bir araç olarak düşünülmektedir. Özel sektörden söz etmişken; %48.55 olarak tespit edilen bu kısmının alt meslek kategorilerine göre dağılımında, derece ve önem itibarıyla en üst sırayı %2.22 ile özel sektörde üst düzey şirket yöneticileri, %0.18 ile yabancı şirket çalışanları, %2.83 ile iş adamı ve sanayicilerin aldığı tablodan görülmektedir. Bankacılık ve finans çalışanları ile esnaf ve zanaatkârlar sırasıyla %4.81 ve %4.50 ile neredeyse eşit miktardadır. Özel sektör grubunun içerisinde en fazla miktarı %22.49 ile tüccar grubu teşkil etmektedir. Yine öğrencilerin dosyalarına bakıldığında; ithalat-ihracat işinden balık, ipekli kumaş, tiftik, tütün, un vb. mamullerin ticaretiyle uğraşanların yer aldığı bu grup, yeni palazlanan, kendileri fazla eğitim almamış fakat çocuklarına iyi eğitim aldirmek isteyen zengin grubunu temsil ettiği tespit edilmektedir. Bu sebeple tüccar grubu, çocuklarının elit gruba dâhil olmasını isteyen aileleri temsil etmesi bakımından önemlidir. %4.50 oranındaki tarım ve hayvancılık sektörü çalışanları ve %4.13 oranındaki

işçi miktarını, %1.36 ile serbest meslek sahipleri, %1.11 ile sanatkâr ve %0.43 ile basın-yayın görevlileri takip etmektedir. %1.60 oranındaki vefat edenler, meslekleri bilinmediğinden, her iki gruba dâhil edilmeden tabloda ayrıca verilmiştir.

Bu genel çözümlemenin ardından, öğrencilerin arşivlenmiş kişisel dosyalarından yola çıkarak mesleklere ve bunlardaki değişime ilişkin daha detaylı değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda Tablo 6’da, en üstte yer alan Osmanlı Hanedanı üyesi kısmında görüldüğü üzere; iki kişi RC’ye kayıt yaptırmış ve bir süre devam etmiştir. Bunlardan biri, Sultan II. Abdülhamid’in büyük oğlu Şehzade Mehmed Abdulkadir’in oğlu Şehzade Mehmed Orhan’dır. Babası Abdülkadir, annesi Mihriban, adresi ise Beşiktaş Serencebey Yokuşu’dur. RC’ye gelmeden önce özel eğitim almış ve Kolej’e gündüzlü olarak kaydedilmiştir. Mehmed Orhan 1909 doğumlu olup, RC Arşivi’ndeki öğrenci dosyasındaki kayıtlara göre 14 Eylül 1923’de, yani 14 yaşında RC’ye kaydolmuştur.¹⁵ Bir yıldan az bir süre, yaklaşık altı ay RC’de kaldığı tahmin edilmektedir. Çünkü 3 Mart 1924 tarihinde Osmanlı Hanedanı’nın yurtdışına çıkarılmasıyla ilgili kanunun ardından, en geç on gün içerisinde tüm hanedan mensuplarının yurtdışına çıkması istenmiştir. Bu kadar süre bile beklemeden hanedan mensupları sürgüne gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştır. Mehmed Orhan’ın da bu tarihler civarında yurtdışına çıktığı kesin olarak söylenebilir. Babasının mesleği okul kayıtlarına “prens” olarak geçen Mehmed Orhan’ın, kayıt tarihini takip eden ilkbaharda hilafetin kaldırılmasının ardından, hanedanın yurt dışına çıkarılmasıyla, kendisi de okuldan ayrılmaya mecbur kalmıştır. Bu durumda, tahmin edildiği gibi, yaklaşık altı ay kadar Robert Kolej’de kaldığı rahatlıkla söylenebilir. Kendisinin RC’deki akademik durumunu gösteren herhangi bir kayıt/belge yoktur. Ancak, RC’de öğrendiği İngilizce ile II. Dünya Savaşı sırasında, Amerikan ordusunda tercüman olarak çalışmıştır.¹⁶ Osmanlı Hanedanı’nın diğer üyesi Salih Kemaleddin 30.8.1921 tarihinde okula kayıt yaptırmıştır. Arşiv kayıtlarında babası, “Sultanın damadı S. E. Salih Paşa” olarak kaydedilmiş; adresi de, Nişantaşı Teşvikiye Münire Sultan Sarayı/Yalısı olarak belirtilmiştir. Daha

¹⁵ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Mehmed Orhan öğrenci dosyası.

¹⁶ John Freely, “An Ottoman Prince at Robert College”, *RC Alumni Magazine*, Sayı: 17, s. 18, <http://rcwww.robcoll.k12.tr/Alumni-Development/RCquarterly/RC%20Quarterly/RCQ017.pdf> (Son Erişim Tarihi: 13.04.2017).

önce özel eğitim alan Salih Kemaleddin 18.6.1908 doğumlu olduğundan, RC'ye 13 yaşında kaydolduğu hesaplanabilir. Baba Salih Paşa, Abdülhamid devri sadrazamlarından Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğludur ve Sultan Abdülmecid'in torunu Münire Sultan ile evlidir. Kayıtlarda "Sultan" olarak bahsedilen kişi, Sultan Reşad'dır. Münire Sultan, Sultan Reşad'ın öz kardeşinin kızıdır. Bu sebeple de, Münire Sultan'ın kocası Salih Paşa da, Sultanın/Sultan Reşad'ın damadı olarak zikredilmiştir.¹⁷

RC öğrencilerinin baba meslekleri arasında üst grupta, başbakan, çeşitli bakanlar, ataşe, diplomat, belediye reisi, mebus-milletvekili, vali, kaymakam ve delege gibi devlet görevlileri yer almaktadır. Bu üst düzey devlet memurları içinde ismi ilk zikredilmesi gerekenlerden biri Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'tir. Aydın Menderes, Çankaya İlkokulu'nu bitirdikten sonra, 26.6.1957 tarihinde Kolej'e sınavla girmiş ve yatılı (leyli) olarak kaydolmuştur. Annesi ev hanımı, adresi de Çankaya Camlı Köşk olarak belirtilmiştir.¹⁸ Süregelen siyasi olaylar sebebiyle Aydın Menderes'in Kolej'i bitirmesi mümkün olmamıştır.

Sayı 55 olan üst düzey memur grubunun okul ücretinin yarısını ödeyerek eğitimlerine devam ettiği bilinmektedir. İlaveten, iki kardeş birden Kolej'e gidiyor ise, ücrette otomatik olarak indirim yapılmaktadır.¹⁹ Her iki durumun RC'yi, Cumhuriyet döneminde üst düzey memur grubu için cazip hale getirdiği söylenebilir. Bahsi geçen üst düzey devlet memurlarına bakıldığında, vekillerin sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır. Öğrenci dosyalarından edindiğimiz bilgilere göre; 25 mebus/vekil çocuğunu RC'ye yazdırmayı uygun bulmuştur.²⁰ Vekiller haricinde bu kategoride bulunan 2 İçişleri Bakanı ve 1 Harbiye Nazırı önemli meslekler olup, İçişleri Bakanlarından biri Osmanlı, diğeri Cumhuriyet dönemine; Harbiye Nazırı ise Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. İçişleri Bakanı Cemil Bey'in oğlu Muzaffer Cemil, 1925-1926 yılları, diğeri İçişleri Bakanı Celal Bey'in oğlu Ömer Celal ise 1911-1914 yılları arası; Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın oğlu Orhan Cemal ise, 1926-1927 yılları

¹⁷ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Salih Kemaleddin öğrenci dosyası.

¹⁸ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Aydın Menderes öğrenci dosyası.

¹⁹ Sabev, a.g.e., s. 252.

²⁰ Şencan Gürtunca, a.g.e., s. 182.

arasında Kolej’de okumuştur.²¹ 8 vali, çocuğunu RC’ye göndermiş olup sadece 2 tanesi Osmanlı dönemine denk gelmektedir. Osmanlı döneminde RC’ye çocuklarını gönderen valiler, Beyrut ve Suriye-Harran valileridir. Üst düzey devlet memuru grubunu, 345 kişi ile devlet memurları kategorisi takip etmektedir. Devlet sektöründeki en kalabalık grubu teşkil eden bu kişilerin arasında; müdür, gümrük çalışanları, çeşitli memurlar, mutemet, müfettiş, öğretim üyesi vs. bulunmaktadır. Bu grubu, 57 kişilik askeri personel ve 275 kişilik mesleki profesyoneller takip etmektedir. Askeri personel içinde; deniz kuvvetleri çalışanları, ordu komutanı, albay, subay, amiral, kumandan, jandarma, astsubay, askeri temyiz mahkemesi müdde-i umumisi, havacı, kıdemli üstçavuş, binbaşı, Bolu sayıları, teğmen, general ve korgeneral bulunmaktadır. Mesleki profesyoneller grubu içerisinde ise; doktorlar 97 kişi ile ilk sırayı almakta; bunu 76 kişi ile mühendisler, 55 kişi ile avukatlar ve 21 kişi ile eczacılar takip etmektedir. 6 din adamı ve 69 emekli ile devlet sektörü grubunun toplamı 809’a ulaşmaktadır. Bunlar arasında din adamlarının 5’i Müslüman, 1’i ise Hristiyan din görevlisidir.²² Hoca, imam, Mevlevi şeyhi, vaiz ve Mardin Protestan Kilisesi iskifi görevleri olan din adamlarından, Müslüman olanların çocuklarını RC’ye göndermesi ilginç bir durum arz etse de; Kolej’in din adamlarının çocuklarını ücretsiz kabul etmesinin bunda tesiri olduğu düşünülebilir.²³ İmam olan Halil Hilmi’nin oğlu Hilmi Ruşdi, İstanbul Cibali’de ikamet etmektedir ve 1924’de RC’ye girmiştir.²⁴ Ne tür bir hoca olduğu tespit edilemeyen, ancak cami hocası olduğu sanılan Said Ahmet’in oğlu Nusret Ali 1927 yılında giriş yapmıştır.²⁵ Babası vaiz olan iki kişinin ikisi de Mardin doğumlu olup, biri Talas (1935 girişli Abdülkerim Şefik) diğeri de Tarsus Amerikan Koleji (1936 girişli İbrahim Gönenc) mezunudur.²⁶ Dolayısıyla, RC’ye gelmelerinin sebebi bellidir. Babası Mevlevi şeyhi olan Mustafa Ali, Gaziantep doğumludur; Antep Rüşdiyesi mezunu ve 1934 girişlidir. Babası hoca olan Nusret

²¹ **Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi**, Muzaffer Cemil, Celal Ömer ve Orhan Cemal öğrenci dosyaları.

²² Şencan Gürtunca, **a.g.e.**, s. 173-180.

²³ Sabev, **a.g.e.**, s. 250.

²⁴ **Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi**, Hilmi Ruşdi öğrenci dosyası.

²⁵ **Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi**, Nusret Ali öğrenci dosyası.

²⁶ **Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi**, Abdülkerim Şefik ve İbrahim Gönenc öğrenci dosyaları.

Ali, İstanbul doğumludur, 1927’de RC’ye girmiştir ve Üsküdar’da ikamet etmektedir.²⁷ Yapılan araştırmalar, genelde yabancı okullara giden öğrencilerin Batı kültüründen etkilenmiş veya heteredoks ailelerden geldiğini göstermektedir.²⁸ Devlet sektöründe çalışan grubun sayısının diğer özel sektör grubundan fazla olmasından çıkarılacak netice; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki elit grupların geçimini devletten sağlayan üst ve ortanın üstünde eğitim almış, devlete bağlı gruplar olduğudur.

Özel sektör kısmında, çeşitli özel şirket yöneticileri 36 kişi, yabancı firma çalışanları 3 kişi, iş adamı, sanayici, fabrikatör vb. 46 ve bankacılık ve finans 78 kişi olarak sıralanmaktadır. Esnaf ve zanaatkâr grubunda ise 73 kişi bulunmaktadır. Bu gruptakilerin türü oldukça fazladır ki; aralarında, Mahmutpaşa Çarşısında dükkan sahibi, bakırcı, hırdavatçı, berber, bijuterici, ciltçi, defter imalatçısı, demirci, dükkân sahibi, ekmekçi, fırıncı, manifaturacı, halıcı, hazır elbiseci, imalatçı, kafe ve kahvehane sahipleri, kantinci, kavaf, kirışçi, kitapçı, kuaför, kunduracı, lokantacı, manav, manifaturacı, marangoz, mobilyacı, mücevher dükkânı sahibi, otel çalışanı, oto tamircisi, otomobil satıcısı, şekerlemeci, tekeli ve Yeni Bursa Pazarı esnafı bulunmaktadır.²⁹ Bu gruptakiler arasında “İmparator’un kıyafet sorumlusu” şeklinde zikredilen bir meslek de bulunmaktadır ki; bahsedilen “İmparator”, Osmanlı Sultanı V. Mehmed Reşad olup; kıyafet sorumlusu da öğrenci Sabit Nejdin’in babası Mehmet Sabit’tir.³⁰

Sanatkâr grubu olarak ayrılan 18 kişilik kategoride; fotoğrafçı, opera ve tiyatro sanatçısı, orkestra şefi, ressam, heykeltıraş, dekoratör, ressam, radyo sunucusu, yazar, yönetmen, Devlet Tiyatroları çalışanı ve yapımcı yer almaktadır. Fotoğrafçı dışındaki sanatkarların tamamı Cumhuriyet döneminde denk gelmektedir. Osmanlı döneminde denk gelen Ferid (Mehmed) Naim adlı öğrencinin babası Ferid İbrahim Ağa’nın, Yeni Postahane karşısında bir dükkânı olup;³¹ bu dükkân ilk Türk fotoğrafhanesi olarak tarihe geçmiştir.

²⁷ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Mustafa Ali öğrenci dosyası.

²⁸ Roderic Davison, “Osmanlı Türkiye’sinde Batılı Eğitim”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, 5. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 672.

²⁹ Şencan Gürtunca, **a.g.e.**, s. 73-180.

³⁰ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Sabit Nejdin öğrenci dosyası.

³¹ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Ferid (Mehmed) Naim öğrenci dosyası.

1898 yılından beri fotoğraf çeken Ferid İbrahim, 1908 yılında Türkiye’deki ilk fotoğraf kulübünü kurmuştur.³² Naim Gören de, babası gibi fotoğrafçılığı tercih etmiştir. Öğrenci Ahmet Şerif Koman’ın heykeltıraş babası İlhan Fuat Koman ise, Anıtkabir’de mozoleye çıkan merdivenlerdeki Sakarya Meydan Muharebesi rölyeflerini yapan kişidir.³³

Tüccar grubu, özel sektörün en kalabalık grubu olup; bu kategoride 365 kişi yer almaktadır. Tablo 6’ya bakıldığında, tüccarlardan daha kalabalık başka bir kategori görülmemekte; Osmanlı döneminde toplam sayı 41 (%11.23) iken, 1923-1971 yılları arası bu sayı 324’e (%88.77) çıkmaktadır. Balık, gıda, ithalat-ihracat, ipekli kumaş, kıyafet, manifatura, tiftik, tuhafiyeye, tütün, un ve zahire tüccarlarının yer aldığı bu gruba, bir seyyar satıcı da dâhil olmaktadır. Babası seyyar satıcı olan İbrahim Kabakçı, 1963-1964 yıllarında RC’ye kayıt yaptırmış ve başarılı bir öğrenci olmasından dolayı, tüm Kolej eğitimi boyunca burslu okumuştur. Zeytinburnu Ortaokulu’nu bitirdikten sonra RC’nin açtığı sınava girerek kazanan bu idealist öğrenciye neden RC’de okumak istediği sorulduğunda; Amerika’da okumak istediğini, bunun için de lisan bilmesi gerektiğini, lisanı da en iyi RC’de öğreneceğini söylemiştir. Kabakçı, Kolej’i bitirince, İstanbul Teknik Üniversitesi Madencilik Bölümü’nde okumaya devam etmiştir.³⁴ Bu tekil örnek, babası seyyar satıcı olup sosyal tabakanın en altında yer alan bir insanın, çok iyi bir eğitim alarak elit olma şansını yakaladığını, RC’nin buna fırsat verdiğini göstermektedir. Tarım ve hayvancılık altında sıralanan 73 kişilik meslekler arasında çiftçiler 52 kişi ile en fazla yeri almaktadır. Bunlar, sıradan çiftçiler olmayıp, çiftliği veya arazisi olarak tarımla geçinen zengin insan grubunu oluşturmaktadır. Serbest meslek grubundaki 22 kişi arasında, mimar, müteahhit, eksper, sigortacı, otel sahibi; 7 kişilik basın yayın grubunda ise, tercüman, editör, gazeteci bulunmaktadır.³⁵

Özel sektör grubundaki esnaf ve zanaatkar grubu, aynı kategorideki %4.13 oranındaki işçi grubuyla bir araya gelip; devlet sektörün-

³² Taha Toros, “İlk Türk Fotoğrafhanesi ve Ferit İbrahim”, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5811/001582408010.pdf?sequence=1> (Son Erişim Tarihi: 14.04.2017).

³³ Deniz Çantay, “Edirne’nin Leonardo Da Vinci’si; İlhan Koman...”, <http://www.ankaraantikacilik.com/ilhan-koman> (Son Erişim Tarihi: 14.04.2017).

³⁴ **Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi**, İbrahim Kabakçı öğrenci dosyası.

³⁵ Şencan Gürtunca, **a.g.e.**, s. 173-180.

deki %0.37'lik orandaki din adamı grubuyla birleştğinde, yukarıda sözünü ettiğimiz %9'luk düşük profilli meslek grubu oluşmaktadır. Bu kategoride yer alan bekçi Dursun Kabansu, RC'nin kapı görevlisi olup, oğlu Kaya Yabansu'yu buradan aldığı bursla okutmuş; oğlu başarı gösterip RC'nin ardından Central University'yi kazanmıştır.³⁶ Bir garson olan Mustafa Semiz de, oğlu Ali Semiz'i RC'nin verdiği tam burs ve Fulbright burslarıyla okutmuştur.³⁷

Baba meslekleri ile ilgili elde edilen sonuçlar kısaca özetlenirse; RC'deki öğrencilerin büyük çoğunluğunun hali hazırda elit, üst düzey eğitim almış veyahut varlıklı gruba dâhil olduğu, daha az bir kısmı için ise RC'nin elit olma yolunu açtığı söylenebilir. Bunların oranını hesaplamak için ortanın altında ve düşük gelire sahip meslekler bir araya getirilerek toplanmış ve bu gruba ait yüzde bulunmuştur: RC öğrencilerinin %19.29'u, babalarının orta, ortanın altı ve düşük profilli meslekleri dolayısıyla elit gruba dâhil değildir. Kalan %80.71'i de elit, eğitilmiş veya zengin ailelerden gelmektedir ki; bu grup için RC, kendi sosyal sınıfını yeniden üretme yeridir. Baba meslekleri arasında üst ve orta üstü devlet memurluğunun ağırlıklı olduğunu ve en fazla yeri işgal ettiğini yukarıda ifade etmiştik. %24.65 ile bu grup en büyük yeri kaplamaktadır. Bunu özel sektör içerisinde %22.49 ile tüccar grubu takip etmektedir. Bu durum göstermektedir ki; üst düzey devlet memuru olan babalar, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde, Batı'ya açık olmanın getirisini görmüşler ve oğullarının da bundan istifade etmesini istemişlerdir. Osmanlı dönemindeki bu babalar, Batı dili bilmenin önemini kavramışlardır. Zamanla farkına varılan bu özelliğin, oğulları tarafından da kazanılması ve daha da ileri giderek Batılı tarzda eğitim almanın yükselmenin önemli bir kaldıraç olduğunu fark edilmesi, oğullarının Batı tarzı eğitim veren okullara yönlendirilmesine yol açmıştır. Osmanlı'nın son döneminde tüccar miktarının, özel sektördeki diğer kategorilerden fazla olması, hatta en yüksek sayıyı karşılaması; devlet sektöründe ise devlet memuru babaların aynı durumda oluşu, bu mesleklerdeki babaların çocuklarını elit eğitime yönlendirdiğini göstermektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise (1923-1933); tüccar miktarının ani artışı (206 kişi), fakat takip eden dönemdeki (1934-1944) hızlı düşüşü (8 kişi), (bkz. Tablo 6), Cumhuriyet'in

³⁶ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Kaya Yabansu öğrenci dosyası.

³⁷ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Ali Semiz öğrenci dosyası.

ilk yıllarında tüccar babaların Osmanlı dönemindeki tercihlerini devam ettirdiğini göstermekteyken; sonrasındaki düşüş, bir yandan II. Dünya Savaşı sebebiyle tüccarlardaki düşüşle açıklanırken; diğer yandan, tüccarlığa devam edenlerin, açılan muadil okullara çocuklarını yönlendirdiğini düşündürmektedir. Aynı dönemlerde, devlet sektöründe, 1923-1933 arası mesleki profesyonellerin; özel sektörde ise bankacılık ve finans kategorisindekilerin çoğunlukla çocuklarını RC’ye gönderdiği tablolardan izlenebilmektedir. Diğer yandan hem Osmanlı hem de Cumhuriyetin üst düzey yöneticilerinin çocuklarının RC’ye gitmesi ilginçtir. Bu durum, II. Abdülhamid sonrasına, yabancı okullarla ilgili görüşlerin daha yumuşadığı II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Osmanlı dönemi söz konusu olduğunda, üst düzey devlet görevlilerin oğullarını RC’ye özellikle İngilizce öğrenmeleri için gönderdiği, diğer derslerle ilgilenmedikleri bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde ise bu durum, Lozan Antlaşması (1923) sonrasına, azınlıklara ve yabancılara sağlanan imtiyazların kaldırıldığı ve yabancı okulların denetim altına alındığı ilk yıllara rastlamaktadır.

MESLEKLER	YILLAR									GENEL TOPLAM	YÜZDELER
	1863-1908	1909-1913	1914-1918	1919-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	1967-1971		
DEVLET SEKTÖRÜ											
Osmanlı Hanedanı Üyesi	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2	0,12%
Üst Düzey Devlet Memuru	-	9	4	4	24	3	-	8	3	55	3,39%
Devlet Memuru	-	9	17	16	105	3	2	115	78	345	21,26%
Askeri Personel	-	5	3	7	23	4	1	6	8	57	3,51%
Mesleki Profesyonel	-	1	4	10	58	7	5	114	76	275	16,94%
Din Adamı	-	-	-	-	3	3	-	-	-	6	0,37%
Emekli	-	2	4	2	26	-	-	24	11	69	4,25%
TOPLAM	-	26	32	40	240	20	8	267	176	809	49,85%
ÖZEL SEKTÖR											
Özel Sektörde Yönetici	-	1	1	2	10	-	2	12	8	36	2,22%
Yabancı Şirketlerde Çalışanlar	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3	0,18%
İş Adamı ve Sanayici	-	-	5	-	11	-	3	13	14	46	2,83%
Bankacılık ve Finans	-	6	5	1	25	1	3	16	21	78	4,81%
Esnaf ve Zanaatkar	-	-	2	3	20	1	2	26	19	73	4,50%
Sanatkar	-	-	1	-	2	-	-	8	7	18	1,11%
Tüccar	1	7	14	19	206	8	5	82	23	365	22,49%
Tarım ve Hayvancılık	-	4	4	1	33	2	-	15	14	73	4,50%
Serbest meslek	-	-	-	-	7	1	1	13	-	22	1,36%
Basın-Yayın	-	-	-	-	1	-	-	4	2	7	0,43%
İşçi	-	1	-	-	16	-	2	30	18	67	4,13%
TOPLAM	1	19	32	26	331	13	18	221	127	788	48,55%
Vefat Edenler	-	4	1	3	12	-	-	6	-	26	1,60%
GENEL TOPLAM	1	49	65	69	583	33	26	494	303	1623	100,00%

Tablo 6: Öğrencilerin Babalarının Mesleklerinin Kategorilere ve Yıllara Göre Dağılımı

3. Öğrencilerin Daimi Ev Adresleri

Öğrencilerin kalıcı ev adresleri, diğer bir ifadeyle yaşadıkları şehir ya da ilçe hakkında edinilen bilgilerin, öğrencilerin doğum yerleri ile ilgili yapılan tespitlerle birbirini tamamlaması gerekmektedir. Örtüşmesi beklenen bu iki tespit ve baba meslekleriyle ilgili bilgilerin bir araya getirilmesi, öğrencilerin sosyal arka planlarını tanımlamak için gereken en önemli verilerin tamamlanmış olması demektir.

Öğrencilerin kalıcı ev adreslerine dair sorgulamanın neticeleri, Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 9, öğrencilerin adreslerini büyükşehir bazında gösterirken; Tablo 10, orta ve küçük ölçekli şehir bazında göstermektedir. En nihayetinde ailesi yurt dışında yaşayanların sayıları Tablo 11’de görülebilir hale gelmiştir.

Bütün verilerin genel olarak tasniflendiği Tablo 7’ye bakıldığında; 3.079 öğrenciye dair bilgi derlendiği görülmektedir. Öğrencilerin kalıcı adreslerinin önemi, onların nerede yaşadığı ve Türkiye’nin neresinden İstanbul’a, RC’ye okumaya geldiğini göstermesinden kaynaklanmaktadır. Tabloda, öğrencilerin en büyük kısmının 1.766 kişi ile İstanbul’da ikamet ettiği görülmekte; bu miktar öğrencilerin yarısından fazlasına tekabül etmekte ve İstanbul merkezli bir ikamete sahip olduklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle; yukarıda öğrencilerin doğum yerleri ile ilgili yapılan tespitlerle buradaki tespitler örtüşmekte, öğrencilerin çoğunluğunun İstanbul’dan geldiği doğrulanmaktadır. İstanbul’dan sonra, sırasıyla; diğer büyük şehirlerde ikamet edenler 401, orta ve küçük ölçekli şehirlerde ikamet edenler 338, ilçelerde ikamet edenler 118 ve yabancı ülkelerde ikamet edenler 24 öğrencidir. Rakamlardan da görüldüğü üzere; İstanbul ve büyük şehirlerden ilçelere doğru bir azalma söz konusudur. Yabancı ülkelerin azınlıkta olması zaten tabiidir. Dolayısıyla, bu verilerden çıkan en önemli netice de; RC’nin İstanbul ve büyük şehirlerde ikamet edenlerin ağırlıklı olarak okuduğu, şehir merkezli bir okul olduğudur.

İstanbul’da ikamet eden öğrencilerin semtlere göre dağılımını gösteren Tablo 8’de görüldüğü üzere; İstanbul’un hemen her yerinden öğrenci RC’ye gelmektedir. En yüksek sayıda öğrenci (273 kişi) Beşiktaş’ta ikamet etmektedir. Modern bir semt olan Beşiktaş’ı, yine Avrupa yakasında bulunan, fakat bu sefer muhafazakâr bir semt olan Fatih’in 256 öğrenci ile takip etmesi ilginçtir. Şişli 229 ve Beyoğ-

lu 216 öğrenci ile en kalabalık ikametinin olduğu semtler arasındadır. Bu semtlere, 104 öğrenci ile Sarıyer eklendiğinde; en fazla öğrencinin Avrupa yakasındaki semtlerde oturduğu, bunun da tabii olduğu söylenebilir. Anadolu yakasında ise; Kadıköy 231 kişi ile dikkat çekerken, Kadıköy’den uzaklaştıkça öğrencilerin ikamet yerlerinin gitgide azaldığı görülür. Diğer bir ifadeyle İstanbul Avrupa yakasında Beşiktaş, Fatih, Şişli, Beyoğlu, Sarıyer; Anadolu yakasında ise Kadıköy ve Üsküdar önde gitmektedir.

Kolej’in bulunduğu Bebek semtinin Beşiktaş’ta olduğu düşünülürse, okula yakın yerlerde oturanların, Kolej’e rağbet ettiğini söyleyebiliriz. Osmanlı’nın son dönemlerinde açılan Mülkiye Mektebi’nin Fatih’te olduğu ve devlet dairelerinin kurulmasıyla semtin, memurların yaşam alanı olmaya başladığı bilinmektedir. Ayrıca bu semtte, hem Mülkiye mektebinin varlığı, hem de Gedikpaşa Amerikan Okulu’nun bulunması, buradan RC’ye gelenlerin sayısının çokluğunu açıklamaktadır. Öğrencilerin baba meslekleri sorgusunda, devlet memurlarının çocuklarını RC’ye gönderdiği, hatta özel sektörle oranın yaklaşık yarı yarıya olduğu saptanmıştı. Fatih’te ekseriyetle devlet memurlarının yaşadığı da daha önce ifade edilmişti. Bu durumda, şu zamana kadar yapılan tespitler birbirini destekler nitelikte olmuştur. Diğer bir ifadeyle; doğum yerleri, baba meslekleri ve ailelerin adresleri sorgusunda yapılan tespitler birbirleriyle örtüşmektedir. Beyoğlu’ndaki sayının Cumhuriyet döneminde arttığı bilinmektedir. Baba meslekleri sorgusunda altı çizildiği gibi; Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni bir Türk tüccar kesim doğmuş ve bu şahıslar hem yaşamak hem de çalışmak için Beyoğlu’nu tercih etmişlerdir. Yine aynı sorgudan hatırlanacağı gibi; bu dönemde (1923-1933) çocuğunu RC’ye gönderen tüccarların sayısı hızlı şekilde artmıştı. Baba mesleği sorgusundaki tüccar sayısının, adres sorgusundaki Beyoğlu semtindeki sayıyla aynı dönemlerde artması ve azalması, yine tespitleri doğrulamaktadır. Kadıköy’e gelince; bilindiği üzere, Kadıköy Anadolu yakasında olup, Bebek’te olan Kolej’e ulaşım oldukça zordur. Anadolu yakasında yaşayan aileler, Kolej’den, çocuklarını yatılı almasını talep etmektedirler. Aksi takdirde ulaşım çok zor olduğundan, RC’yi tercih edememektedirler. Kolej ise, sınırlı sayıdaki yatak kapasitesini şehir dışından gelen öğrencilere ayırmaktadır. Bu sebeple Kadıköy’den gelen öğrenci sayısının, ancak Cumhuriyet sorasında, ulaşım olanaklarının genişlemesiyle arttığı söylenebilir.³⁸

³⁸ Şencan Gürtunca, a.g.e., s. 193-194.

Üsküdar, Üsküdar Amerikan Koleji'ne ev sahipliği yapmakta ve iki okul arasında öğrenci geçişleri yapıldığı bilinmektedir. Tablo 8'deki dağılımın geneli değerlendirildiğinde; Beşiktaş, Beyoğlu ve Fatih gibi Avrupa yakası semtleri ile Kadıköy ve Üsküdar gibi Anadolu yakası semtlerinin ön plana geçtiği ve öğrencilerin ağırlıklı olarak bu semtlerde ikamet ettiği söylenebilir. Bu semtlerden Avrupa yakasındaki miktar olarak daha fazla olup Batı'yı temsil ederken; diğeri ise Anadolu yakasında ve çok daha az miktarda olup Doğu'yu temsil etmekte, böylece her iki temsilin RC'de bir arada olması ilginç bir tablo sunmaktadır. Modern ile muhafazakâr semtlerden RC'ye öğrenci geldiği, ikamet edilen semt yelpazesinin oldukça geniş olduğunu gösteren bu tablo, RC'deki insan coğrafyasının çeşitliliğini gözler önüne sermektedir.

Tablo 9'da görüldüğü üzere; İstanbul dışındaki büyük şehirlerdeki ikamet, toplamda 409'a ulaşmakta; bu şehirler içerisinde Ankara ilk sırayı alırken, bunu sırasıyla İzmir 144, Bursa 38 ve Trabzon 7 öğrenci ikameti ile takip etmektedir. RC'deki Türk öğrenci sayısının Cumhuriyet dönemiyle birlikte artmakta olduğu yapılan tespitlerde görülmektedir. Bu açıdan şehirleri sırasıyla analiz ettiğimizde; 1928 yılında açılacak olan Türk Maarif Cemiyeti'ne kadar, çehresi değişen Ankara'da, öğrencilerin gidebileceği yabancı dille eğitim yapan herhangi bir okul olmadığı için, Cumhuriyet döneminde Ankara'dan gelen öğrenci sayısının 20'ye çıkması tabiidir. Osmanlı döneminde ise, Ankara'daki gençlerin ihtiyacını karşılayacak bir okul olmaması sebebiyle aileler, RC'yi tercih etmektedirler. O dönemde Ankara'da oturan bir aile, çocuğunu RC'ye okumaya gönderiyorsa, o ailenin elit/tanınmış bir aile olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin; Ankara'dan gelen Süheyl Muhlis, Çankaya'da oturmaktadır (Çankaya'nın o dönemlerde barındırdığı sınıfı göz önünde bulundurmak gerekir) ve babası Emlak Bankası idare meclisi azasıdır.³⁹ Ankara'dan gelen bir diğer öğrenci, Şakir Ziya, Ankara eşrafının ileri gelenlerinden tüccar ve Cumhuriyet döneminde Ankara milletvekilliği yapmış Kınacızade Şakir'in oğludur.⁴⁰ İzmir, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, en çok öğrenci gönderen büyük şehir olarak görülmektedir. O dönemde İzmir'de varlığını sürdüren iki Amerikan Koleji olan Uluslararası Kolej ve Göztepe Amerikan Koleji'nde eğitim aldıktan sonra RC'ye

³⁹ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Suheyl Muhlis öğrenci dosyası.

⁴⁰ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Şakir Ziya öğrenci dosyası. Ankara Kale-sindeki Kınacızade Konağının bu aileye ait olması ihtimal dâhilindedir.

geçmek isteyen çok sayıda öğrenci olduğu arşiv belgelerinden bilinmektedir. Uluslararası Kolej’de 1923 yılında, 30 öğrencinin 27’sinin Türk olduğu tespit edilmiştir.⁴¹ Kontenjanı dolan bu okula gidemeyen öğrencilerin veya bu okulda okuyup daha üst eğitim almak isteyen öğrencilerin RC’ye gelmek istemeleri doğaldır. Bursa’dan gelen Suha Mahmud, Gedikpaşa Amerikan Okulu’ndan, Bursa Amerikan Koleji’ne geçmiş, buradan da RC’ye gelmiştir.⁴² Ayrıca 1928 yılında kapatılan Bursa Amerikan Koleji’ndeki öğrencilerin transfer olacağı muadili tek okul RC’dir. Cumhuriyet döneminde önde giden üç büyük şehir (Ankara, İzmir, Bursa) bir arada değerlendirildiğinde; 1928 yılında Türk Maarif Cemiyeti’nin açıldığını ve 4-5 yıl bu kurumda öğrenim görmenin ardından aynı nitelikte yüksek eğitim almak isteyen Ankaralı öğrencilerin bir sonraki durağının RC olacağını hesaplamak çok zor değildir. 1934-1944 döneminde Bursa ve İzmir’deki sayı pek değişmemiş, Ankara’daki sayı ise artmıştır. 1950’li yıllarda Robert Kolej yüksek eğitime başladığından, Türk Maarif Cemiyeti’nde liseyi bitmiş öğrencilerin büyük bir kısmı RC’ye, bir kısmı da 1956 yılında açılan ODTÜ’ye geçiş yapmıştır. Bu sebeple 1945-1955 döneminde Ankara’dan gelen öğrenci sayısı artmış, ODTÜ’nün kuruluşu sebebiyle de 1956-1966 döneminde düşmüştür. 1934 yılında İzmir Uluslararası Kolej’in kapanması, öğrencilerinin tamamına yakınının RC’ye geçmesine sebep olmuş olabilir. Öğrencilerin, orta ve küçük ölçekli şehirlerdeki ikâmet adreslerinin yıllara göre dağılımı Tablo 10’da gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere; toplamda 338 olan ikamet arasında, en fazla ikamet 50 öğrenci ile Adana’ya aittir. Bunu Samsun 38, Mersin 27, Gaziantep 22, Konya 20, Eskişehir 15, Kocaeli 14, Zonguldak 11 ve Afyon 10 ikamet ile takip etmektedir. Diğer şehirlerdeki ikamet sayısı 10’un altındadır. Görüldüğü üzere; orta ve küçük ölçekli şehirlerin yelpazesi, Edirne’den Kars’a tüm Türkiye’yi kapsayacak kadar geniştir.

Öğrencilerin ilçelerdeki ikamet adreslerinin dağılımı; Adapazarı, Edremit, Tarsus, Ayvalık ve Bandırma olarak sıralanmaktadır. Orta ve küçük ölçekli şehirlere nazaran sayının az olmasına rağmen, yelpazenin geniş olması ilgi çekicidir. Öyle ki, Divriği, Erbaa, Midyat ve Milas’tan öğrencilerin geliyor olması, Türkiye’nin en uçra köşe-

⁴¹ Sezer Arıç, a.g.e., s. 105.

⁴² Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Suha Mahmud öğrenci dosyası.

lerinden de RC'ye öğrenci geldiğini göstermektedir. Adapazarı'ndaki yoğunluk, bir yandan, Cumhuriyet döneminde kurulan fabrikalar ve buna bağlı olarak şehrin değişen çehresine uyum sağlayan insan nüfusunun çocuklarını RC'ye göndermek istemeleriyle, diğer yandan da İstanbul'a yakınlığıyla açıklanabilir. Ayrıca İzmit-Bahçeçik Amerikan Okulu'ndan, RC'ye geçiş yapılmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Tarsus ise, yine Tarsus Amerikan Koleji'nin varlığı ve iki Amerikan koleji arasındaki öğrenci transferinin yoğunluğuyla açıklanabilir. Tabloya bakıldığında; Tarsus'daki sayı 1945-1955 yıllarında artışa geçmiştir. Bu yıllar, RC'nin yüksek öğrenime adım attığı yıllar olup, Tarsus Amerikan Koleji'nde liseyi tamamlamış bir gencin, Türkiye'de aynı niteliklerde öğrenimine devam etmesi için, RC'ye gitmekten başka bir seçeneği yoktur.⁴³

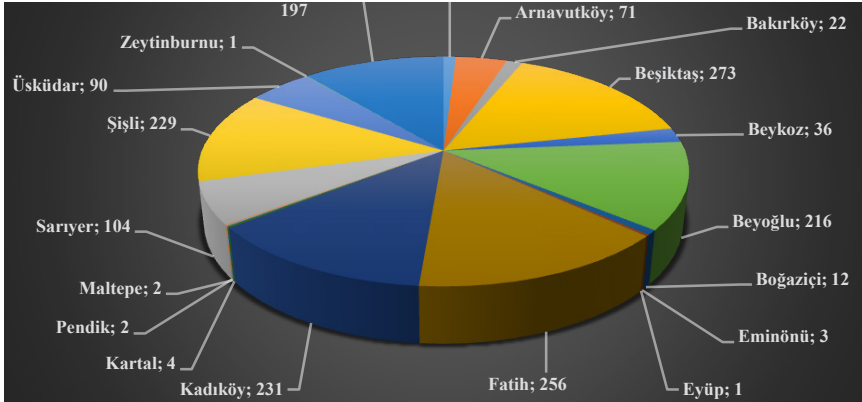
Öğrencilerin yabancı ülkelerdeki toplamda 25'e ulaşan ikamet adreslerini gösteren Tablo 11'e göre Suriye'de 5, Amerika'da 3, Kıbrıs'da 3 ve Romanya'da 3 ikamet adresi mevcuttur. Diğerleri, eski Osmanlı topraklarına dâhil olan Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Irak ve Lübnan gibi ülkeler ile Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleridir. RC'de okuyan ve ikameti yurtdışında olan öğrencilerin civar ülkelerden olduğu görülmektedir. Orta Doğu coğrafyasından (Suriye, Irak, Lübnan ve Kıbrıs) toplam 10, Balkanlar'dan (Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya) 8, Orta ve Doğu Avrupa'dan (Almanya, Polonya) 2 ikamet ve Batı Avrupa'da yer alan İngiltere'den 1 ikamet karşılaştırdığımızda en yüksek rakamın Orta Doğu'dan olması ve Osmanlı döneminde yoğunlaşması ilgi çekicidir. En yüksek sayının Suriye'de olması, yine üstteki tespitleri doğrular niteliktedir. Suriye valisinin çocuğunu RC'ye gönderdiği, baba meslekleriyle ilgili sorguda belirtilmişti. Suriye'yi önemli kılan bir başka husus da; Syrian Protestant College'in varlığı ve 1920'lerde adını Beyrut Amerikan Üniversitesi olarak değiştirmesidir. Bu kolej üniversiteye dönünce (1920), lise çağlarında olan öğrencilerin alternatifinin RC olması, her iki kolejin de Christopher Robert'in gözetiminde kurulmuş olmasından dolayı şaşırtıcı değildir. Balkan ülkelerinde ikamet eden öğrencilerin de Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerine rastlaması, bu dönemlerde buralardaki Osmanlı tesi-

⁴³ Şencan Gürtunca, a.g.e., s. 200-201.

riyle; ABD, İngiltere ve Almanya ikametinin tamamıyla Cumhuriyet dönemine rastlaması ise, Cumhuriyet dönemindeki ilişkilerle alakalı olsa gerekir. 1933 yılından sonra, Yunanistan’dan RC’ye öğrenci gelmediği görülmektedir. 1924 yılında kapatılan Merzifon Amerikan Koleji’nin, eğitimine Selanik’te Anatolia College ismi altında devam ettiğini ve Yunanistan’da yaşayıp Amerikan eğitimi almak isteyen gençlerin kendi ülkelerinde ve kültürlerinde öğrenim görmeyi tercih edebileceğini bir kez daha vurgulamak isteriz.

ADRESLER	YILLAR						TOPLAM
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	1967-1971	
İstanbul	188	609	346	498	125	-	1.766
Büyük Şehirler	9	74	103	157	57	1	401
Orta ve Küçük Ölçekli Şehirler	13	80	92	115	38	-	338
İlçeler	6	34	26	37	15	-	118
Yabancı Ülkeler	6	8	2	5	3	-	24
Ailesiyle Aynı Adreste Oturduğunu Gösteren Veriler (Ayrıca Bir Adres Yazmamaktadır)	102	287	24	17	2	-	432
TOPLAM	324	1092	593	829	240	1	3.079

Tablo 7: Öğrencilerin İkamet Adreslerinin Yıllara Göre Dağılımı



Tablo 8: Öğrencilerin İstanbul’daki İkamet Adreslerinin İlçelere Göre Dağılımı

BÜYÜKŞEHİRLER	YILLAR						TOPLAM
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	1967-1971	
Ankara	4	20	51	104	40	-	219
Antalya	-	-	1	-	-	-	1
Bursa	1	11	11	10	5	-	38
İstanbul	188	609	346	498	125	-	1766
İzmir	3	40	40	46	14	1	144
Trabzon	1	5	1	-	-	-	7
TOPLAM	197	685	450	658	184	1	2175

Tablo 9: Öğrencilerin Büyükşehirlerdeki İkamet Adreslerinin Yıllara Göre Dağılımı

ORTA VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ ŞEHİRLER	YILLAR					Genel Toplam
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	
Adana	1	12	9	24	4	50
Afyon	-	2	5	3	-	10
Aksaray	-	-	-	1	-	1
Amasya	-	1	-	3	-	4
Aydın	-	-	-	1	1	2
Balıkesir	-	1	4	1	2	8
Bolu	-	2	1	1	1	5
Burdur	-	-	1	-	1	2
Çanakkale	-	-	2	1	1	4
Çankırı	-	1	-	-	-	1
Denizli	-	-	1	-	-	1
Diyarbakır	-	-	4	1	1	6
Edirne	-	-	-	1	1	2
Elazığ	-	1	-	2	1	4
Erzincan	-	1	-	-	1	2
Erzurum	1	-	1	-	1	3
Eskişehir	-	5	7	1	2	15
Gaziantep	-	8	7	5	2	22
Giresun	-	3	1	-	1	5
Hatay	1	-	1	6	-	8
İğdır	-	-	-	1	-	1
İsparta	-	1	-	-	-	1
Kahramanmaraş	-	1	-	-	-	1

Kars	-	-	1	-	-	1
Kayseri	-	2	1	4	1	8
Kırklareli	-	-	1	1	1	3
Kocaeli	-	-	7	3	4	14
Konya	4	7	1	8	-	20
Kütahya	-	-	-	2	-	2
Malatya	-	-	3	1	-	4
Manisa	-	1	1	-	2	4
Mardin	-	-	1	1	-	2
Mersin	1	4	9	10	3	27
Muğla	-	-	4	3	-	7
Ordu	-	-	1	3	-	4
Rize	-	3	2	-	-	5
Sakarya	-	-	1	-	-	1
Samsun	1	18	6	9	4	38
Sivas	1	1	-	3	1	6
Şanlıurfa	-	1	1	1	1	4
Tekirdağ	1	2	2	2	-	7
Tokat	1	-	-	-	1	2
Uşak	-	-	1	5	-	6
Van	-	-	-	1	-	1
Yozgat	1	-	1	1	-	3
Zonguldak	-	2	4	5	-	11
Genel Toplam	13	80	92	115	38	338

Tablo 10: Öğrencilerin Orta ve Küçük Ölçekli Şehirlerdeki İkamet Adreslerinin Yıllara Göre Dağılımı

YABANCI ÜLKELER	YILLAR						Genel Toplam
	1863-1922	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966		
ABD	-	-	1	-	2	3	
Almanya	-	1	-	-	-	1	
Arnavutluk	1	-	-	-	-	1	
Bulgaristan	-	1	1	-	-	2	
Bulunamayanlar (Bay Pye - din okulu)	-	1	-	-	-	1	
Irak	1	-	-	-	-	1	
İngiltere	-	-	-	1	-	1	
Kıbrıs	1	1	-	-	1	3	
Lübnan	1	-	-	-	-	1	
Polonya	-	-	-	1	-	1	
Romanya	-	3	-	-	-	3	
Suriye	1	1	-	3	-	5	
Yunanistan	1	1	-	-	-	2	
Genel Toplam	6	9	2	5	3	25	

Tablo 11: Öğrencilerin Yabancı Ülkelerdeki İkamet Adreslerinin Yıllara Göre Dağılımı

4. Öğrencilerin Ailelerinin Bildiği Diller

Öğrencilerin ailelerinin bildiği yabancı dillerin sorgulanmasının, öğrencilerin sosyal arka planlarını belirlemede önemli olacağı düşünülmüş ve Tablo 12 oluşturulmuştur. Bu konuda toplam 1.915 aile hakkında bilgi derlenmiştir. Velilerin %67'sinin İngilizce bildiği sonucu, İngilizce'nin en yaygın dil olarak ön planda olduğunu göstermiştir. Aynı tabloda, ailelerin bildiği dillerin 15 tür olduğu da görülmektedir. İngilizceyi, 239 kişi ile Fransızca ve 118 kişi ile Almanca izlemekte; bunları Yunanca 21, İtalyanca 16, Arapça 8, Yugoslavca 8, Ermenice 7 kişi ile takip etmektedir. Bulgarca, Sırpça ve Rusça vb. dillerinin ise birkaç kişi tarafından bilindiği görülmektedir. Öncelikle aileler, dolayısıyla da öğrenciler arasında İngilizce'nin öne çıkması, ailelerin Anglo-Sakson dünyası ve kültürü ile iletişim halinde oldukları; RC adaylarının henüz Kolej'e gelmeden, bu kültürün tesiri altında yetiştikleri şeklinde yorumlanabilir. Düşük oranlar için örnekler üstünden açıklama yapmak doğru olacaktır: Tabloya bakıldığında İsveççe bilen aile sayısının sadece 1 adet olduğu görülmektedir. Ahmet Şerif Koman isimli bu öğrencinin ailesinin İs-

veç’te yaşıyor olması, ailenin bu dili bilmesini açıklamaktadır.⁴⁴ Bir diğer örnek ise; Tamer Tunca’nın annesinin Romence, babasının da Bulgarca bilmesidir. Tamer Tunca Edirne’de yaşamaktadır.⁴⁵ Buna bağlı olarak ailenin Tunca soyadını, Tunca Nehri Bulgaristan’dan doğup Edirne’ye aktığı için almış olma ihtimali yüksektir. Diğer bir ifadeyle; ailenin bildiği dillerle, aldıkları soyad ve yaşadıkları yer birleştirilince, bu ailenin mübadeleyle Türkiye’ye gelmiş olma ihtimali yükselmektedir. Bu ailenin bildiği dillerin Bulgarca ve Romence olması hiç şaşırtıcı değildir. Buradan, ailelerin, Türkiye’ye gelmeden önce yaşadıkları veya iş sebebiyle gittikleri ülkelerdeki dilleri biliyor olduğu ve ailelerin Batı dili bilmenin önemini kavrayıp bunu çocuklarına aktardıkları söylenebilir. Ailenin bildiği diller, öğrencilerin sosyal arka planlarının bir parçası olarak değerlendirilmekte ve dünyaya açık ve iletişim halinde olma durumları hakkında fikir vermektedir. Ebeveynlerin çeşitli dilleri bilmesi onları elit yapan niteliklerden biridir ki; elde edilen neticeler, elit bir grupla uğraşıldığını göstermektedir. Ailelerin azalan sırayla İngilizce, Fransızca ve Almanca bilmeleri, yine azalan sırayla, siyaseten dünyaya hâkim olan ülkelerin dillerini bildiklerini; hâkim kültüre aşina olduklarını göstermektedir. Bu neticeler, öğrencilerin ağırlıklı olarak batı Avrupa kültürünü tanıdıkları, dolayısıyla Kolej’e gelmeden önce temsil ettiği dünyaya aşina oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Yabancı Diller	Anne	Baba	Aile*
İngilizce	251	308	660
Fransızca	55	94	239
Almanca	10	52	118
Bulgarca	1	4	1
Yunanca	2	6	21
İspanyolca	1	3	4
İtalyanca	3	5	16
Ermenice	1	-	7
Arapça	6	8	8
Farsça	-	1	6
İsveççe	-	1	-
Yugoslavca	1	4	8
Romence	1	-	3
Rusça	-	2	2

⁴⁴ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Ahmet Şerif Koman öğrenci dosyası.

⁴⁵ Robert Kolej Arnavutköy Kampüsü Arşivi, Tamer Tunca öğrenci dosyası.

Sırpça	-	2	-
TOPLAMLAR	332	490	1093
GENEL TOPLAM			1915

* Aileden kasıt anne, baba veya kardeşdir.

Tablo 12: Anne, Baba ve Aile Üyelerinin Bildiği Yabancı Diller

Sonuç

Yukarıda yapılan çalışmada, öğrencilerin doğum yerleri, babalarının meslekleri, ailelerin ikamet yerleri ve ailelerinin bildiği yabancı diller bir araya getirilerek, Robert Kolej’de 1863-1971 yılları arası okuyan Türk öğrencilerin sosyal arka planları, karakterlerinin şekillendiği ortam ve toplum içindeki yerleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin doğum yerlerine dair bilgiler ile Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si’nin hangi bölgesinden geldiklerine dair verilere göre; RC’nin beslediği kitlenin ağırlıklı olarak şehirli olduğu, tek tük sayıda ve serpiştirilmiş halde küçük ilçelerden gelen öğrencilerin de bulunduğu, çok az kısmının ise yurtdışında doğarak geldiği görülmür. Bu bulgular; Kolej’deki insan coğrafyasının esasta İstanbul ve büyük şehirli olduğunu, bu şehirler arasında da Ankara, İzmir ve Bursa’nın öncülük ettiğini, yelpazenin bir miktar ilçelere kaydığını göstermektedir. Bu ilçelerin, daha önce buralarda Amerikan okullarının bulunduğu yerler olması, Kolej ile bağlantısını açıklamaktadır. Bu kişilerin, alıştıkları eğitim anlayışını Cumhuriyet’le birlikte yıldıza daha çok parlayan ve Türk öğrenciler arasında prestiji yükselen Robert Kolej’de devam etmek istedikleri yapılan tespitlere dahildir. Bu tip okullardan gelmeyenlerin ise, doğdukları şehirlerdeki tanınan ailelerden oldukları ya da babalarının meslekleri sebebiyle maddi durumlarının çok iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Öğrencilerin sosyal arka planları hakkında bilgi edinmek üzere, Kolej’de okuyan öğrencilerin halihazırda elit gruptan gelip gelmedikleri, babalarının meslekleri ve ikamet adresleri üzerinden de tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin babalarının mesleklerine bakıldığında; ortanın üstü ve üst düzey mesleklere sahip oldukları, az miktarda öğrencinin babalarının mesleklerinin düşük profilde olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle; öğrencilerin büyük çoğunluğu zaten elit gruba dâhildir; Kolej eğitimi ise, bu elit olma durumunu devam ettirmenin eğitimsel bir aracı niteliğindedir. İkamet adres-

leri üzerine yapılan çalışmanın neticesinde ise; öğrencilerin yarıdan fazla kısmının İstanbul’da ikamet ettiği tespit edilmiştir. Bunu, büyük, orta ve küçük ölçekli şehirlerde ikamet edenler takip etmektedir. Büyük şehirlerde önde gidenler, aynı doğum yerleri sorgusundan edinilen sonuçlar gibi Ankara, İzmir ve Bursa olarak sıralanmakta ve tespitlerin doğruluğu güçlenmektedir. İlçelerde ikamet edenlerin oranı oldukça düşük olup, yabancı ülkelerde ikametinin azınlıkta olması zaten tabiidir. Dolayısıyla, İstanbul merkezli ve şehir ağırlıklı bir ikamet söz konusu olduğu, buradan da öğrencilerin ailelerinin şehirli olduğu neticesine ulaşılmaktadır. Hem baba meslekleri, hem de ikamet adresleri bir arada değerlendirildiğinde; Kolej öğrencilerinin sosyal arka plan bakımından halihazırda şehirli ve elit ailelerden geldiği sonucuna varılabilir. Öğrencilerin ailelerinin bildiği dillere dair yapılan sorgulamaların sonucu ise; onların elit sosyal arka planları ile ilgili yapılan tespitleri güçlendirmektedir. Ailelerin bildiği diller arasında İngilizce’nin en fazla bilinen dil olarak ortaya çıkması, ailelerin Anglo-Sakson dünyası ve kültürünü bildiklerini; İngilizceden sonra, sırasıyla Fransızca, Almanca ve İtalyanca bilmeleri de, ailelerin kültürel bakımdan Avrupa’yı tanıdıkları ve aşına olduklarını göstermektedir. Bu sonuç, ailelerin bir Batı diline hakim olmanın açtığı kapıların bilincinde oldukları, dolayısıyla, çocuklarını yabancı bir okula göndermede tereddüt etmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu tespitlerin tamamı bir arada değerlendirildiğinde; öğrencilerin RC öncesindeki aile yapılarının elit olduğu ve buna bağlı olarak, sosyal arka planları bakımından da elit gruba dahil oldukları neticesi çıkmaktadır. Özetle; RC öğrencileri çoğunlukla hali hazırda şehirli, elit ve iyi eğitim almış veyahut varlıklı, tanınmış ailelerin çocuklarından oluşmaktadır. Az bir miktardaki öğrenci ise, bu yapının dışında olup; bu kişiler Kolej’de özel bursla okumakta ve Kolej’den aldıkları eğitim sayesinde, ileriki hayatlarında elit gruba dahil olma şansı elde etmektedirler.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Catalogue of Students, 1913-1980, Robert Kolej Bingham Hall, Arnavutköy Kampüsü Arşivi.

Öğrenci Dosyaları, Robert Kolej Bingham Hall, Arnavutköy Kampüsü Arşivi.

Students of Robert College (1919-1921), Robert College Records, 1919-1921, Box

No: 67, Folder No: 25, s. 1-2. Columbia University, Rare Books and Manuscripts Library, New York.

2. Kitaplar

Büyükkaracı, Süleyman: **Türkiye’de Amerikan Okulları**, Konya, Yelken Basın Yayın, 2004.

Freely, John: **A History of Robert College**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

_____ : **A Bridge of Culture: Robert College-Boğaziçi University**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.

Greenwood, Keith M.: **Robert College: The American Founders**, İstanbul, Boğaziçi University Press, 2003.

Hamlin, Cyrus: **My Life and Times**, New York Public Library, 1893.

Kocabaşoğlu, Uygur: **Anadoludaki Amerika**, Ankara, İmge Yayınevi, 2000.

Sabev, Orlin: **Spiritus Roberti, Shaping New Minds and Robert College in the Late Ottoman Society (1863-1923)**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Sezer Arıç, Ayten: **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Şencan Gürtunca, Elif Evrim: **Robert Kolej’de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Washburn, George: **Fifty Years in Constantinople**, Press Cambri-

dge, 1909.

Yıldız, Özgür: **Anadolu’da Amerikan Okulları**, İstanbul, Yeditepe
Yayınevi, 2016.

3. Makaleler

Çantay, Deniz: “Edirne’nin Leonardo Da Vinci’si; İlhan Koman...”,
<http://www.ankaraantikacilik.com/ilhan-koman>, (Son Erişim Tarihi:
14.04.2017).

Davison, Roderic: “Osmanlı Türkiyesinde Batılı Eğitim”, **Tan-
zimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 5. Basım,
Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul, 2015, İş
Bankası Kültür Yayınları, s. 667-681.

Emiroğlu, Kanat: “Bir Çocuk, Bir Okul, Dünya, Onların Tarihi”, **Bir
Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej’in 150 Yılı**, 2013, s. 427-
447.

Freely, John: “An Ottoman Prince at Robert College”, **RC Alum-
ni Magazine**, Sayı: 17, 1999, [http://rcwww.robcol.k12.tr/Alum-
ni-Development/RC-quarterly/RC%20Quarterly/RCQ017.pdf](http://rcwww.robcol.k12.tr/Alumni-Development/RC-quarterly/RC%20Quarterly/RCQ017.pdf)
(Son Erişim Tarihi: 13.04.2017).

Haydaroğlu, İlknur: “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar”,
Türkler, Ankara, 2001, s. 323-339.

Kocabaşoğlu, Uygur: “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda
Amerikan Okulları”, **Osmanlı**, Cilt: 5, 1999.

Toprak, Zafer: “Robert Kolej”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklo-
pedisi**, Sayı: 6, İstanbul, 1993, s. 335-338.

Toros, Taha: “İlk Türk Fotoğrafhanesi ve Ferit İbrahim”,
[http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/hand-
le/11498/5811/001582408010.pdf?sequence=1](http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5811/001582408010.pdf?sequence=1) (Son Erişim Tari-
hi: 14.04.2017).

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERNLEŞMENİN KADIN SİMGESİ: AFET İNAN (1925-1938)

Olca ÖZKAYA DUMAN*

Volkan PAYASLI**

Öz

Gelenekten gelen mutlakiyetçi monarşinin mutlak hüviyetinin zayıflamaya başladığı, hürriyet ve anayasal sistem söylemleriyle iki ayrı dönemde tecrübe edilecek olan parlamenter monarşinin hükmünün süreceği, eskiye oranla daha köktenci bir yenileşmenin inkılapçı izlerinin belirmeye başladığı ikircikli bir dönemin tanığı ve adananıdır Afet İnan. Dolayısıyla Afet İnan, bu ara dönemin geçiş sancılarını tecrübe etmiş, döneminin her türden siyasal, sosyal, kültürel ve entelektüel atmosferinden beslenmiş, kadın hakları, arkeoloji ve antropoloji gibi çalışmaların öncüsü olmuştur.

Eski ile yeni, geleneksel ile modern, mutlakiyet ile anayasal sistem arasında kalmayan bir dönemin tam da ortasında, kendisine yaşamın her alanında bir yer ve yön bulma çabasını tecrübe etmiştir. Tarihin bu önemli dönemecinin tanığı olan Afet İnan, yaşadığı dönem içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çöküşten bir kuruluş öyküsü yazılan dönemin etkin kadrosu içerisinde yer alacak olan Afet İnan'ın, bu kuruluş ve kurtuluş hikâyesinin neresinde yer aldığı, sahip olduğu değer ve geliştirdiği düşüncelerini nasıl bir ortamda oluşturduğu, çalışmanın cevabını aramaya gayret gösterdiği soruların başında yer almaktadır. Kendi ifadesiyle, şahsını Atatürk'ün talebesi ve ilim arkadaşı olarak tanımlayan İnan'ın, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecini pek çok alanda temsil eden bir değeri olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet İnan, Atatürk, Cumhuriyet, İnkılap, Modernleşme.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-mail: ozkaya@mku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8907-6997>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

E-mail: vpayasli@mku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7495-9711>.

Makalenin Geliş Tarihi: 06.12.2017, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 10.03.2018.

Abstract

THE WOMAN SYMBOL OF MODERNISATION IN THE REPUBLICAN PERIOD: AFET İNAN (1925-1938)

Afet İnan is the witness and dedicant of an indecisive period in which the traditional absolutism began to decline, parliamentary monarchy which would be experienced in two different periods would dominate with the discourses of freedom and constitutional system and the reformist traces of a more radical modernization began to emerge compared to the past. Therefore, Afet İnan experienced the transitional pains of this interregnum period and enjoyed omnifarious political, social, cultural and intellectual atmosphere of the period and became the pioneer of studies like women's rights, archaeology and anthropology.

In the midst of a period between old and new, traditional and modern, absolutism and constitutional system, she experienced herself an effort to find a place and a direction in every aspect of life. Afet İnan, who was the witness of this historical turning point, will be evaluated during the period which she lived. Afet İnan would take part in the active cadre of the era when a story of foundation from collapse was written. Her position in this story of foundation and emancipation, the environment in which she had her virtues and developed her ideas are among the subjects of this study. With her own words, describing herself as the student and scholarly companion of Atatürk, İnan is understood to have a virtue of representing the modernization process of Turkish Republic in numerous fields.

Keywords: *Afet İnan, Atatürk, Republic, Revolution, Modernization.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde Batılıların devletin iç işlerine müdahil olmasını önlemek için Osmanlı aydınlarının, padişahın var olduğu ancak kesin olarak hükmetmediği toplumun tamamını temsil eden bir Meşrutiyet sistemine geçme çabaları, 24 Aralık 1876 tarihinde vuku bulmuştu. Ancak anayasal ve parlamentolu sistemin ömrü pek uzun olmamıştı. II. Abdülhamid, 93 Harbi'nin ardından meclisi feshetmiş, 1878'de Anayasa'yı askıya almıştı. Ancak tıbbiyeli öğrencilerden oluşan Meşrutiyet yanlısı subayların yer aldığı ve aynı zamanda sivil kanadı bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının da baskısıyla önce Makedonya'da, sonra tüm Osmanlı coğrafyasında özgürlük havasını estiren Meşrutiyet 23 Temmuz 1908 tarihinde tekrar ilan edilmişti. Afet İnan ise 30 Ekim 1908 tarihinde dünyaya gelmiştir. İmparatorluğun çöküşü ve Cumhuriyet'e giden süreçte yaşamını sürdürmüş, aynı zamanda dönemin

siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümünü bizzat gözleme imkânına sahip olmuştur. İleriki dönemlerde de sürekli tartışılabilen “Cumhuriyet’in Osmanlı’nın devamı mı, yoksa bir kırılma noktası mı olduğu” sorusuna en iyi cevabı verecek yine kendisi olmuştur. Afet İnan, yukarıda da bahsedildiği üzere II. Abdülhamid’in ve anayasal düzene geçişin fikri cereyanlarının çarpıştığı bir dönemde doğmuştur. Babası İsmail Hakkı Bey, İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi’nden mezun olmuş ve Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde Pomakların yaşadığı Ropcoz adlı küçük kasabaya fen memuru olarak atanmıştır. İnan’ın büyük dedesi Kunduracı Mustafa Ağa, büyükannesi Zülfü Molla’dır. Zülfü Molla, büyük çocuğu Sadık’ı Doyran Müderrisi Emrullah Efendi’nin kızı Ayşe ile evlendirmiş ve bu evlilikten Şehzane adında bir çocuk dünyaya gelmişse de Sadık genç yaşta bağırsak hastalığından ölmüştü. Bu durum üzerine surre emniğinde bulunmuş ve posta müdürlüğü yapmış olan Kesendireli Hüsametdin Efendi ile Ayşe evlendirilmiştir. Hüsametdin Efendi’nin hem Ayşe hem de Şehzane’nin hayat tarzı üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. İnan’ın annesi olan Şehzane, Makedonya sınırları içinde yer alan Doyran’dan farklı olarak kıyı kenti Kesendire’de okula gitmiş, farklı kültürlerle tanışma imkânına erişmiştir. Hüsametdin Efendi, II. Abdülhamid’in baskıcı yönetimi karşısında yer almış ve hürriyet peşinde koşan her Türk aydını gibi birtakım gizli cemiyetlerde çalışarak faaliyetlerini Paris’te sürdürmüştü. Şehzane, 1905 yılında Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi’ni bitirmiş, ardından Kesendire’ye orman fen memuru olarak atanan İsmail Hakkı Bey ile evlenmiştir. Meşrutiyet’in hürriyet havasının estiği 30 Ekim 1908 tarihinde Afet dünyaya gelmiş, 1912 yılında ise erkek kardeşi Ahmet Reşat Vodina’da doğmuştur. Aynı sene Balkan Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte ailesi Anadolu’ya göç ederek İstanbul’da bir akrabalarının evinde ikamet etmişlerdir.¹

Afet, 4 Mart 1913 tarihinde ilkokula Adapazarı’nda başlamıştır. Babasının tayini nedeniyle önce Ankara, daha sonra Eskişehir’in Mihaliççik kasabasına yerleşerek burada birinci ve ikinci sınıfı okumuştur. Cami avlusu içinde yer alan mahalle okuluna erkek kardeşi Ahmet Reşat ile giden Afet, bu okuldan fazla bir şey öğrenememişti.

¹ Arı İnan, **Afet İnan**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 13-29; Afet İnan, **Atatürk’ten Mektuplar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 1.

15 Mayıs 1915'te annesi veremden ölünce iki kardeş öksüz kalmış, sürgünler ve savaşa tanıklıklar da ruh hallerinde derin izler bırakmıştı. Babası, anneannesi ve tanıdıkları ona bu acıyı unutturmak için çok çaba göstermiş ve Afet'i kır gezilerine çıkararak avutmaya çalışmışlardı. Afet İnan daha sonra "*Mihalıççık sanki bizim ailenin ikinci doğum yeri olmuştu. Bütün yerlilerle dost olan aile büyüklerimiz, burada muhacirliklerini unutmuş gibi idiler*" diyerek yıllar sonra, ölen anneannesi anısına buraya bir kütüphane yaptırmıştır. Babasının 1916 yılında orman müfettişi olarak Ankara'ya atanmasıyla tekrar Ankara'ya dönmüşler, Efi mahallesinde belediyenin yanında bir çıkmaz sokakta oturmuşlardı. Ravza-i Nisvan adını taşıyan bir okula gitmeye başlayan İnan, o yıllara ait izlenimlerini anılarında şöyle ifade etmiştir:²

"... Artık okuyor ve yazabiliyordum. Bir gün öğretmen bana şiir ezberlemem için ödev vermişti. Doğrusu şiirin manasını anlamıyordum. Örneğin ilk mısradaki Kalb-i tahassüs yerine tecessüs okumuştum. Bunu bir türlü düzeltemiyordum. Evde babam yardımcı olmuş ve bu şiiri ezberlemiştim. Sultan Osman günü töreninde kıyafetimiz şöyle idi: Önlüklerimizin üzerine beyaz bir kumaşa yazılmış 'Ravza-i Nisvan' iki taraftan çapraz olarak göğsümüze tutturulmuş, başımızda 'Şemsisiper' denilen beyaz, kenarı fistolu ve kurdela ile süslenmiş bir başlık. Okulumuz bugünkü Denizciler caddesinin yan sokaklarından birinde idi. Hükümet meydanına kadar yürürken, önümüzde at üzerinde eski giysileriyle kişiler bulunuyordu. Bunlar benim üzerimde çok etkili olmuştu..."

Ankara yıllarında babasından din hakkında bilgiler edinmiş ve namazı öğrenmişler, ölen annelerinin ruhu için dualar etmişlerdi. İnan, daha çocukluk yıllarında ikinci bir savaşa, yani I. Cihan Harbi'ne tanık olmuş ve 1917'de işgal sırasında Biga'ya yerleşip 1920 yılında altı yıllık ilkokul öğrenimini tamamlamıştı. İlkokuldan verilen belgede "*Birinci olarak terfi etmiştir*" yazmaktaydı. Babası ve büyükannesinin öğrenim yaşantısında büyük etkisi olmuştu. Zira eve kitap ve gazeteler getirilerek Afet'e okuturlardı. İlkokuldaki tarih bil-

² A.e., s. 2-3; Emine Gümüşsoy, "Atatürk'ün Yakınındaki İki İsim: Afet İnan ve Ali Çavuş", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 2011.

gisinin Osmanlı'dan Selçuklu zamanına kadar uzandığını anılarında da ifade etmiştir. Tarihe olan merakı kanımızca çocukluk dönemine kadar gitmekteydi. Biga'dan önce Alanya'ya, kısa süre sonra da Elmalı'ya geçmişlerdi. Savaş yıllarında bulabildiği kitapları okumuş ve aile dostları Arif Hoca'dan özel dersler almıştı. Babasının kendisine getirdiği Fransızca bir atlas üzerinden Latin harflerini öğrenmeye ve okumaya başlamıştı. Elmalı'da öğretmenlik sınavına girmiş ve sınavı kazanmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ardından Söke'ye gitmişler, burada fazla kalmayarak Bursa'ya geçmişlerdi. Burada okula devam etmek için girmiş olduğu sınavı kazanarak Kız İlk Öğretmen Okulu'nun üçüncü sınıfına kaydolmuştu. İnan, dördüncü sınıfa geçince babasının tayini önce İnegöl, sonra da Sinop'a çıkmış; bunun üzerine son iki yılını aynı okulda yatılı olarak geçirmişti. Hafta sonları babasının akrabalarında kalmış, onun gönderdiği harçlıklar ile kitap alarak yoğun bir şekilde okumayı sürdürmüştü. Kardeşi Ahmet Reşat da Ziraat Okulu'na gitmekteydi. Bu bağlamda sürekli yapılan yer değişiklikleri ve yaşanan savaşlar onları olumsuz etkilemenin yanı sıra yurdun dört bir tarafını tanıma ve çeşitli kültürleri edinme imkânına erişmişlerdi. Zira kendisi de anılarında bu dönemde yaşadıklarının milli bilinç ve yurt sevgisinin, benliğinin oluşumunda ne kadar etkili olduğunu ifade etmiştir.³ Yıllar sonra anılarını Cumhuriyet Gazetesi'nde kaleme alan İnan, yaşananlardan şöyle bahsetmekteydi:⁴

“...İzmir'i ilk önce vapurla geçerken görmüştüm, işgal altında idi. Biga olaylarından sonra Kuvayı Milliye ile Ankara'ya giden babama, Antalya'da ailece kavuşacaktık. Bir taraftan babama gidiyoruz diye seviniyor öte yandan yurdumuzu istilasında görmekten çok hüüzün duyuyordum. Çünkü Biga'da çete savaşları bitmişti. Ama düşman ordusu şehre hâkim olmuştu. İstanbul'un karanlık günlerini bu deniz yolculuğuna hazırlanırken türlü müşküller içinde olduğumuzu aile büyüklerimizin sıkıntı ve endişelerinden anlıyorduk. İlkokulda olan biz iki kardeş, Antalya, Alanya, Elmalı'da babamın orman müfettişliği ile geçen günlerimizde hep savaş ve kurtuluş sözleriyle ve haberiyle yaşadık...”

³ Arı İnan, a.g.e, s. 31-55; Afet İnan, a.g.e, s. 3-5.

⁴ Cumhuriyet, 28 Ekim 1972.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Konferansı'nın başarı ile sonuçlanması ardından tek hedefi Lozan'da öğrenim görmek olmuştu. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde modern dünyanın dili olan Fransızca'yı öğrenmek istiyordu. Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu 1925 yılında bitirdikten sonra İzmir'deki Redd-i İlhak İlkokulu'na öğretmen olarak atanmıştı. Aradan üç hafta geçtikten sonra 11 Ekim 1925 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e geleceğini öğrenmişti. Paşa, İnan'ın okulu tarafından onuruna verilen çay partisine katılmıştı.⁵ Bu çalışmamızda İnan'ın, Atatürk ile tanışması ve sonrasında biyografisini ele alırken hem tarihe nasıl tanıklık ettiğini hem de tarih yazımına olan katkılarını ele alacağız.

1. Afet İnan'ın Mustafa Kemal Paşa ile Tanışması ve Sonrası Tarihsel Gelişmeler (1925-1935)

Afet İnan'ın Mustafa Kemal Paşa ile tanışması da henüz 17 yaşındayken İzmir'de olmuştu. İlk etapta Paşa'nın sağında yer alan Kazım Özalp ile konuşmuşlardı. Paşa kendisi ile ilgilenmiyordu. Fakat İnan'ın "*Nerelisin?*" sorusuna verdiği cevap ilgisini çekmişti, zira Makedonyalı idi. İnan'ın, annesinin Selanik'in Doyran kasabasından olduğunu öğrenince kendisiyle ilgilenmeye başlamıştı. İnan'ın küçük yaşlardan beri yabancı dil öğrenmeye merakı vardı. Paşa'nın eğitim-öğretime ne kadar önem verdiğinin biliyor ve kendisine açılmak istiyordu. Henüz üç haftalık öğretmen iken dahi öğrenimini sürdürmek ve yabancı dil öğrenmek istiyordu. Tek isteği Avrupa'da tahsiline devam etmektir. Bu arzusunu öğretmen okulundan çıkacağı sırada bir okul vazifesinde canlandırmıştı. Atatürk, müsamere gecesi öğrendiği bu arzu ile ilgilenmiş, okul ziyaretinin ertesi günü İnan'ın İzmir'de Orman Kontrol Memuru olan babası Hakkı Efendi ile tanışmış ve tayinini Ankara'ya çıkartmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Afet'in bir süre öğretmenlik yapıp daha sonra Paris'e gitmesini istiyordu. Afet'e babasına gönderilmek üzere bir mektup yazdırmış, bu mektubu Fahrettin Paşa'ya da okumuştur. Mektupta babasının isteği doğrultusunda hareket edeceğini ve İzmir'de kendisine bir ev alınacağını, artık tamamı ile Atatürk'ün manevi kızı olduğunu yazmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tarihten itibaren İnan'ın hayatında önemli bir etkisi olmuş, öğrenim ve çalışmalarını onun gözetiminde

⁵ *Milliyet*, 13 Kasım 1985; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 21.

sürdürmüştür. Nitekim Paşa'yla Ankara'ya geldikten hemen sonra bir okula tayin edilse de dil öğrenimi için iki yıllığına İsviçre'nin Lozan şehrine gönderilmiş, 1925-1927 yılları arasında Rochment Yatılı Okulu'nda öğrenimini tamamlamıştır.⁶

Lord Kinross “Atatürk” adlı yapıtında konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:⁷

“... Bu gezilerden birinde İzmir’de Afet adında genç bir öğretmenle tanıştı. Bir orman müfettişinin kızı olan Afet Hanım, o sırada, eğitimini tamamlamak için, ya İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu’na ya da Avrupa’ya gitmeyi çok istiyordu. Gazi, Afet Hanımla aslında Makedonyalı olduğu ve kendi söylediğine göre ‘ailesinden iyilik gördüğü için’ onunla ilgilendi. Böylece eğitimini tamamlamak ve arkadan da öğretmenlik mesleğinde ilerlemesini sağlamak konusunda yardım önerisinde bulundu. Afet Hanım bu öneriyi teşekkürle kabul etti. Önce Lozan’da, sonra İstanbul’da Fransız Lisesinde okudu...”

Andrew Mango'nun “Atatürk” adlı eserine göre; Mustafa Kemal Paşa, Afet'i İkinci Ordu Müfettişi Fahrettin'e (Altay) şöyle anlatmıştı:⁸

“...Ailesi Selanik’te bizim aile ile akraba denecek kadar yakındır. Kendisine burada tesadüf ettiğime sevindim. Annesi ölmüş, babası genç bir kızla evlenmiş bu da hayatını kazanmak için öğretmen olmuş. Okumaya çok meraklı, fakat tahsilini ilerletmeye imkân bulamıyormuş, kızım olmayı kabul etti. Ankara’ya gelecek, hem öğretmenlik yapacak hem de tahsilini yükseltmek imkânı bulacağım.”

Fahrettin Paşa, aynı anısında; “Atatürk’ün bu üzgün döneminde bir arkadaş bulmuş olmasına hepimiz sevindik” demiştir. Altay,

⁶ Emine Gümüşsoy, **a.g.m.**; Tuba Çameli, “Afet İnan’ın Bilinmeyen Günlüğü”, **Hürriyet**, 22 Şubat 2003; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: 3, 3. Baskı, İstanbul, 1969, s. 493; Taylan Sorgun, **İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Paşa Anlatıyor)**, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998, s. 403-404.

⁷ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Altın Kitaplar, 2007, s. 543.

⁸ Sorgun, **a.g.e.**, s. 390; Ayrıca Bkz: Andrew Mango, **Atatürk-Modern Türkiye’nin Kurucusu**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016, s. 507.

1925 yılının Ekim ayında Çankaya Köşkü'nde Afet Hanım ile ilgili bir anısına da detaylı bir şekilde yer vermektedir:

“Atatürk çocuklarını Avrupai tarzda yetiştirmek için Madam Bauer adında bir İsviçreli hanımı işe almıştı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde verilen akşam yemeğinden sonra Bauer ile dans etmiş, valslardan sonra yalnız başına zeybek oynamıştı. Manevi kızları yatmaya gönderildikten sonra Afet Hanım tek başına yorgun bir şekilde salonda kalmıştı. Atatürk Fransızca, 'Bu kız çok iyidir ve daha iyi olacaktır. Onu mükemmel yetiştireceğim, benim bu hallerim ona zor geliyor ama alışacaktır. Ben dostlarıma olduğum gibi görünmek isterim.' Atatürk, Afet'in yanına oturarak ortaya doğru: 'Afet beni çok sever, hem de okumak meraklısıdır... Ben de onu çok severim kabiliyetini gördüğüm için ona en yüksek tahsili yaptıracağım, lisan öğreteceğim. Geleceğin yüksek bir hanım efendisi olacaktır...' Afet Hanım'ın cevabı dikkatliydi: 'Paşam hiç üzülmeyiniz size olan derin saygı ve sevgilerimden sonra en büyük zevkim okumaktır. Bana bu fırsatı veriyorsunuz çok müteşekkirim...'”⁹

Utkan Kocatürk (U.K.) yıllar sonra Afet İnan ile (A.İ.) yapmış olduğu mülakatta 1925-1927 yılları arasında yaşadıklarını şöyle dile getirmişti:¹⁰

“U.K.: Lozan'a ne tahsiline gönderildiniz?

A.İ.: Orada birçok yabancı öğrenciler vardı, yani yabancı dediğim, çeşitli memleketlerden gelenler vardı, pansiyona (pensionnat) deniyordu. Oraya yatılı olarak kaydolduk. Lisan öğreniyorduk. Başka derslerde vardı. Demek 1925'in sonunda gitmiş oluyoruz. 1926 orada, 1927 yazında geldik.

U.K.: 1.5 sene kadar Lozan'da kalmış oluyorsunuz... 1927'de geldiniz. Sonra tekrar gittiniz mi yine?

⁹ Andrew Mango, yapıtında olayın 1926 yılının Ekim ayında geçtiğini yazsa da (s. 508) yaşananlar 1925 yılında gerçekleşmiştir. Zira Afet 1926 yılında Lozan'dadır. Bkz: Sorgun, a.g.e, s. 394-395.

¹⁰ Utkan Kocatürk, “Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Sayı: 3, 1985; Nutuk ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, Pozitif Yayınları, s. 625-627; Cemal Granda, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973; Mango, a.g.e, s. 531.

A.İ.: 1927’de geldim, işte o sırada Atatürk ilk defa İstanbul’a gelmişti ve Saray’da oturuyordu. Dolmabahçe’de oturuyordu ve bir büro tertip etmişti kendisine... Orada bu Nutku yazmış, Büyük Nutku... Ankara’da yazmış, orada üzerinde tekrar çalışıyordu... Benim bildiğim, gördüğüm her akşam da davetlileri çağırıyor ve Nutuk okunuyordu. Okunduğu zaman herkes fikrini söylüyor... Ya tashih ediyor yahut müdafaa ediyordu. Yani her akşam Nutuk... Şimdi ben onda çok heyecan duyuyordum. Çünkü çocukluğumda Biga’da bulunmuştuk, İstiklâl Harbi zamanında... Onlara ait de bazı şeyler oldukça, tabii yeni yeni öğreniyordum birçok şeyleri de., işte ondan sonra.. Bir akşam yalnız dedi ki: ‘Şimdi hiç kimseye söz vermeyeceğim ve bunu dinleyeceksiniz!’ ve ‘Gençliğe Hitabeyi’... Kendi el yazısıyla olan kısım ki onu zannediyorum orada yazdı, yani Saray’da... Ve ondan sonra da okudu ve çok mütehassis olarak kimseye söz vermedi...”

İnan’a göre; Mustafa Kemal Paşa geçmişle övünmez, ancak geleceği ve gelecekte yapacaklarını tartışabilirdi. Kendisiyle röportaj yapmaya gelen bir Fransız gazetecinin “*Bu zamana kadar neler yaptınız?*” sorusuna “*Bana bu zamana kadar ne yaptığımı değil bundan sonra neler yapacağımı sorunuz*” demişti. Anılarını düzenli tutar yapacağı inkılapları üstü örtülü ifade ederdi. İnkılapların zamana yayılmasına karşıydı. Bir gün Dil Devrimi tartışılırken Yunus Nadi “*gazetenin bir kısmının eski, bir kısmının yeni dille çıkmasını*” önerince, Atatürk öfkelenerek; “*Bu, ya birden bire olur, ya da hiç olmaz. Sizin söylediklerinizi uygulayacak olursak kuşaklar arasında bir ikilik açmaktan başka hiçbir şey yapmamış oluruz*” demişti.¹¹

İnan, Harf İnkılabı ile ilgili Yahya Kemal ve Mustafa Kemal Paşa arasında geçen hadiseye de tanık olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Yahya Kemal’e tasavvur ettiği Harf İnkılabından bahsetmiştir. Şair, “*Nasıl olur? Koskoca Türk kültürü ne olacak?*” diye sormuş; Atatürk, hiç cevap vermemiştir.¹² Bu bağlamda İnan’ın 1928 tarihinde

¹¹ **Milliyet**, 10 Kasım 1979.

¹² “Atatürk ve Şair”, **Akşam**, 19 Kasım 1961 (Afet İnan’dan nakil) makalesinden aktaran Bkz: Nezahat Özcan, “Yahya Kemal Beyatlı’nın Elçilik Yılları ve Diğer Resmi Vazifeleri”, **Bilig**, Sayı: 1, Bahar 1996, s. 35.

gerçekleşecek Harf İnkılabının yapılış sürecine de tanık olduğu anlaşılmaktadır.

Afet İnan, Türkiye'ye döndükten sonra Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde 1927-1929 yılları arasında yatılı olarak öğrenimini sürdürmüştü.¹³ Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluk arkadaşı ve en yakın dostlarından biri olan Asaf (İlbay) Bey, o dönemlerde İnan'ın Köşk'e geçmesinde bir nebze de olsa önemli rol oynamıştır. "Çocukluk Arkadaşım Atatürk" adlı yapıtında konuya ilişkin önemli bilgiler vermektedir. İlbay, Paşa ile yapmış olduğu konuşmada; "*Köşk'ün idaresinin şefkatli bir kadının eline muhtaç olduğunu, Mehmet ve İbrahim efendilerin sizin istirahatınızı temin etmede kâfi olmayacağını, köşkte size candan bağlı bir kadın olursa daha rahat edeceklerini*" ifade buyurmuşlardı. Paşa kendisine "*İnkılap başlangıcında bana bir kız kardeş tavsiye ettiler, geldi köşkün idaresini eline aldı*" diyerek gelen kişinin alışkanlığının dışında tertiplere gitmesiyle kendisine yol verdiğini ifade etmiştir. İlbay'ın eşi Paşa'yla tekrar konuşmuştur. Yaşananlar anıda şu şekilde nakledilmiştir:¹⁴

"Paşam, size şefkatli ve candan bir Türk kadını lazımdır. Bu kadın da, Afet Hanım olabilir. Bu kızın, bildiğimize göre, size uzaktan bağı vardır, ağırbaşlı ve namusludur... İyi ama Afet, Dame de Sion'da tahsildedir. Onun tahsiline mani olmak istemiyorum. Paşam, sizin huzurunuz feyiz veren bir mekteptir. O yüksek huzurda Afet Hanım da diğer arkadaşlarınız gibi feyiz alır."

Yaşananlardan kısa bir süre sonra İnan, Çankaya Köşkü'nün idaresini eline almıştır. Eve ve Paşa'ya bakıyor, onu rahatlatmaya çalışıyor, masasında başköşeye oturuyor, halk arasında Paşa'ya eşlik ediyordu.¹⁵ Aydemir'de eserinde; "*İnan'ın Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında yalnızlığı gidererek bir huzur iklimini yarattığını, kendi ruhuna yakın olduğunu bu sebeple hiçbir yakınına göstermediği sevgi ve yetiştirici ilgiyi gösterdiğini*" söyleyerek Afet İnan'ın sözlerine şöyle yer vermişti: "*Atatürk'ün çevresine güç alıştım. Çok tecrübesizdim. O büyük bir şahsiyetti ve şunu kavradım ki, onu anlamam*

¹³ Cumhuriyet, 9 Haziran 1985.

¹⁴ Asaf İlbay, *Çocukluk Arkadaşım Atatürk Mustafa Kemal'le 45 Yıl*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s. 120-121.

¹⁵ Kinross, a.g.e, s. 543-549.

için şahsiyetleşmem lazım... ”¹⁶

Öğrenimini sürdürdüğü Fransız mektebi kendisinin tarihçi olmasında büyük bir rol oynamıştı. Zira o dönemde İstanbul’da gördüğü birçok Türk mimarisinden ve medeniyetinden Fransız tarihinde bahsedilmemişti. Coğrafya kitabında Türkler hakkında “barbar” kelimesi kullanılmış, resimlerle birlikte ikinci derece “secondaire” bir ırk olduğundan bahsedilmiş, bu durum İnan’da büyük üzüntüye neden olmuştu. Derhal Notre Dame De Sion’daki öğretmenine “*Ne münasebet! Biz böyle değiliz! Niçin ikinci derecede bir ırk olalım?*” dediğinde, hocasının bunun umumi bir kanaat olduğunu ifade etmesi çok gücüne gitmişti. O sırada Prof. E. Pittard’ın “İrklar ve Tarih (Les Races et l’ Historie, Paris: 1924)” adlı kitabından edindiği bilgilerle coğrafya kitabında yazılanlar uymuyordu. İnan, bu kitabı Paşa’ya vermişti.¹⁷ Ancak İnan’a göre tarım geliştirilebilir, madenler çıkarılıp işlenirse Türkiye, Hindistan’a giden yollarını açabilirdi. Türkiye’nin kendisini kurtarması Asya’ya yoğunlaşarak ve Batı’nın desteğini alarak mümkündü. Paşa, kitabı aldıktan sonra konu üzerine meşgul olmuş çevresindeki tarihçilerle hareket edip yeni kitaplar getirmeye başlamıştı. İnan da bu konu için hazırlıklar yapmaya başlamış, İstanbul’da iken “Evolution de l’ Hummanite” serisini alarak “Türklerin cihan tarihinde en eski çağlardan beri hakiki yeri nedir?” ve “Medeniyette hizmetleri neler olmuştur?” sorularına yanıt aramaya başlamıştı. Bunlar üzerine uğraşırken, sınavdan geçerek öğretmenliğe ve Ankara Musiki Muallim Mektebi’nde Tarih ve Yurt Bilgisi derslerini vermeye başlamıştır.¹⁸

Yurt Bilgisi için okutulacak ders kitabını gören Mustafa Kemal Paşa, kitabı yeterli bulmamıştı. Konular ilgisini çektiği için İnan’ın Fransız lisesinde okuduğu “Instruction Civique” kitabından tercüme yapmasını istedi. Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik Bıykoğlu, bu konulara ait çeşitli kitapları araştırarak Almandan bazı tercüme yapmıştı. İnan’ın görevi; konuya ilişkin kitapları araştırmak, bulmak, okumak ve tercüme ederek notlar almaktı. Paşa da Fransızcadan ve Türkçeden okuduklarına bu tercümeleden de ya-

¹⁶ Aydemir, a.g.e, s. 494.

¹⁷ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 256; Kocatürk, a.g.m.

¹⁸ Afet İnan, **Atatürk’ten Mektuplar**, s. 10.

rarlanarak bazı konuları yazmış ya da kendilerine yazdırmıştır. Ülkenin kurucusu Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulan çağdaş Türk toplumunun okullarında demokrasi kültürünün yerleşmesini sağlayacak dersin kitabını da kendisi yazmak durumunda kalmıştır; “Yurttaşlar İçin Medeni Bilgiler” kitabını oluşturarak demokrasi kültürüne birinci derece katkı sağlamıştı.¹⁹ Kitap, 5.000 adet basılmış, geliri Himaye-i Etfal Cemiyeti vasıtasıyla Sultan Ahmet Fakir Çocukları Bakım Cemiyeti’ne bağışlanmıştı. Bu işle Himaye-i Etfal Reisi ve Kırıkkale mebusu Dr. Fuat Beyefendi ilgilenmiştir. Cemiyet Reisi de “*Pek Muhterem Afet Hanım Efendi*” başlıklı telgrafında şunları yazmaktaydı:²⁰ “... *Sultan Ahmet Fakir Çocukları Bakım Cemiyeti Bürohanesi ve mahfelerine ziyaret etmekle vaki olan iltifadınıza kimsesiz çocuklar namına arzı şükran eylerim. Müessesemize yapmış olduğunuz pek büyük eyiliğin kıymetini ölçmek imkânı yoktur. Bu husustaki muavetinize ayrıca teşekkürler ederim.*”

İnan, bu dönemde “Askerlik Vazifesi”, “İntihap”, “Vergi Bilgisi”, adlı kitapları da kaleme almıştır. Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi Müşir Fevzi Paşa, “Askerlik Vazifesi” adlı kitap için şunları dile getirmiştir:²¹

“...Ankara Musiki Muallim Mektebi Tarih ve Yurt Bilgi-

¹⁹ Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa’ya şu telgrafi çekmiştir: “... *Vatandaş çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirmek için klasik öğrenim programları arasında yer alan yurt bilgisinin önemi bilinmektedir. Yurt bilgisi notları olarak öğretmen Afet İnan tarafından şimdiye kadar yayınlanan seçim, vergiler, askerlik ve vatandaş için medeni bilgiler kitaplarının gerekli kısımlarını bir araya getirerek ve (vatandaş için medeni bilgiler) kitabının birinci cildi olarak yeniden bastırılmak üzere düzenlenmesini önerdim. Devlet örgütünün Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, Hükümetin, Özel İdareler ve Belediyelerin nasıl kurulup, nasıl işlediğini, Şirketler ve Bankalarla eski Kapitülasyonlar, siyasi partiler ve aile konularını içeren ve Recep Bey tarafından yeni yazılan kitap da aynı kitabın ikinci cildini oluşturmaktadır... Bu kitabın okutulacağı sınıfların bir üst sınıfa geçmiş olan öğrenciye de okullarını bitirmeden önce programlara ek olarak okutulmasını çok faydalı bulmaktayım. Bundan başka bu kitapların ülkede vatandaşlara okutulması için alınacak her önlemin değerli olacağı düşüncesini taşıyorum...*” Afet İnan, **Medeni Bilgiler**, İstanbul, 2008, s. 17-22; Ayrıca Bkz: Özer Ozankaya, “Yurttaşlar İçin Medeni Bilgiler ya da Çok-Partili Dönemde Rafa Kaldırılan Demokrasi Dersleri”, **Mülkiye**, Cilt: 26, Sayı: 233, Mart-Nisan 2010, s. 93; Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 279; Klaus Kreiser, **Atatürk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 289; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Cilt: 1, İstanbul, 1966, s. 443; Volkan Payaslı, Olcay Özkaya Duman, **Tarihe Tanık ve Adanmış Bir Ömür: Afet İnan**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2018, s. 67-68.

²⁰ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A- VIII, D- 96, F-36-2.

²¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A- VIII-2, D-96, F-14-27; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A- VIII-2, D-96, F-14-28; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A- VIII-2, D-96, F-17.

si muallimi Afet Hanımefendinin vücuda getirdiği (Askerlik Vazifesi) adlı eserleri; bütün efradı milletin askerlik bilgisi noktası nazarından bilinmesi ve bellemesi icap eden esasları çok veciz ve vazih olarak ihtiva ve gençleri askerliğe teşvik etmesi itibariyle mucibi şükran görülmüş ve bu kıymetli eserden her münevver ferdin birer adet tedarik etmesi, ailesine ve muhitine okutup belletmesi vatana bir hizmet borcu olacağı münasebetiyle de şayanı tavsiye bulunmuştur. Bu kitabın hasılatı askeri lisemizde okuyan askeri yetimlerine tahsis olunmak kaydı ile Himayeyi Etfal Cemiyetine terk ve adedine bir lira kıymet takdir edilmiştir. Binaenaleyh hem bu emri hayra iştirak etmek ve hem de, bilhassa bu eser muhteviyatını ordumuz vasıtasıyla de bütün efradı millete tamim eylemek maksadiyle bütün zabitlerimizin bundan birer adet tedarik ederek bizzat ailelerine ve muhitlerine ve hizmeti filiyesi müddetince okuma ve yazmada, talim ve terbiyede temayüz etmiş efradımıza terhis edilirlerken bu kitaplardan birer adet hediye vererek bu efradın memleketlerine gittikleri zaman kendi ailelerine ve muhitlerine okutmaları ve belletmeleri hususunu temin eylemelerini ve askerlik şube zabitlerimizin keza bizzat ve mıntıklarındaki münevverler vasıtasıyla köylere kadar bu kitaplardan gönderilmesine ve okutulmasına hizmet etmelerini, aledderecat kumandanların ve müessese amirlerinin de bizzat bu hususa ehemmiyet atfetmelerini lazım görmekteyim... ”

Afet İnan, “Medeni Bilgiler” kitabını yazarken hayatı boyunca uğraşacağı bir konuya vesile olmuştu. 1930 yılının Mart ayında iki aylık öğretmenken, geçmiş deneyimlerinden hareket ederek, bilginin uygulamaya geçmesi için kız ve erkek talebelerle Belediye Kanunu’nun uygulanması yönünde etkinlik yapmıştı. Belediye Kanunu’nu okumuş öğrencilere de buna göre bir seçim tecrübesi yaşatmak istemişti. Her sınıf hazırlanmış ve seçim yapılmış, Belediye Başkanı da o zamanki kanuna göre bir kız olmuştu. Fakat Selahattin adındaki bir öğrencinin elinde bir kâğıtla “Efendim, siz, bize yanlış bir şey yaptırınız! Çünkü Kanun, kadınlara rey verme hakkını vermiyor! Bu hak yalnız erkeklere ait!” diyerek itirazda bulunması üzerine; İnan, ağlayarak Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gitmişti. Yanında

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da vardı. Paşa, konu üzerinde çalışmasını başka ülkelerdeki uygulamaları incelemesini istemişti. Ayrıca Çankaya Köşkü'ne devlet adamlarından, Hukuk Mektebi hocalarından konu üzerine konuşacak kişileri davet etmişti. Daha önce 25 Mart 1929 tarihinde TBMM tutanaklarında yer alan Belediye Kanun Layihası'nda kadınlara yönelik bir seçim hakkı yer almamıştı.²² Ancak bir yıl sonra, İstanbul Mebusu Süreyya Paşa'nın Belediye Kanunu Layihası'nın tadili hakkındaki 20 Mart 1930 tarihli önerisinin görüşülmesi için Meclis'te ivedilik kararı alınmıştı.²³ Nihayetinde tartışmalar sonrası, Türk kadınının belediye seçimlerinde seçme hakkı 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilmiş oldu.²⁴ Yine aynı tarihte Afet İnan, Halk Fırkası'na ilk kadın aza olarak kabul edilmişti. İnan, Türk Ocağı'nda kadınların intihap haklarına dair bir konferans vermişti.²⁵ Konferansı Mustafa Kemal de yakından takip etmiştir. İnan, açılış konuşmasına *"Bir Türk vatandaşı olarak seçim hakkının, cinsiyet farkı gözetilmeden herkesi kapsamasını istiyorum"* sözleriyle başlamış; *"Cumhuriyetimizin politika rejimi eşitlik ilkesine dayanır... Kamu hizmetlerinin iyi idaresinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da savunacağı pek çok hakları vardır. Kadınlarımızın toplumuz hakkında bildirecekleri fikirleri vardır... Türk kadının belediye seçimlerine katılması hakkının tanınması, Büyük Millet Meclisi'ne üye seçmek ve seçilmek hakkının da yakın zamanda tanınip uygulanacağına şüphesiz mesut bir başlangıçtır"* sözleriyle sonlandırmıştır. Belediye seçimlerine kadınların katılması kanununun Parlamento'da onaylanması üzerine Kadın Birliği, 11 Nisan 1930 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda bir miting düzenlemiştir.²⁶ Konferansın

²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, C.IX, 25 Mart 1929; Kocatürk, **a.g.m.**, s. 7-8; **Milliyet**, 7 Aralık 1984.

²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, C.XVII, 20 Mart 1930; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, C.XVII, 22 Mart 1930; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, C.XVII, 24 Mart 1930.

²⁴ Belediye İntihaplarında rey sahibi olmak için: 1) Türk olmak, 2) İntihap başlamadan evvel laakal altı aydan beri beldede ikamet etmekte olduğunu vesaik ile ispat etmek, 3) 18 yaşını bitirmiş olmak, 4) ağır hapis cezasına mahkûm olmamak 5) Hidematı ammeden memnun bulunmamak 6) Hırsızlık dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, iflas gibi muhilli hay-siyet gibi suçlarla mahkûm bulunmamak lazımdır. 7) Silahaltında bulunan askerler, jandarmalar, zabıtlar ve polisler, askeri memurlar belediye intihabına karışmazlar bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C,18, D,3, 3 Nisan 1930, s. 7; **TC Resmi Gazete**, Sayı: 1471, Kanun No: 1580, 14 Nisan 1930, s. 8826; Payaslı, Özkaya Duman, **a.g.e.**, s. 76-77.

²⁵ **Akşam**, 4 Nisan 1930.

²⁶ **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Nisan 1930'den aktaran Nuray Keskin, "Kadınların Siyasal Haklarında İlk Aşama: 3 Nisan 1930 Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı" <https://>

hazırlık sürecini ve İnan'a dair görüşlerini, döneme tanık eden Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatmaktadır:²⁷

“...Afet İnan ilk defa, Ankara Türk Ocağında konuşacaktır. Aydınlar, profesörler, yabancı diplomatlar davetlidir. Afet İnan'ın tebliği için günler ve geceler hazırlanılmıştır. Fakat Afet Hanımın kürsüde kıyafeti ile dahi, bir başka kadın olarak görülmesi lazımdır. İşte o zaman bu kıyafet Atatürk'ü uzun uzun düşündürür. Resimler, şekiller çizilir. Nihayet terziler çağrılır ve henüz 22 yaşındaki bu genç kıza, yarı öğretmen, yarı rahibe, yarı kürsü profesörüne yakışan bir kıyafet, Atatürk'ün bin bir titizliği içinde meydana çıkar. Ondan sonra Afet İnan'ın yolu seçilmiştir: Hoca ve sosyal hayatta etkili bir kadın müderris olacak... Artık iki taraflı bir çaba başlar. Nitekim bugün Afet İnan bir kürsü profesörüdür. Ama arada sosyal problemler üstünde Atatürk için bir kültür sembolü de olmuştur. Mesela kadınlara Türkiye'de belediye seçimleri hakkı meselesi, onun Musiki Öğretmen Okulunda çocuklara verdiği bir mektep vazifesi ile ön plana çıkar...”

İnan'ın tarihe olan ilgisi, Paşa'nın da etkilenmesine vesile olmuştu. Dönemin tanıklarından Şevket Süreyya Aydemir, “Tek Adam” adlı eserini kaleme alırken, bu hadiseye detaylı şekilde yer vermişti. O zaman Musiki Muallim Mektebi'nde Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olan Afet İnan ile Mustafa Kemal arasındaki yaşananları eserinde şöyle aktarır:²⁸

“...Hayır, olmaz bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış, dediler... Ondan sonra Atatürk'ün Türk tarihine ilgisi devamlı olmuştur. Evvela yaklaştırma, zihni bağlantılar şeklinde başlayan, Afet İnan'la evde yahut gezintilerde devamlı konuşmalar şeklinde geçen bu ilgiler, sonraları daha derin ve sistemli araştırmalara yönelmiştir... O günlerden sonra tarih ve dil konuları onu, gece ve gündüzleri yorulmadan meşgul eden faaliyet alanları olarak genişledi. Bu

www.academia.edu/3105596/Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Siyasal_Haklar%C4%B1nda_%C4%B0lk_A%C5%9Fama_3_Nisan_1930 (Son Erişim Tarihi: 11.05.2016).

²⁷ Aydemir, a.g.e., Cilt: 3, s. 496-497.

²⁸ A.e., s. 433-435.

çalışmaların ilk açıklanması, 28 Nisan 1930 da, Türk Ocağının altıncı kurultayı münasebetiyle düzenlenen toplantıda yapıldı. O zaman Musiki Muallim Mektebi öğretmeni olan Afet Hanım (İnan) Gazi'nin çok yakından ilgilendiği konferansını verdi. Türk tarihinin eskiliğinden, Türklerin kurduğu büyük medeniyetlerden bahsetti ve sonra 40 imzalı bir takrir verdi. Bunda Türk tarihinin tetkiki için bir heyet teşkili isteniyordu. Heyet üyelerini ocağın merkez heyeti seçecekti. İşte 'Türk Tarih Kurumu'nun esasını teşkil eden 'Türk Tarihi Merkez Heyeti' böyle kuruldu..."

Afet İnan, 23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocakları'nın VI. kurultayına Aksaray delegesi olarak katılmıştı. Kurultayda ismini işitip de yakından tanımadığı şahıslarla karşılaşmıştı. Toplantılara katılıp tartışmaları dinlerken, Türk Ocaklarının yeni üyesi olduğu için faaliyetleri hakkında pek bilgi sahibi değildi. O sıralar kadın hakları konusunda araştırmalar yapmış ancak kendisi ile bu konuda tartışacak kimse bulamamıştır. Bir gün toplantıdan çıkınca Türk Ocakları'na ait kitap ve belgelerle Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Orman Çiftliği'nde Marmara Köşkü'ne gitmişti. Paşa'yla arasında şu konuşma geçmişti: *"Atatürk, 'Sen bir faaliyet göstermeyecek misin?' diye sorunca, düşüncemi şu suretle açıkladım: Türk Ocaklarında, kadın azaların daha ziyade çoğalması ve faaliyeti için teşebbüste bulunmak ve kadın hakları meselesini bu muhitte de yaymak, isteğimi söyledim."* Konuşmadan sonra Paşa, İnan'dan Türk Ocakları'nın yasasını istemişti. O zamanlar İnan, eğitim hayatına yeni atılmıştı. Tarih derslerini sadece bir kitaptan değil, yeni çıkmış kitaplardan okuyarak, çıkardığı notları Hâkimiyet-i Milliye matbaasında bastırıyor ve derse o basılmış notları götürüyordu. Paşa, kendisine bu notların meselenin izahı için yeterli olacağını söylemiş, bunun üzerine çalışmasını ve tarihten bahsetmesini istemişti. İnan, notlarını geceli gündüzlü çalışması sonrası hazırlamış ve Çankaya Köşkü'nde bulunan kurultayın bazı üyelerine sunmuştu. Afet'in bir kültürel sembol olarak kürsüde farklı görünmesi için Atatürk uzun uzun düşünmüş ve bazı tasarımlarda bulunmuştu. Henüz 22 yaşında olan bu genç kız için terziler çağrılmış, yarı öğretmen, yarı profesöre benzer bir giyim, Atatürk'ün de çabasıyla ortaya çıkmıştı. Atatürk, gömleğinin kollarına takılmak üzere kendi pırlanta kol düğmelerini Afet'e hedi-

ye etmişti. Kürsüde nasıl hitap edeceğine dair dönemin ünlü hatibi Hamdullah Suphi Bey'den (Tanrıöver) dersler almıştı. Afet, yolunu kadın bir müderris olmaya adanmıştı. 28 Nisan 1930 tarihinde Kurultay'ın dördüncü ve son toplantısında nutkunu okumuştur. Nutuk iki kısımdan oluşmaktaydı: Birincisi *“Türk Ocakları yasının ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanması”*, ikincisi *“Yeni neşriyata göre medeniyetin menşesinde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır?”*²⁹. *“Türk tarih ve medeniyetini ilmi surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesi ve bu heyetin azasını seçmek salahiyyetinin merkez heyetine bırakılması”* teklifi, Prof. Sadri Maksudi (Arsal) ve Reşid Galip tarafından da desteklendi. Yapılan müzakereler sonucunda Türk Ocakları Kanunu'na 84. madde olarak *“Merkez heyeti, Türk tarihi ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk tarihi tetkik heyeti teşkil eder”* şeklinde bir madde eklenmişti. Bu bağlamda, 4 Haziran 1930 tarihinde on altı üyeden oluşan bir Türk Tarihi Tetkik heyeti teşkil edilmişti. Bu heyette Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri olan Tefik Bıyıkoglu Başkan, Yusuf Akçura ile Samih Rifat Başkan Vekili, Reşid Galip Genel Sekreter olarak yer almıştı. Üyeler, Afet İnan, İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Hamit Zübeyir (Koşay), Halil Ethem (Eldem), Ragıp Hulusi, Reşid Saffet (Atabinen), Zakir Kadiri (Ugan), Sadri Maksudi (Arsal), Mesaroş (Ankara Etnografya Müzesi uzmanı), Mükrimin Halil (Yınanç), Vasif Çınar ve Yusuf Ziya'dan (Özer) teşkil etmekteydi.³⁰ Cemiyetin başına Bıyıkoglu'nun

²⁹ Yasanın ikinci ve üçüncü maddelerini şöyle izah ediyordum: *“Türk Ocağının maksadı; milli şuurun kuvvetlenmesi vesaire... Benim, hata etmiyorsam bundan anladığım şudur: Türk'ün Türklüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeğe çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş Türk'ün menşesini, medeniyetini, azametini tanıtan tarihtir. Bunu bilmiş ve cihana bildirmiştir. Dünden gafil olan bir insan bugününü bilmez ve yarına intikal eylemez. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıttacak hayat eserleri gösterinceye kadar meçhul varlık halinde kalmaya mahkûmdur. Ben, acizane tarih hocalığı yaptığım için hiss ediyorum ki Türk milletinin yüksek tarihi hakkındaki bilgisi noksandır. Bize, hepimize geçmişin mekteplerinde bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksandır; hem de yanlış. Yazık ki bu yanlış yol bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur... Nutkun ikinci kısmındaki fikrimin özeti şudur: “Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk medeniyettir, Türk tarihtir.”* Bkz: Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair”, **Bulleten**, Cilt:XI, Sayı: 42, Nisan 1947, s. 173-174; Ayrıca Bkz: Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 258-259; Aydemir, a.g.e, Cilt:3, s. 496; **Hürriyet**, 22 Şubat 2003.

³⁰ Yusuf Halaçoğlu, “Türk Tarih Kurumu”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**,

geçmesi, tarih çalışmalarının bizzat Mustafa Kemal tarafından takip edileceğinin bir göstergesiydi.

Şevket Süreyya Aydemir, İnan ile Mustafa Kemal arasındaki tarih konuşmalarını, kaleme aldığı eserinde: “*Tarih konularında Atatürk’ün ilk öğrencisi odur. Atatürk ilk sezilerini ve çalışmalarını adeta onunla işler. Mesela Afet’in elindeki Fransızca coğrafya kitabında Türkler ‘ikinci derecede ırk’ olarak gösterilmemiş miydi? Bu Atatürk’ü isyan ettirmede mi: ‘Niçin öyle olsun?’ ve sonra gece gündüz münakaşalar, araştırmalar başlar. Nitekim Afet İnan’ın 28.4.1930’da Türk Ocağındaki konferansının konusu da Türk kültürü ve Türklerin medeniyete hizmetleridir. Türkler medenidir, otoktondur, vs.*” sözleriyle ifade etmiştir.³¹

Tarihi tetkik etmek anlamında çalışmalar devam ederken, dışarda yaşanan 1929 ekonomik buhranı, etkisini hem toplumda hem de mecliste hissettirmeye başlamıştı.³² İnan, çok partili hayatın tekrar yaşama girmesine de tanık olacaktı. Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşı ve Paris Büyük Elçisi olan Ali Fethi (Okyar) Bey, Yalova’da konuşudur. Fethi Bey, İngiltere ve Paris’teki parlamentoda faaliyet gösteren siyasi partilerden bahsetmiş, bir taraftan da hükümetin ekonomi ve demiryolu siyasetini eleştirmişti. İşte bu yıllarda Gazi, ekonomide hükümetçe uygulanacak devletçilik politikası üzerine kitaplar okumakta ve çevresini hazırlamaktaydı. Gazi, Fethi Bey’in izlenen demiryolu siyasetini eleştiren görüşlerine katılmakla beraber; ekonomik açıdan devletçilik üzerinde mutabık olamamışlardı. Gazi, Fethi Bey’e şunları söylemiştir: “*Bütün bu söylediklerinizi yapabilmek ve hükümeti denetlemek için siz siyasi parti kurunuz. Ben size bu işte müzahir (yardımcı) olurum*”³³. Yıllar sonra anılarını “Cumhuriyet” gazetesinde “Atatürk ve Devletçilik” adıyla kaleme alan İnan yaşadıklarını şöyle anlatmaktaydı:³⁴

Cilt: 4, İstanbul, 2012, s. 547; Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2005, s. 354-355.

³¹ Aydemir, a.g.e, Cilt: 3, s. 497.

³² Cem Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası: 99 Günlük Muhalefet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 29; Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 75-165.

³³ Afet İnan, **Atatürk’ten Mektuplar**, s. 15; Arı İnan, a.g.e., s. 114; Ayrıca Bkz: **Akşam**, 12 Ağustos 1930.

³⁴ Afet İnan, “Atatürk ve Devletçilik”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1971.

*“1930 yılı yaz aylarında yoğun bir iç politikanın içinde-
dir, Türkiye’imiz. Yalova’da Atatürk’ün çevresinde merkezi-
leşen bu gelişmelerin dış görünüşü, yeni bir siyasi partinin
programının ilan edilmesidir. Atatürk’ün yakın arkadaşları
o zaman Paris sefiri olan Fethi Okyar vazifesinden izinli
olarak Türkiye’ye gelmiş ve Yalova’da misafirdir. Atatürk’le
konuşuyorlar ben dinliyorum. Konu, memleketin ekonomik
durumu, demiryolları için Fethi Okyar diyor ki: Bir nesle
bu kadar mali yük verilmemelidir... Atatürk bu tenkitlere
cevap vermekten ziyade dinliyor ve bazı sorular soruyor
kendisine. Bir gün Fethi Okyar’a şu teklifi yaptı: Bütün bu
dediklerinizi kamuoyunda işleyerek yeni bir siyasi parti ku-
runuz. Ben size yardımcı olurum dedi. Serbest Cumhuriyet
Partisi, ekonomik yönden liberal sistemi programına koyar-
ak kurulmuş oldu.”*

1930’da Yalova’da tarihçiler, Mustafa Kemal Paşa ile çalışmakta ve CHP’nin iktisadi politikası üzerinde tartışmaktaydılar. Paşa, okuduğu kitaplar ve yaptığı görüşmeler sonucunda memleket ihtiyaçlarının karşılanması için İsmet Paşa’nın “mutedil devletçilik” anlayışında “mutedil (ılımlı)” olmanın kısıtlayıcı tarafını kaldırmak istemiştir. İnan, 1930’lu yılların siyasi ve ekonomik olaylarına ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna bizzat tanıklık etmiştir.³⁵ Aynı dönemde Yalova Köşkü’ne uzanan ağacın dallarının kesilmesi emrinin Atatürk tarafından verilmesine ve onun yeşile olan sevgisine Fethi Bey ve Kılıç Ali ile birlikte tanık olmuştur.³⁶ Zira Atatürk’ün farklı yönlerini keşfeden İnan’ın, onun her yönüyle döneminin üstünde ve ilerisinde duran fikirlerinden beslenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemin tanığı olmak İnan’a kendi düşüncelerini geliştirmede büyük bir birikim ve mukayese imkânı tanımış olmaktadır.

Atatürk’ün Afet’i bir kültürel sembol olarak görmesi ve onu her alanda ön planda tutması dikkate değerdir. Toplum, çağdaş dünyanın gerekliliklerine göre tabir yerindeyse ilmek ilmek işlemeye çalışan Atatürk, özellikle kadın hakları, kadının cemiyet yaşamında-

³⁵ Afet İnan, a.g.m., 10 Kasım 1971.

³⁶ Hürriyet, 25 Ağustos 2017; Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 377; Mango, a.g.e, s. 538.

ki yeri, kamusal alanda var olması gereği gibi daha pek çok önemli konuda öncü çalışmalar başlatmıştır. Döneminin dünya liderleri arasında bu konudaki hassasiyeti ve öncü çalışmalarıyla ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Özellikle kadının çağdaşlaşması gereği yönündeki çabalarında, Afet İnan onun için bir rol model oluşturmalydı. 10 Aralık 1930 tarihinde Moskova Büyük Elçiliği'nden, Kâtibi Umumi Tevfik Bey'e çekilen telgrafta; Gazi'nin manevi kızı Afet için Rusya'dan Astragan bir kürk tedarik ve irsali hakkında bir emir gönderilmişti. Berlin'den siyah renkli, geniş ve biçimi son moda uygun olan boyu 1.30 santimetre yerine 1.25 santim gönderilmişti.³⁷ Atatürk'ün her alanda Afet'e değer biçmesi, onu Türk toplumunda kadınlara örnek şekilde modern çağa uygun giydirmesi de aslında zihninde yaratmak istediği topluma işaret etmekteydi.

Afet İnan, yazdığı yazılar, yayınladığı eserler ve katıldığı konferanslarda Türk kadınının hakları, siyasal yaşamdaki yeri, eğitimi, sosyal durumu gibi konulara bilhassa geniş yer vermiştir. Bu çalışmalardan biri 3 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da belediye kanununda Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesi hakkındaki konferansıdır. Atatürk'ün Türk kadınının haklarını kazandırılmasındaki çabasını öğretmiştir. Bu konuda "Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri" isimli eserini yayımlatmıştır. Ayrıca 28 Mayıs 1953'te merkezi Kopenhag'da olan Beynelmillel Kadınlar Alyansı'nın kongresine Ankara Üniversitesi'nin profesörü olarak 12 yaşındaki kızı ile birlikte katılmıştır. Aynı konferansta, Kadınlar Alyansı'nın idare heyetine üç sene için seçilmiştir.³⁸

İnan, kadın konusunda özellikle kadının eğitimi konusunda sadece kentlerde değil, eğitim işlerinin kırsalda yaşayan kadın için de gereğini vurgulamıştır. Köylü halkın ve kadının eğitilmesi için gerekli adımların atılmasını savunmuştur. Türk kadınının eğitime değer verdiğini bilmektedir. 11 Ekim 1936 yılında Ankara'nın doğusunda bulunan Peçenek köyüne ziyarette bulunmuş ve köydeki köylü kadınlar ile ilgili anısını şöyle aktarmıştır:

"...Bizim gelişimizi gören köylü kadınlar burada toplanmışlardı. Odada çocuklar ve küçük çocukları kucakla-

³⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- V-2, D 79-304, F-4-1.

³⁸ Özgür Yıldız, "İlk Türk Kadın Tarih Profesörü: Afet İnan", Halide Edip Adıvar'ın Ölümünün 50.Yıldönümü Anısına Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt: 1, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s. 143.

rında genç anneler etrafımızı sarmışlardı. Annelerin büyük derdi ve hevesi okuldu. “Çocuklarımızı okutmak istiyoruz” diyorlardı. Konuşkan ve şen bir anne de şunları tekrarladı: “Kocam askerliğini yeni bitirdi ve okumasını öğrenerek geldi. Şimdi çocuklarımı okutacağım diyor”. “Ya sen” dedim derhal cevap verdi. “Öğreteni bulunca şimdiden başlamaya hazırım” ...”³⁹

Anadolu seyahatlerinin, kırsalda kadının durumunu yerinde incelemek için önemli bir fırsat yarattığı görülmektedir. Elde ettiği veriler, bu yönde geliştirdiği düşüncelerini güçlendirmiş ve gereken işlerin başlatılması konusunda öncül olmuştur. İnan’ın sadece yazdığı eserler, konuşmalar, panellerle değil aynı zamanda bizzat sahada incelemeleriyle de pek çok konuda kadınlara ulaştığı ve haklarının savunuculuğunu yaptığı anlaşılmaktadır.

12 Mart 1931 tarihinde Türk Ocakları kapatılmış, fakat Mustafa Kemal Paşa’nın direktifi üzerine aynı kurucu üyelerle 15 Nisan 1931 tarihinde “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” adı altında faaliyet göstermesi istenmişti. Ankara Halkevi’nin üst katında yer alan Cemiyet, yaz aylarında İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nın giriş katında çalışmalarını sürdürüyordu.⁴⁰ İnan, Cemiyet’in bir üyesi olarak yoğun bir çalışma faaliyeti içerisine girmişti. Atatürk’ün başkanlığında toplanan tarih çalışmalarına katılarak pek çok kişiyle tanışma imkânına sahip olmuş, bir yandan da Ankara Kız Lisesi’nde öğretmenliğe devam etmişti. Yalova’da Atatürk’ün isteğiyle Türk Tarih Tezine temel teşkil edecek olan, orta ve lise dereceli okullar için hazırlanmış “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı kitabın yazarları arasında yer almıştı.⁴¹ O dönemlerde Atatürk’ün İslam tarihi kitaplarının yetersiz olduğuna ve bunları kendi tarafından toplatıldığına, Hz. Muhammed’in savaşlarını incelerken savaşın geçtiği yerlerin haritalarını bizzat çizdi-

³⁹ Yıldız, **a.g.m.** s. 144.

⁴⁰ Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair”, s. 179; Arı İnan, **a.g.e.**, s. 116; François Georgeon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 67-68.

⁴¹ Siyasi kimlikleri ağır basan diğer yazarlar şunlardır: Mehmed Tefik (Bıyıkoglu), Samih Rifat (Çanakkale Milletvekili), Yusuf Akçura (İstanbul Milletvekili ve Ankara Hukuk Fakültesi profesörü), Dr. Reşit Galip (Aydın Milletvekili), Hasan Cemil (Çambel, Bolu Milletvekili), Sadri Maksudi (Arsal, Şebinkarahisar Milletvekili) Şemsettin (Günaltay, Sivas Milletvekili), Yusuf Ziya (Özer, İstanbul Hukuk Fakültesi’nde profesör) Bkz: **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, (1923-2000) Cilt: 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 190.

ğine tanık olmuştu.⁴² 1931’de tarih çalışmaları devam ederken, bir gün Çankaya Köşkü’ne gitmişti. Eski köşkün kütüphanesinde Atatürk’ün böbrek tedavisi için gittiği ve Viyana’da “Geçen Günlerim” başlığı altında, 30 Haziran 1918’den 28 Temmuz 1918 tarihine kadar tutmuş olduğu not defterini bulup okumuştur. Bu defteri Atatürk’e gösterdiğinde çok duygulanmış ve ilerde yayımlanması üzerine bazı açıklamalar yaparak kendisine emanet etmişti.⁴³

2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde Atatürk’ün gözetiminde yabancı bilim adamlarının davetiyle Ankara’da gerçekleşen Birinci Türk Tarih Kongresine, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Azası Muallim Afet Hanım, “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış” adlı bir bildiriye üç oturumda tebliğ etmişti. 24 yaşındaki Afet Hanım’a bu tebliği Atatürk vermiş ve kendisi bu şekilde Dr. Reşit Galip ile birlikte en uzun tebliğ sunanlardan biri olmuştu. Sunumunda tarihi başlangıç olarak IV. asrın ortalarına doğru Roma İmparatorluğu’nun haricindeki gelişmeleri ele aldığını ifade etmiş ve İslam coğrafyasına da değinmişti. İnan, Türklerin tarihteki öneminden ve gerileyişinden şöyle bahsetmiştir:⁴⁴

“...Türkler XVI. Asrın sonuna kadar devlet hayatında fikri hayatta ve iktisatta yani bütün hars seviyesince Avrupa’dan daima üstün bulunuyordu. Bu Türk harsından bahsederken, Türklerin insanlığın başlangıcında Çin’de, Hint’te, Mezopotamya’da, Mısır’da, Küçükasya’da, Cenubi Rusya’da, Ege havzasında kurdukları eski medeniyetleri bir tarafa bırakıyorum; yalnız tarihin vesikalarına dayanarak malum medeniyetlerini kastediyorum. Avrupalılar, ancak XVI inci asırdan itibaren daha evvel başlamış oldukları Rönesans ve dini islahat sayesinde gelişmeye başladılar. Fakat XVI inci asır, tarihte Türklerin büyük asrı olarak kal-

⁴² Cumhuriyet, 23 Ağustos 1993; Arı İnan, a.g.e., s. 119-120

⁴³ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 24; Ayrıca Bkz: Hakan Uzun, “Yazdığı Eserlerde Atatürk’ü Tanımak ve Anlamak: M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 59, Güz 2016, s. 165-180.

⁴⁴ Afet İnan, “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 405-445.(<http://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/i-turk-tarih-kongresi-02-11-temmuz-1932-ankara/>)(Son Erişim Tarihi: 28.09.2017); Zafer Toprak, **Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012, s. 106, 154.

di. XVII inci asrın sonuna doğrudur ki, tefevvuk Avrupa'ya geçti. Çünkü Türkler, dini dünya işlerinden ayırma hareketine teşebbüste, zamanımıza kadar, geri kaldılar ve Rönesans inkişafından mahrum oldular...”

İnan, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” adlı konuşmasında Orta Asya’daki Türklerin yüksek bir kültür düzeyinde olduğunu vurgulamış ve Avrupa uygarlığını da bu kökene dayandırmaya çalışmıştı. Aynı şekilde, insanlara ev yapmasını öğreten ırkın Türkler olduğunu beyan etmiş ve bu iddiasını yabancı tarihçilerden aldığı belgelerle ispat etmeye uğraşmıştı. Aslında İnan’ın yapmaya çalıştığı; Türklerin Osmanlı Devleti’ni kurmadan önce, Orta Asya’da yüksek bir medeniyet kurduğu ve coğrafi koşullar nedeniyle dünyanın çeşitli yerlerine göç ederek, gittikleri yerlere medeniyetlerini taşıdıkları ve bu sebeptendir ki Mezopotamya’dan Avrupa’ya kadar tüm kültürlerin kurucusu oldukları ideası ile Türk Tarih Tezini güçlendirmektir. Onun tarihçiliği, “Türk Tarihinin Ana Hatlarını” yazmaktan, Arkeolog Hallet Çambel ile birlikte Türk Tarih Kurumu programının ana hatlarını Gazi Mustafa Kemal’in istediği doğrultuda açıklamaya kadar adanmış bir misyon tarihçiliğini temsil ediyordu. İnan, Gazi Mustafa Kemal’in masasının başköşesinde oturuyor, gezilerde yanında yer alıyor, düşüncelerini dikkatle not ediyor ve Türk Tarih Kurumunun ya da sosyal reformlarla ilgili diğer kurumun toplantılarında bunları savunmaya özen gösteriyordu.⁴⁵

11 Temmuz 1932 gecesinde Gazi Mustafa Kemal; Afet İnan, Yusuf Akçura, Hikmet Bayur ve Samih Rıfat’ın bulunduğu bir toplantıda, onlara “*Dil işlerini görüşme zamanı gelmiştir, ne dersiniz?*” diye sorar ve buna kendisi şu cevabı verir: “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ni kurmalıyız*”. Aynı gece cemiyetin tüzüğü hazırlanır. Başkanlığa Samih Rıfat ve Genel Sekreterliğe Ruşen Eşref seçilerek İçişleri Bakanlığına verilen dilekçe ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur.⁴⁶ Yıllar sonra, Dil Kurumu ile ilgili anılarını “Cumhuriyet” gazetesini ile paylaşan İnan, Türk Tarih Kongresi için hazırlanan tebliğlerin Çankaya’da Atatürk önünde okunduğunu ifade etmiş ve okunan teb-

⁴⁵ Akşam, 3 Temmuz 1932; Özgür Sevgi Göral, “Afet İnan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt: 2, İstanbul, 2002, s. 220-221; Murat Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’nde Eğitim, Kültür ve Sanat”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Editör: Figen Turna, Cilt: 1, İstanbul, s. 444-445; Kinross, a.g.e, s. 543.

⁴⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Ellişer Yıl Ara ile Türk Dili”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1982.

liğlerdeki bazı kelimeleri anlamaması üzerine yanında bulunan Rıfat Bey'e sorduğunu belirtmişti. Bunun üzerine Atatürk, İnan'a "Niçin bu kelimeleri anlamıyorsun?" dediğinde, "Bu kelimelerin manasını anlamadığımı" söylemişti. Atatürk, konuşmasında nesiller arası dil anlaşmazlığına değinerek terimlerde öz Türkçeye yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Dil Kurumu'nun kurulması için Atatürk, Ruşen Eşref Ünaydın'a direktif verirken; Türk Tarih Kurumu üyelerinden birkaçıyla birlikte kendisinin de yanlarında bulunduğunu ifade etmişti. Atatürk şu konular üzerinde duruyordu: "Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma diliyle yazı dili arasında bir birlik kurulması. Konuşma, edebiyat ve bilim dilimizin kesin kurullarla saptanması; tarihi metinlerden ve yaşanan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesinin sağlanması..."⁴⁷ İnan, Cumhuriyet'in ilanından sonraki kültürel dönüşümlere bizzat tanık olmakta idi.

Dil ve tarih meseleleri devam ederken, genç Cumhuriyet'in 10. yıldönümü için Ruşen Eşref, Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan, Recep Peker, Fethi Okyar ve Afet Hanım bir araya gelmiş ve on yılın muhasebesi yapılmıştı. Yıllar önce kadınların seçme hakkı mücadelesini veren İnan, bu sefer kadınların seçilme hakkını gündeme getirmişti. Demokrasi için kadınlara seçilme hakkının verilmesinin gerekliliğini konuşmalarında belirtmişti. Herkesin o gece mutabık olduğu görüşe Atatürk şu karşılığı vermişti:⁴⁸ "... 'Cumhuriyet' rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz". İnan'ın bu çabaları sonuçsuz kalmamış; ertesi yıl erkekler gibi kadınlar da sosyal hayatta eşit olacakları seçme ve seçilme hakkını kazanmıştı. İnan, yıllar sonra kızı Arı İnan'a Atatürk'ün kendisini kütüphanesine çağırdığını ve yanında İsmet Paşa'nın da olduğunu, Atatürk'ün kendisinden İsmet Paşa'nın elini öpmesini istediğini, zira istediği kanunun (kadınlara seçme ve seçilme hakkı) çıkarılacağı haberini verdiğini anlatmıştı.⁴⁹

Yeni kurulan Cumhuriyet'te halkın büyük bir kesimi köylerde yaşamaktaydı. Bu açıdan, köyün aydınlatılması Cumhuriyet idarecilerinin temel politikaları arasındaydı. Köye uyum sağlayacak ve

⁴⁷ Cumhuriyet, 28 Eylül 1983.

⁴⁸ Afet İnan, "Atatürk ve Demokrasi", *Bellekten*, Cilt: XXIII, Sayı: 89, Ocak 1959, s. 3.

⁴⁹ Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 334.

köyü kalkındırabilecek öğretmenlere ihtiyaç vardı. Bu sorun ilk kez 1933'te Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in döneminde ele alınmıştı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Tevfik Bey'in başkanlığında milletvekillerinden Necip Ali Küçüka ile Hayrettin, öğretmen Afet İnan ile İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir yer almıştır.⁵⁰ İnan'ın Türkiye'nin toplumsal yapısına bizzat şahit olup, köy gerçeğini daha hayatının erken döneminde idrak etmiş olduğu anlaşılıyor. Nitekim yaşamının diğer yıllarında yapmış olacağı çalışmalarda bunun işaretlerini görmek mümkün olacaktır. Zira pek çok konuda Anadolu'nun pek çok yerine bizzat geziler düzenleyerek sahada insanların arasında onların durumunu, istek ve taleplerini, yaşam koşullarını ve beklentilerini incelemiştir. Bu yöndeki girişimlerinin ileride yapacağı çalışmalarına yön verdiği görülmektedir.

İnan, Balkan Antantı'ndan önce, Ruşen Eşref ve eşi Saliha Hanım ile Atatürk'ün doğduğu Selanik'teki evi başta olmak üzere; Girit, Kahire, Kudüs, Telaviv, Beyrut ve Şam gibi tarihi yerleri gezmenin, kendisinin görgü ve bilgisinin artmasında ne kadar önemli olduğunu anılarına not etmişti.⁵¹ Aynı yıl, Atatürk'ün hükümetin Beş Yıllık İktisadi Planlarını tetkik ederken; on bir yıl önce daha Cumhuriyet ilan edilmeden İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin kabul ettiği esasları okuduğuna tanık olmuştu. Eski harflerle yazılı olan "İktisad Esaslarımız" adlı kitabın bazı cümlelerinin altı çizilmiş ve çizili yerler Atatürk'ün konuşmasına ilham olmuştur.⁵²

1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nun ilk başkanı olan Yusuf Akçura'nın yönetiminde asbaşkanlığa seçilmiş, kendisine Türk tarihinin araştırılmasında önemli görevler verilmişti. Bu bağlamda Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan tarih çalışmalarına yön vermek üzere Florya'da toplanılmıştı. İnan, kurumun tüzüğüne ülkede arkeolojik kazıların yapılması ve bunların raporlandırılması hususunun eklenmesini istemişti.⁵³ İlk olarak, kurumun bütçesinden bir miktar para ayarlanarak, Müze Müdürü Dr. Hamdi Zübeyir Koşay'a⁵⁴

⁵⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, 1. Bölüm, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 38.

⁵¹ Afet İnan, **Atatürk'ten Mektuplar**, s. 20-21.

⁵² Afet İnan, "Atatürk ve Demokrasi", s. 4-5.

⁵³ Arı İnan, **Afet İnan**, s. 120; **Milliyet**, 13 Kasım 1985; Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Belleten**, Cilt: XXXV, Sayı: 140, Ekim 1971, s. 526; **Cumhuriyet Ansiklopedisi** (1923-2000), Cilt: 1, İstanbul, KYK, 2002, s. 254.

⁵⁴ "İdil-Ural bölgesinde Başkırdistan Cumhuriyeti'nin merkezi olan Ufa ilinin Ti-

Çorum'un Alacahöyük mevkiinin kazımı için teklifte bulunulmuştu. Heyet kazıya başladıktan hemen sonra, eski döneme ait altın takımlar, güneş kursları bulunmuş ve pek çok değerli eşyayı içinde barındıran mezarlar açılmıştı. İnan, Kültür Bakanı Saffet Arıkan ve kazı heyeti ile kazının olduğu yere gitmiş, birlikte buradaki değerli eserleri görmüşlerdi. Güneş-Dil Teorisi'ni doğrulayan güneş kursları, Türklerin tarih boyunca maden işlemedeki becerisinin bir değerli örneğiydi. Ona göre; güneş, toplumsal yaşam için gerekli olan dili yaratmıştı. Hem dinin hem dilin kökeni güneşti. İlk dinin güneşten alınan ilhamlarla oluştuğunu ortaya koymuştu. Bu eserler, yıllar sonra Ankara Anadolu Medeniyeler Müzesi'nde sergilenecekti. İnan, medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'da bu tür kazıların yapılmasının Türk tarihine büyük katkılar sağlayacağına ve ilerisi için ümit kaynağı olacağına inanmaktaydı.⁵⁵

Tarih çalışmaları Florya'da hızla devam ederken, Eylül 1935'in ilk haftalarında Atatürk'ün İnan ve heyetine tahsis ettiği Ertuğrul Yatı ile heyet, Marmara ve Ege bölgelerindeki tarihi abideleri ve kazıları tetkik etmişlerdi. Bu çalışma, Atatürk tarafından bizzat takip edilmişti. İnan, bir Alman Profesör ile Efes tetkikatının başarılı bir

*lençi Tomrek köyünde doğdu. Babası ilmiye sınıfından Ubeydullah Efendi, annesi Nûrizâde Hanım'dır. Eniştesi müftü ve Şûrâ dergisi sahibi Rızâeddin Fahreddin'in yardımı ile öğrenim için Türkiye'ye geldi (1909). Dârülmua'llim'den mezun olduktan (1916) sonra Kadıköy Sultânisi'nde öğretmenliğe başladı. Ertesi yıl Macaristan'a giderek Budapeşte'de ortaokullara öğretmen yetiştiren "pedagogium"a kaydoldu, 1921'de buradan da mezun oldu. Aynı yıl yüksek öğretmen okulu karşılığı olan Eötvöş Collegium'a girdi. Ünlü Türkolog Gyula Nemeth'in yanında hazırladığı "Türk Silâh Adları" konulu tezini 1923'te tamamlayıp Berlin Üniversitesi'nde Willy Bang Kap'un verdiği derslere devam etti. Ayrıca müze ve kütüphanelerde incelemelerde bulundu. 1925'te Türkiye'ye döndü ve Maarif Vekâleti'nde memuriyete başladı. Sırasıyla Hars Dairesi Kütüphaneler Umum müfettişliği (1925-1926), Âsâr-ı Atika ve Kütüphaneler müdürlüğü (1926-1927), Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü (1927-1931), Müzeler Dairesi müdürlüğü (1931-1945), Eski Eserler ve Müzeler genel müdürlüğü (1945-1950) ve ikinci defa Ankara Etnografya Müzesi müdürlüğü (1950-1962) görevlerinde bulundu. Bu görevde iken yaş haddinden emekliye ayrıldığı halde iki yıl daha görevini vekâleten sürdürdü. Daha sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü müşavirliği yaptı (1964-1969). 1 Ekim 1984'te Ankara'da öldü." Bkz: Mahmut H. Şakiroğlu, "Hamit Zübeyr Koşay", Cilt: 26, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 225-226; Ayrıca Bkz: Bahri Ata, "Dr. Hamdi Zübeyr Koşar ve Gölbaşı Türk Köyü Projesi", **Türk Yurdu**, Eylül 2007, s. 42; Muhammed Beşir Aşan, "Hamit Zübeyr Koşay'ın Hayatı ve Eserleri", **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri**, Editör: Abdülkadir Yuvalı, Kayseri, 1996, s. 67-79.*

⁵⁵ Arı İnan, a.g.e, s. 120-121; Toprak, a.g.e, s. 449-450.

şekilde sürdürüldüğünü Atatürk'e bildirmişti. Aynı zamanda Dikili Köyü'ne uğradıklarını ve kendilerine bu imkânı tanıdığı için kendisine minnet duyduklarını ifade etmişlerdi. 16 Eylül 1935 tarihinde Atatürk Dolmabahçe Sarayı'ndan, İzmir'de Ertuğrul Yatı'nda bulunan İnan ve Kazım Dirik'e "*Sıhhatle tetkiklerinize devam etmekte olduğunuzu memnuniyetle okudum. Cümleye selamlar.*" içerikli bir telgraf çekmişti.⁵⁶ Bu durum, İnan'a Türk tarih araştırmalarında ne kadar önemli bir misyon biçildiğini göstermektedir.

2. Afet İnan'ın Eğitimi İçin Cenevre'ye Gidişi ve Sonrası Tarihsel Gelişmeler (1935-1938)

İnan, TBMM'nin 14 Haziran 1935'te çıkardığı 2795 sayılı yasayla kurulan Ankara Üniversitesi'nin ilk fakültesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde⁵⁷ Kültür Bakanlığı'nca önerilen öğretim görevliliğini, ancak yüksek lisans ve doktora eğitimi aldıktan sonra kabul edeceğini bildirmişti.⁵⁸ Bunun üzerine, 14 Ekim 1935 tarihli ve 40390 sayılı yazı⁵⁹ ile, İsviçre'de bulunan Cenevre Üniversitesi Yakınçağ ve Mo-

⁵⁶ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-17-D, D-71, F-20; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-17-D, D-71, F-20-1

⁵⁷ "Madde 1 — Ankara'da bir (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi açmak için Kültür Bakanlığına yetge verilmiştir. Madde 2 — Bu fakülteyi yönetecek işyolların derece, sayı ve aylıkları ilişik (I) sayılı çizelgede gösterilmiştir. Bu çizelgede gösterilen işyollar kadrosu Maarif Vekâleti merkez teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 2287 sayılı kanunun 23 üncü maddesine bağlı çizelgeye eklenmiştir. Madde 3 — Fakültece talebeden alınacak yazılma, okuma, yoklama, seminer ve şahadetname hare ve keseneklerinin tutarı ve toplanması yolları Finans ve Kültür Bakanlarınca kararlaştırılır. Madde 4 — Fakültenin öğretim ve yönetim işleri Kültür Bakanlığınca yapılacak bir ögrenekle saptanır. Muvakkat Madde 1 — Fakültenin bağlı (2) sayılı çizelgede gösterilen uzmanlarla yönetim işyolları kadrosu 1935 malî yılı Muvazenei Umumiye kanununun 5 inci maddesine bağlı (D) cetvelinin Kültür Bakanlığı kısmına eklenmiştir. Muvakkat Madde 2 — Fakültede 1935 malî yılı içinde kullanılacak kesenekli öğretmenler kadrosu ile fakültenin bütün masrafları Kültür Bakanlığının 1935 malî yılı bütçesine konulacak paraya göre Bakanlar kurulunca saptanır. Madde 5 — Bu kanun yayın tarihinden yürür. Madde 6 — Bu kanunun hükümlerini Finans ve Kültür bakanları yürütür." Bkz: **TC. Resmî Gazete**, "Ankara'da Bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kurulması Üzerine Kanun," Kanun: 2795, Sayı: 3035, 22 Haziran 1935, s. 5372; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.V, C.4, 14 Haziran 1935, s. 189.

⁵⁸ İlknur Meşe, "İki Kurgusal Metin Olarak Otobiyografi ve Tarih: Afet İnan Örneği," **Fe Dergisi** 4, Sayı: 1, 2012, s. 29.

⁵⁹ Bayan Afet, Ankara Kız Lisesi Tarih ve Yurt Bilgisi Öğretmeni, 1- Bakanlık size, Ankara'da açılmakta olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin tarih bölümünde bir öğretme ödevi veriyor. 2- Bu ödevi gereği gibi yapmaya hazırlanmanız için Cenevre Üniversitesi'nde ödevinizle ilgili ders kurslarını yakından takibe bakanlıkça memursunuz. Bu ders

dern Tarih Bölümü'ne, Antropolog Eugene Pittard'ın yanına gönderilmişti. Atatürk'ün İnan'ı Pittard'ın yanına göndermesi tesadüfi olmamıştır. Zira kendisinin Türkiye'ye her geldiğinde Atatürk'ün yanına uğradığı bilinmektedir. İnan, 3 Kasım 1935 tarihinde Cenevre'ye gelir gelmez derslere başladığını ve Pittard'ın dersini aslında bir sonraki yıla ait olmasına rağmen isteği üzerine aldığını, Atatürk'e yazdığı mektupta bildirmişti. Aynı zamanda Pittard'ın Türklüğe ve Küçük Asya kültürüne ilgi duyması, İnan'ın kendisi ile yakınlığının artmasına da vesile olmuş, onun sayesinde entelektüel bir çevre edinmişti.⁶⁰

İnan, Cenevre'ye yerleştikten sonra, yaptığı çalışmaları düzenli olarak Atatürk'e bildirmiş ve onun desteğini almıştır. Ayrıca burada sadece doktora dersleriyle değil, harici derslerle de ilgilendiğini ve pek çok konferansa katıldığını belirtmiştir. İnan, ikinci öğretim yılında bulunduğu ortama daha da alışmış olduğunu ve "Histoire-economique" dersini yakından takip ettiğini eklemiş; bu derste Atatürk'ün kendisine öğrettiği ekonomi tasnifinin çok işine yaradığını ifade etmiştir. Bu konuda seminer hazırlama girişiminde bulunarak "Lavieeconomiquechezles Hittites" konusunu seçerek Türkiye'den, Tarih Kurumu'ndan yardım talep etmiştir.⁶¹

Utkan Kocatürk (U.K.) Afet İnan (A.İ.) ile yaptığı röportajda, İnan'ın Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu ve Cenevre'ye gidişi ile ilgili şu bilgileri aktardığını kaydetmektedir:⁶²

"U.K.: Efendim, Atatürk'e ait unutamadığınız şüphesiz

kursları müddetince de izinlisiniz. Bakanlıktan bu ödevi aldığımız ve bu müddet zarfında izinli olduğunuz Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, Ankara Kız Lisesi'ne ve Bakanlık Zat İşleri'ne bildirilmiştir. 3- Adı geçen üniversiteye girmeniz için gereken sertifikanın aslı size ve Fransızca sureti de Bern Elçimize gönderilmiş ve üniversitede hangi tarihte bulunabileceğinizin bildirilmesi elçimizden rica edilmiştir. Elçiden gelecek cevabı ayrıca bildireceğim. 4- Şimdiye kadar üstünüzde aldığımız bütün önemli işlerde olduğu gibi, Türk kültürüne büyük yararlar sağlayacak olan bu ödevimizde de tam bir başarı dilerim, sayın öğretmen. Kültür Bakanı Saffet Arıkan. Bkz: Arı İnan, a.g.e., s. 149-150.

⁶⁰ Sinan Meydan, **Akl-ı Kemal**, Cilt: 4, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2013, s. 429; Hüsnü Özlü, "Afet İnan'ın Cenevre Günleri ve Tarih Çalışmaları," **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, Bahar 2011, s. 172; Meşe, a.g.m, s. 29; **Milliyet**, 13 Kasım 1985; **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1993; Toprak, a.g.e, s. 61; Mango, a.g.e, s. 587.

⁶¹ **ATAZB**, K.39, G.98, B.98-9 dan aktaran Hüsnü Özlü, "Cumhuriyet Dönemi Bir Bilim Kadını Afet İnan, Tarih ve Medeniyet Çalışmaları", **Halide Edip Adıvar'ın Ölümünün 50.Yıldönümü Anısına Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt: 1, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s. 196-197.

⁶² Kocatürk, a.g.m, s. 6.

birçok hatıralarınız var! Bunlar arasında sizi en çok etkileyen birkaç hatıranızı anlatır mısınız?

A.İ.: ...Tarih çalışmaları için bir gün Çankaya'nın civarında bir otomobille gidiyorduk. Yanında Genel Sekreteri de var, konuşuluyor... Evet, Tarih Kurumu kuruldu ama daha ziyade nasıl olsun? Dışarıya talebe mi gönderelim? Ki gönderilmişti o zaman zaten bir kısım ama yoksa burada mı çalışma için bir müessese açalım? O zaman Ankara'da sadece Hukuk Mektebi vardı. Bu konuşma sırasında ben dedim ki : 'Herhalde ikisini de yapmalı, hem bir fakülte kurulmalı hem de dışarıya da gönderilmeli' bu fikir tartışıldı. Atatürk'ün muhitinde ve nihayetinde bir akşam doğrudan doğruya o zaman Milli Eğitim Bakanı olan Abidin Özmen'e 'çıkart defterini, yaz!' dedi. 'Burada bir Tarih Fakültesi kurulacak!' işte kanunu hazırlandı ve oraya öğretim üyesi olacak olanlar da Tarih Kurumu'nda çalışanlar, Dil Kurumu'nda çalışanlar ve daha evvel Avrupa'da tahsillerini yapmış olanlardı. Bu arada benim de ismim geçti. Ben o sırada- yani bu kanun çıktıktan sonra 1935'in Haziran ayında idi – bir Avrupa seyahati yapmıştım, Cemiyet-i Akvam'a falan gitmiştim. Oradaki bütün üniversiteleri, kütüphaneleri falan gezmiştim. Bir onları düşündüm. Saffet Arıkan'dı Milli Eğitim Bakanı. Ve listede görünce ismimi: "Ben böyle bir üniversitede vazife alamam!" dedim.

U.K.: Neden?

A.İ.: Evvela yüksek tahsilim ve doktoram olması lazım! Çünkü Avrupa'yı yeni gördüğüm için bütün üzerimde tesiri oydu. Liseden de memnundum; onun için vazife almak istedim. (Saffet Arıkan) gittikten sonra Atatürk 'Niçin itiraz ettin?' dedi. 'Yapamam' dedim. 'Evet, çalışıyorsun, görüyorsun, lisan biliyorsun!' dedi. 'Bu kâfi değil!' dedim. 'Benim gördüğüme göre Avrupa'da başka türlü yetişmiş olanlar üniversitede vazife görüyorlar'. 'Peki, ne düşünüyorsun?' dedi. 'Liseden memnunum, orada kalırım. Ama mutlaka yeni açılacak fakültede vazife göreceksin ben de Üniversite'de doktoramı yaparım, ondan sonra kabul ederim' dedim. 'Nereyi düşünüyorsun?' dedi.

*'Neresi olursa, Fransa yahut İsviçre filan'. Ve o sene git-
tim.'*

İnan, yurda döndükten sonra, 9 Ocak 1936 tarihinde Atatürk'ün huzuru ile açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "Tarihe Giriş" adlı ilk dersini vermiştir.⁶³ Tarihi kitabelerin, yıllıkların, fermanların, hatıraların, toprak altından çıkan eserlerin Türk tarih ve medeniyetini aydınlatmada önemli belgeler olduğunu ifade etmiş; tarihi belli başlı bir bilimselliğe oturtmaya çalışmıştır. Ayrıca Alacahöyük kazısında ortaya çıkan eserlerin önemine değinmiş ve Güneş Dil Teorisi'ni destekleyici konuşmalar yaparak, medeniyetlerin ortaya çıkış yerinin aslında Orta Asya olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.⁶⁴

İnan, Cenevre'ye döner dönmez tarih çalışmalarına ara vermeden devam etmişti. Ders verenler arasında İsviçreli profesörlerin yanı sıra, Fransız ve Belçikalı olanlar da vardı. Profesörlerin genel tarih içinde dahi Türklerden barbar olarak bahsetmesi İnan'ı üzmüş ve Türk tarihini aydınlatma azmini artırmıştı. İnan, hocalarına sürekli itirazlarda bulunsada hocaları, "Elimizde tarihi belgeler olmadığı ve yayınlarda bulunmadığı için bilmiyoruz" demekteydi. Cenevre'de Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti'ne üye olarak kabul edilen İnan, buradaki konferans ve toplantıları takip etmişti. Ankara'dan temin ettiği belgelerle Türklerin tarihe olan hizmetlerinin bazılarını seminerlerde, bazılarını ise konferanslarda ele almıştı. Bunlardan biri de 1929 yılında Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürülmesi sırasında bulunan Piri Reis Haritası ile ilgiliydi. Atatürk, o yıllarda Piri Reis'e büyük bir ilgi duymuştu. İnan'ın haritanın yeni baskısını tanıtarak Türk medeniyetinden örnekler vermesi, Cenevreli profesörleri şaşkına düşürmüştü. Cenevre Coğrafya Derneği Başkanı, Türklerin kartografi biliminde ileri olduklarını bilmediklerini dile getirmişti. Coğrafya profesörü, "Türkleri, Avrupa korsan ve soyguncu olarak tanır, bu kadar güzel ve ilmi eserlerin olduğunu tanıtmak ne büyük ilmi bir vazife" şeklinde cevap vererek haritayı bir haftalığına ödünç

⁶³ İnan, daha geniş bilgi için şu kitapları tavsiye etmişti: 1- Bernhaym'ın tarih ilmine giriş adıyla Türkçeye tercüme edilen ve henüz tabedilmek üzere bulunan eseri, 2- Langlois et Seignabos'un Introduction aux etudes historiques, 3- Seignabos'un La methode Historique, Henri See'nin Science et Philosophie de l'Histoire, 4- Harsin.'in Comment on ecrit l'Histoire, 5- Türk Tarih Kongresi Zabıtları. Bkz: **Ulus**, 10 Sonkanun 1936. (bkz: Ek-1)

⁶⁴ Necmeddin Sadak, "Yeni İlim Ocağı", **Akşam**, 11 Kanunisanı 1932; **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1932; **Ulus**, 10 Sonkanun 1936; Klaus Kreiser, **Küçük Türkiye Tarihi**, Çeviren: Yunus Emre Gürbüz, İstanbul, 2008, s. 331.

almıştır.⁶⁵

Türk kültürünü ve tarih tezini yurt dışında tanıtan İnan, 30 Ocak 1936 tarihinde “Lindipendance Turque et le Traite de Lausanne” yani “Türk İstiklali ve Lozan Muahedesi” adlı konferansı harita üzerinde ele alarak öğrencilerin ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Profesör, İnan’ın “*Konferansı nasıl buldunuz?*” sorusuna cevaben “*Çok çalışılmış iyi bir etüt, bilhassa konuyu iyi develop etmişsiniz. Proportion iyi korunmuş, herhangi bir yerde iyi bir makale olarak çıkabilir.*” ifadesiyle kendisini onurlandırmıştı.⁶⁶ 12 Mart’ta Tarih Cemiyeti’nde arkeolojik kazılar ve Alacahöyük hakkında projeksiyon ile konferans için hazırlık yapmış ve bu sürece Pittard da destek olmuştu. İnan, yarıyıl tatilini Cenevre’de geçirerek “Economi” adlı konferansına hazırlık yapmıştı.⁶⁷ Tarih çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da Türkiye’de dil alanında yapılan çalışmaları da takip etmekteydi. Zira Dolmabahçe Sarayı’nda 24-31 Ağustos 1936 tarihlerinde yapılan Üçüncü Dil Kurultayı’na iştirak ederek yurtdışından gelen misafirleri ağırlamanın yanı sıra, dil hakkındaki gelişmeleri de yakından takip etmişti.⁶⁸ 1936 yılı ortalarında, Türk dış politikasında Hatay meselesi gündemdeyken, Atatürk’ün Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı için ne kadar azimkâr davrandığına şahit olmuştu. Nitekim kendisine “*Alacağız orasını*” dediğini ve konuyla ilgili mektuplar yolladığını anılarında dile getirmişti.⁶⁹

İnan, Türk kültürünü ve tezini tanıtmak için konular belirleyip sürekli Ankara’dan belgeler istemişti. Nerede Türk kültürü ile ilgili olumsuz bir söz duysa hemen Atatürk’e iletmış ve olumsuzluğu gidermek için ondan vesikalar talep etmişti. Nitekim Atatürk’ün 4 Aralık 1936 tarihinde İnan’a gönderdiği mektupta bu duyguların izleri şu şekilde yansımıştı: “*Tarih Kurumu’ndan istediğin vesikalar gönderilmiştir. Yalnız Alacahöyük buluşları üzerindeki tetkikten çıkan ekonomik neticeler hakkındaki arzunuzu henüz yerine getirecek halde değiliz. Fakat arkadaşlar, çok yakında tespit edecekleri raporları size de bildireceklerdir.*”⁷⁰ İnan, Ocak 1937’de Cenevre

⁶⁵ Özlü, a.g.m, s. 172-173; Afet İnan, *Atatürk’ten Mektuplar*, s. 28-29.

⁶⁶ Arı İnan, a.g.e, s. 165-166; Özlü, a.g.m, s. 174.

⁶⁷ Özlü, a.g.m, s. 174-175; Afet İnan, a.g.e., s. 73.

⁶⁸ *Akşam*, 23 Ağustos 1936.

⁶⁹ Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, s. 113.

⁷⁰ Arı İnan, *Afet İnan*, s. 180-181.

Coğrafya Kurumu'nda "XVI. Yüzyılda Haritacı Bir Türk Amirali Piri Reis" adlı konuşmasını yapmıştı. Haritalardan biri 1513 diğeri ise 1528 yılına ait idi. Eser üzerindeki incelemelerini anlatmış ve Amerika'nın en eski haritasını oluşturan bu belgedeki sahilleri ve coğrafi bölgeleri konuklarla paylaşmıştı. Konuklar arasında Bern Türkiye Elçisi Vasfi Mentеше de hazır bulunmuş ve Türk milletinin Batılılarca bilinmeyen bu eserinin tanıtılması eğitici olmuştu.⁷¹ İnan, yıllar sonra Piri Reis ile ilgili çalışmasının seyrini kendisi ile röportaj yapan Utkan Kocatürk'e şöyle aktarmaktadır:⁷²

"...Mesela bunlardan Piri Reis'in Amerika haritası... Halil Ethem Bey, o zaman Müzeler Umum Müdürü. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nı müze haline getireceklermiş. Bir harita bulunduğundan bahsedildi. Ve onu Atatürk Ankara'ya getirtirdi. Ben o zaman yanında buldum. Bu, deri üzerine işte malum olan harita, renkli, hatta buldukları gibi göndermişlerdi, üzerinde bazı lekeler dahi vardı. Bunun üzerinde Piri Reisi'in yazıları var; bunu nasıl meydana getirdim diye yanında... Bunlar okundu. Atatürk çok ilgilendi; ben de çok heyecanlandım. Ve o zamana kadar bilmiyordum da Amerika'nın haritası daha evvel yapılmış mı? Nasıldır? Üzerinde duruldu, etütler yapılsın, dendi ve olduğu gibi de yayınlandı. Çok güzel basılmıştır o zaman. Devlet Matbaası'nda basılmıştı Türk Tarih Kurumu'nun yayını olarak. Sonradan bunun üzerinde yine şöyle bir tenkit çalışması yaptım ve Atatürk ondan pek mütehassis olmuştu..."

Atatürk'ün ulus-devlet inşasında önem vermiş olduğu yeni tarih yaklaşımı, Avrupa'da çeşitli konferanslarda İnan tarafından anlatılmakta, Türk kültürü ve kadını yüceltilmekteydi. İnan, bir yandan Türk dilinin genel özelliklerini Batılı ilim insanlarına tanıtırken, bir yandan da genç Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınlara verilen siyasal haklara konuşmalarında yer ayırmaktaydı. Bu bağlamda Bolu mebusu aynı zamanda Türk Tarih Kurumu Başkanı olan Hasan Cemil, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tan İnan'ın yurt içinde ve yurt dışında yapmış olduğu çalışmaların fotoğraflarını ser-

⁷¹ Cumhuriyet, 8 Mart 1992; Afet İnan, a.g.e., s. 74.

⁷² Kocatürk, a.g.m., s. 18-19.

gide koymak üzere istemişti.⁷³

İnan, 1937 yılının Haziran ayında Cenevre Üniversitesi'nde Pittard'dan aldığı derslerin de etkisiyle, ırk üzerindeki düşüncelerini uygulamaya geçirmek istemiş; Türkiye'nin büyük bir kısmında antropolojik bir anket yapma arzusunu Atatürk'e bildirmişti. İlk çalışmasını 200 kadın üzerine Ankara ve civarında yapmıştı. Anketin organizasyonunu Sıhhiye Vekâleti üstlenmiş, Dr. Refik Saydam konuyla ilgilenmiş, İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar, Tarih Fakültesi Antropoloji Profesörü ve İnan fişleri tasnif etmişti. Anketi yürütecek genç doktorlar, Türkiye'nin ilk antropoloğu Şevket Aziz Kansu tarafından antropolojik yöntemler konusunda eğitilmişti. Elde edilen sonuçlar, Bükreş Antropoloji Kongresi'nde sunulmuştu. İnan, Türkiye coğrafyasını on ayrı bölgeye ayırarak bir doktor ve sağlık memuru ile toplam 64.000 insan kafatasını ölçmek üzere tetkik yapmıştı. Bunların 39.465'i erkek 20.263'ü kadın idi. Araştırma 19 Haziran'dan 31 Aralık 1937 tarihine kadar sürmüş, Başbakan Celal Bayar, Atatürk'ün emri üzerine gereken yardımı İstatistik Genel Müdürlüğü'ne yapmıştı. Anketin sonucu Türk Tarih Tezi'ni destekler nitelikte olup; Türklerin Orta Asya'dan diğer coğrafyaya medeniyeti götürdüğü, ırki olarak Avrupa'dakilerle aynı özelliğe sahip olduğu, hatta Türkler aralarında dinarık tipte fertler olmakla beraber Avrupa'da, Homa-Alpinus adıyla anılan beyaz ırka mensup olduğu şeklinde idi.⁷⁴ İnan, kısa sürede toplanan bir milyonu aşkın antropolojik verinin Atatürk'ün desteği olmasaydı sağlanamayacağını minnetle ifade etmişti. Aksi halde Anadolu'da yaşamış halkların bilgisine ancak kısım kısım ulaşılacak ve bu da araştırmanın uzamasına neden olacaktı.⁷⁵

İnan, Avrupa'da Türk kültürünü tanıtmak için çaba harcarken bir yanda da yurt içi çalışmalarını sürdürmüştür. 13 Ağustos 1937 tari-

⁷³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV, D-71, F-6.221.

⁷⁴ Afet İnan, "Türk Halkının Antropolojik Karakterleri Üzerinde Büyük Anket ve Umumi Neticeleri", **Belleten**, Cilt: IV, Sayı: 13. 1940, s. 39-51; Zafer Toprak, "En Büyük Antropolojik Anket", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 205, Ocak 2011, s. 23-29; Meşe, **a.g.m.**, s. 32; Toprak, **a.g.e.**, s.128; Klaus Kreiser, "Atatürk" adlı eserinde Pittard'ın Mustafa Kemal'in Türklerin beyaz ırktan olduğu ve Neolitik Çağ başlattığı tezinin gelişimine katkı sağladığını, Anadolu Türklerini "Moğol damgasından kurtarma" projesini üstlendiğini ve sebeplerdir ki Atatürk'ün kendisini 1937'de İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarihi Kurultayı'nın başkanlığına atadığını anlatmaktadır. Bkz: Kraiser, **a.g.e.**, s. 338.

⁷⁵ **A.e.**, s. 338-339.

hinde TTK Asbaşkanı Afet İnan, iki hanım ve Bolu mebusu Cevat Abbas ile Ankara'dan Toros Ekspresi ile hareket ederek Yerköy'e uğramış, oradan da Yozgat'taki hafriyat alanlarını tetkik etmeye gitmiştir. Soyak, durumu Yozgat Valisi Fevzi Gürel'e bildirmiş ve kendilerinden gelecek ekip için iki sağlam otomobil tahsis edilmesini istemiştir. 17 Ağustos'ta ise Alacahöyük'e uğramıştır.⁷⁶

21 Haziran 1937 tarihinde Kültür Bakanı Hasan Rıza Soyak ile yapmış olduğu görüşmenin genel içeriğini İnan'a göndermişti. Eylül'ün ikisinden beşine kadar toplanacak olan 3. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'ne Cumhuriyet Hükümeti adına Paris bölgesi Talebe Müfettişi Avni Başman'ın katıldığı "Les Equilibres Sociaux" başlıklı bir çalışmayı sunacağı bildirilmişti. Ayrıca İnan'ın "Anadolu Kadınlarının Antropolojik Vasıfları" hakkında verdiği konferansın Bükreş'teki Antropoloji ve Arkeoloji kongresinde tekrar ele alınmasının mutluluk verici olduğunu ve 1-8 Eylül günlerinde gerçekleşecek olan İstanbul'daki Tarih Kongresi'ne yetişmesi için kendisine ilk haftalarda söz hakkının verilmesini Büyükelçi Hamdullah Suphi'ye ileteceklerini ifade etmişti. Son olarak da "La Turquie Kemalist" ile "Belleten" den birer nüsha, "Geneve de Bibliotheque Publique et Universitaire" adına ve yalnız "La Turquie Kemaliste"ten bir nüsha da Profesör M. Ch. Burky adresine gönderileceği dile getirilmişti.⁷⁷ Tarihi konularda Ankara'nın sürekli İnan ile temas halinde olduğu, yaşanan gelişmelerden güne gün haberdar edildiği görülmektedir. İnan, Türk kadını ve genç Cumhuriyet Türkiye'sinin sembolü olarak çalışmalarını sürdürmüştü.

1-8 Eylül Bükreş'te toplanacak olan 17. Uluslararası Prehistorik Antropoloji ve Arkeoloji Kongresi'ne katılacak olan İnan, kongre için istemini Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterine kendi el yazısı ve imzasıyla bildirmişti.⁷⁸ Sekreterlik, bu istekleri Bükreş Büyükelçiliği'ne göndermişti. Telgrafın içeriğinde şunlar yazmaktaydı.⁷⁹

⁷⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79.39, F-43.51; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79.39, F-43.2.

⁷⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-30, F-47-6; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-30, F-47-7.

⁷⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-2; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-3. (Bkz:Ek-2)

⁷⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-1

“Bükreş’te 1-8 Eylül’de toplanacak olan XVII.ncü Arsu-lusal Prehistorik Antropoloji ve Arkeoloji Kongresine Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Afet’in iştirak edeceği ma-lumu alileridir. Türk Tarih Kurumunun son karar ile Kong-rede, Bayan Afet, Bayan Münire Gürer ile Profesör Yusuf Ziya Özer de bulunacaklardır. Kendilerine ait iltihak belle-teni, ilişik olarak gönderildi. Bunun Kongre Bürosuna ve-rilerek tarafınızdan ödenecek harcın bildirilmesini dilerim.

2- Delegasyonumuzun Reisi Bayan Afet’in Kongrede okuyacağı etüdler şunlardır: A- Assemblée Generale’da: “L’Active Archeologique de la Societe d’Histoite Turque”

B- Section’da: “Une etüde Antropologique sur 200 Femmes Turques.” Bu hususta lazım gelen teşebbüslerde bulunulmasını rica ederim.

3- Kongrenin açılış ve kapanış tarihleri kati şekilde ma-lum ise ayrıca bildirilmesini rica ederim.

4- Heyetimiz, Bükreş’te kaldığı müddetçe, Bayan Afet geçen sene kaldığı otelde oturacaktır. Aynı dairede olmak üzere bayanlar için banyolu iki yatak odası ile bir salon ve Profesör Özer için de ayrı bir yerde banyolu bir yatak odası tutulmasını ve teşebbüslerinizin neticesinin bildirilmesini, derin saygılarımla rica ederim.”

Gidecek heyete siyah pasaport verilmesi, Maarif Vekâletinin 14/8/937 tarih ve 4/3178 sayılı tezkeresi ile yapılan teklif üzerine, İcra Vekilleri Heyeti’nce 17/8/937 tarihinde onaylanmıştı.⁸⁰ Heye-tin harcırah ve günlükleri için 2.500 Lira avans ve 1937 takvim yılı döviz cetvellerinde Maarif Vekâleti hesabına kongre konferanslar ve beynelmilel müesseselere yardım faslına konulan tahsilattan 2.500 Liralık döviz verilmesi İcra Vekilleri Heyeti’nce onaylanmıştır.⁸¹

3 Eylül’de kongrede söz alan İnan, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile arkeoloji ve antropolojiye büyük önem verildiğini, çeşitli alanlarda yapılan kazıların neticesinde zengin verilere rastlandığını anlatırken, uzun alkışlarla dikkatleri üstüne çekmişti. Afet, her iki

⁸⁰ BCA, 030.18.1.2, Yer no: 78-72-5.

⁸¹ BCA, 030.18.01.02, Yer no: 78-74-5.

nutkunda başarı sağlamış; alana hâkimiyeti ve duru bir dille konuları anlatması, izleyicilerin konulara olan ilgisini artırmıştı. Şeref komitesi azalarından eski Fransız Bakanı arkeolog B. Marin, Afet'in söylediği şeylerin üyeler üzerinde uyandırdığı etki sebebiyle kendisine takdir ve tebriklerini iletmişti.⁸² İnan'ın konuşmaları hem iç hem de dış kamuoyunda yer almış ve takdir toplamıştı. Rumen basını da İnan'a geniş ölçüde yer vermiş; özellikle "Üniversul" gazetesi Bayan Afet'in müspet ilimler alanında seçkin bir profesör olduğunu ve Türk kadınınu kuvvetle temsil ettiğini ifade etmişti. "Diminuatsa" gazetesi ise, Bayan Afet'in kongrede çok büyük bir alaka uyandırdığından bahsederek, Türkiye'deki arkeolojik hafriyata dair konferanslarındaki uzun ve belgeye dayalı konuşmaları ile bilime önemli bir katkı sağladığını sütunlarına taşımıştı.⁸³

"Akşam" gazetesi, "Bükreş Kongresinde Profesörlerimizin Muvaffakiyetleri" adlı haberde; İnan'ın antropolojik olarak 200 Türk kadını kafatasları hakkında araştırmalarını anlattığını, bu izahatın büyük ilgi ve takdir uyandırdığını, arkeoloji kısmında projeksiyon ile resimler göstererek Türk Tarih Kurumu'nun son zamanlarda yapmış olduğu ve elde ettiği arkeolojik kazılardan örnekler gösterdiğini yazmıştır. Ayrıca Prof. Pittard, heyet-i umumiyeye bir önerge vereerek Afet'in kongrece tebrik ve takdirini heyet-i umumiyece iyi teşekkürlerinin kendisine tebliğini teklif etmiş ve teklif itiraz görmeden kabul olmuştu.⁸⁴

6 Eylül günü arkeoloji ve antropoloji kongresinde başarı sağlayan İnan İstanbul'a gelmiş, kendisini karşılayanlar arasında başta Atatürk olmak üzere, Sabiha Gökçen, Nafia Vekili Ali Çetinkaya, mebuslardan Salih Bozöyük, Cevat Abbas da bulunmuştu.⁸⁵ İnan, Bükreş'te kongrede geçirdiği günlere ilişkin yaşadıklarını geldiği günün ertesinde "Akşam" gazetesi yazarına anlatmıştı. İnan, gazete yazarına şu beyanatı vermişti:⁸⁶

"...Malumunuz olduğu veçhile antropoloji ve arkeoloji beynelmilel 17 inci kongresi Eylül'ün birinci günü

⁸² Akşam, 3 Eylül 1937.

⁸³ Akşam, 4 Eylül 1937.

⁸⁴ Akşam, 5 Eylül 1937.

⁸⁵ Akşam, 7 Eylül 1937.

⁸⁶ Akşam, 8 Eylül 1937. Afet İnan'ın açılış nutkunun tıpatıp basımı için aynı gazetenin nüshasına bakınız.

Bükreş'te toplandı ve 5 gün çalıştıktan sonra dağıldı. Bu kongreye Türkiye dahil olduğu halde yirmi dokuz memleket iştirak etmiştir. Türkiye'yi bayan Cevad Abbas Gürer, Profesör Yusuf Ziya Özer, Profesör Hasan Reşat Tankut ve ben temsil ediyorduk. Delegasyonumuzun bu kongrede varmak istediği hedef Türk Tarih Kurumu tarafından Türkiye'de yapılan arkeolojik hafriyatın en son neticelerini bildirmek idi. Kongrenin ilk açılış günü Beynelmilel antropoloji ve arkeoloji cemiyeti reisi Profesör Pitard'ın ve kongre kâtibi umumisi Profesör Minoviç'in ve kongreyi selamlayan Bükreş Belediye reisinin nutuklarından sonra muhtelif delegasyonların reisleri ve bu meyanda Türkiye delegasyonu şefi sıfatı ile ben birer nutuk irad ettik. Bu nutukları müteakip ben Türk Tarih Kurumunun arkeoloji bakımından faaliyetini teşrih ve izah eden bir konferans verdim. Bu konferansıyla Türkiye'nin muhtelif dokuz muntkasında yapılan hafriyatın son vaziyetleri hakkında bizzat mahallelerdeki müşahedelerime müstenid malumatımı bildirdim. Bu konferans kongrenin açılış günü verilen ilk konferanstı. Konferansımın büyük bir dikkat ve alaka ile takip edildiğini ve Türk Tarih Cemiyeti mesaisinin samii üzerinde çok iyi tesirler bıraktığını görmekte bahtiyar oldum. O gün ve hiçbir gün heyeti umumiyede bundan başka hiçbir konferans verilmemiştir. Konferansımı bitirdikten sonra birçok alimler yanıma gelerek elimi sıktılar ve beni hararetle tebrik ederek mensup oldukları ilmi cemiyetlerle cemiyetimizin teşriki mesai etmesi teklifinde bulundular... Söz sırası bana gelince ben iki yüz Türk kadını üzerinde bizzat yapmış olduğum antropolojik etüdümü izah ettim. Fransızca olarak yazdığım bu etüdü daha evvel bir risale halinde bastırıştım. Azanın beni kolaylıkla takip edebilmeleri için bu risaleyi kendilerine dağıttım. Etüdümde tebarüz ettirmek ve antropolojik vesikalara dayanarak istediğim fikir şuydu: 'La Turquie est un foyer civilisation superposees ou plutot d'une seule civilisation appartenant a la meme race, mais portant nomes divers dans les differantes epoques historiques et prehistoriques' Seksiyon bu komünikasyonumu memnuniyetle ve alkışlarla karşıladığı gibi o gün riyaset kürsüsünü işgal et-

mekte olan Cenevre Darülfünunu antropoloji Profesörü ve Beynelmilel Antropoloji ve Arkeoloji cemiyeti reisi Profesör Pitard da seksiyonun mesaisine yeni bir doküman ilave eden bu etüdüün çok orijinal ve kıymetli olduğunu kürsüden alenen söyledi. Kongrenin dördüncü günü öğleden evvel ikinci arkeoloji seksiyonuna diğer bir komünikasyon yaptım. Bunun mevzuu Türkiye'deki arkeolojik hafriyata dairdi. Bu komünikasyonu yaparken aynı zamanda Bükreş'e götürmüş olduğum vesikaları ve bu meyanda Alacahöyük'te son günlerde çıkarılan altın ve bronz eşyaları da bizzat gösterdim, bunların her biri hakkında ayrı ayrı izahat verdim. Diğer taraftan hafriyatın seyrini irae eden dokümanlı resimleri de projeksiyonla göstererek bunları da birer birer ve şifahen izah ettim. Bu toplantıda gerek vazife itibarı ile hazır bulunan aza, gerek seksiyon müzakerelerini takip için gelmiş bulunan kalabalık bir samiin kütlesi büyük bir alaka ile etrafıma toplandılar ve izahatımı samimi bir dikkatle dinlediler. Bunun üzerine orada bulunan Profesör Pitard Türkiye'deki arkeolojik hafriyatın neticeleri arkeoloji ilmi bakımından ne kadar kıymetli ve ehemmiyeti olduğunu ve bunların Ön Asya ve Avrupa medeniyetini aydınlatacak mahiyette vesikalar bulunduğunu söyledikten sonra Türk Tarih Kurumunun bu faaliyeti teksif etmesini kongrenin temenni halinde karar altına almasına dair bir takrir verilmesini teklif etti... Profesör Pitard ayağa kalkarak 'iki sene sonra toplanması mukarrer olan bu kongrenin, Türkiye delegasyonu tarafından vuku bulan teklif üzerine Türkiye'de içtima edeceğini' azaya tebşir etti. Bundan büyük bir memnuniyet duyan davetliler 'Yaşa Türkiye!' sesleri ile Türk delegasyonunu selamladılar. Bunun üzerine ben söz aldım: 'Romanya'da gördüğümüz misafirperverlikten sitayişle bahsederek ve kongrenin ilim âlemine yeni eserler vermiş olduğunu kaydederek 18 inci Antropoloji ve Arkeoloji beynelmilel kongresinin Türkiye'de toplanmasınının Türk âlimleri tarafından büyük meserretle karşılanacağını bildirmekle bahtiyar olduğumu söyledim...' "

İnan, Bükreş'ten gelir gelmez İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda

yapılacak olan İkinci Tarih Kongresi için hazırlıklara başlamış, Atatürk'ten kongrede sunabileceği bir konu istemişti. Atatürk, İnan'a gönderdiği mektupta; İsmet İnönü'nün *"Bu süjeyi ona ben vereyim, ben vermeliyim"* diyerek büyük bir arzu gösterdiğini, ancak haklı meşguliyetleri nedeniyle bir süje veremediğini ifade etmişti. İnönü'nün konuyu düşünmekte olduğunu, mutlaka kendisine zamanında bildirileceği ancak ihtiyatlı olmak üzere kendisinin de İnan'a bir konu oluşturduğunu belirtmişti. Bu geniş konunun, üzerinde meşguliyet olmaması dileğiyle İsmail Müştak imzasıyla İnan'a gönderileceğinden ve imtihanlarını bitirdikten sonra Atatürk'ün dikte ettiği program üzerinde hiç duyulmamış bir tarih konferansı yapma şansına sahip olacağından söz edilmişti. Mektubun sonunda *"Hasretle, muhabbetle gözlerinden öperken bunu yazdırdığım sofrada hazır bulunan bütün arkadaşların hürmetlerini de iblağ ederim."* yazmaktaydı.⁸⁷

Başyaver Bay Celal Üner'in telefonla bildirdiği, Atatürk tarafından kaleme alınan konferans başlıkları, İsmail Müştak Mayakon imzasıyla İnan'a 19 Haziran 1937 tarihinde bildirilmiştir.⁸⁸ Bu başlıklar arasında şunlar yer almaktaydı:⁸⁹

1. *"Yüreyerde insanlık, medeniyet başlangıcı"*
2. *Churchurord kimdir? Eserleri nedir? Bundan Amerika'da az çok haberdar olanlar bulunduğu sanılmakla beraber Avrupa'da bu zat ve onun eserleri hakkında hiçbir inikâs görmedik; bunun sebepleri ne olabilir?*
3. *Churchurord'un eserlerinden kayda şayan gördüğümüz noktaları tespit ve bugünkü tarih ve bütün ilim marifetleriyle tahlil etmek*
4. *Yukarıda sırasıyla zikrettiklerimizden anlaşılmalıdır ki biz Türkler, insanlık ve insanlık medeniyetini 3-5 bin sene veya iki üç peygamberin çok nakıs ve cahilane sözle-*

⁸⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-V-2, D-79-39, F-47-1.

⁸⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-V-2, D-79-39, F-47-2.

⁸⁹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-V-2, D-79-39, F-47-2; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-V-2, D-79-39, F-47-3; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-V-2, D-79-39, F-47-4.

rine sığdıracak kadar dar kafalı ve kısa düşünceli insanlar değiliz. Biz bütün namütenahilliğin ve bunun içinde kâinat diye ifade olunan şeyin, hatta bunun küçülmüşü olan dünyanın bile ne olduğunu henüz tetkik ve tahkikata muhtaç gören benliğiz; fakat bütün bu benliğimizin üstünde şerefle bıraktığımız bir nokta var ki o da yüksek insan zekâsıdır. Bu zekâdır ki bize bütün anlaşılmaz gibi görünen muammaları bir gün beşeriyetin önüne açık kart gibi göstermek imkânını verecektir. Biz bu zekânın bizde, Türklerde olduğuna kaniyiz.

5. İddialarımı, beni dinleyenlere, onların bildikleri bütün mevsuk vesikalarla göstermeğe çalışacağım. O vesikalar ki bütün bugünün medeni, yüksek âlim ve münevverlerinin kanaati bakımından şöyle izah olunabilir: (bu izah yapılmaktadır)

6. Ben herkesin bildiği bu izahları yaptıktan sonra biraz hayal biraz lojiksiz sanılabilecek ve fakat sonunda asıl hakikat vesikaları olduğuna şüphe kalmayacak delillerle de iddiamı tevsik edeceğim

7. Bu son sözlerim için beni dinleyen bütün âlimlerin bildiklerine yeni bir şey ilave etmeksizin “Colonel Churchururun beş ciltlik kitabı muhteviyatından bazı noktaları olduğu gibi arz edeceğim. Ancak sanılmasın ki ben Churchurord’un bütün düşüncelerinde, bütün telakilerinde kendisi ile mutabıkım; ben Churchurord ile yalnız uydurma, yazılı tarihlerde olmayan ve fakat dünyanın belli başlı mıntıklarında topraklar altından çıkarılmış ve bugünkü beşeriyetin görmekte hayrete düşeceği eski Türk Uygur eserlerini görmek henüz bana nasip olmadı; fakat dünyanın belli başlı mıntıklarında, mesela Orta Asya’da Anadolu’da, Suriye şimalinde, garbin birçok yerlerinde ve asıl Amerika’nın içinde, ortasında ve cenubundaki mıntıklarda topraklar altından çıkarılmış ve bugünkü beşeriyetin görmekte hayrete düşeceği eski Türk-Uygur eserlerine işaret etmek istiyorum. Bu 50.000 senelik Türk eserlerini görmek henüz bana nasip olmadı; fakat bundan sonra yaşayabildiğim kadar bu eserleri yerlerinde görmek ve onların Türklük haysiyetlerini tetkik

etmek, bir Türk kızı sıfatıyla benim için birinci vazife olacaktır.”

Atatürk, ulus-devlet inşası için milli tarih ekseninde yapılması gerekenleri arkadaşları ile paylaşmakta ve İnan'a araştırma konularından yapacağı konuşmaya kadarki ayrıntıları bildirmekteydi. İnan, Cenevre'deki hocası Pittard ile iletişim halindeydi. 14 Eylül'de Profesör Pittard ve eşi Dellenbach, kongre için İstanbul'a gelmiş ve kendilerini Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan ile Kurum Başkanı Bolu mebusu Hasan Cemil Çambel, Kurum Genel Sekreteri Konya mebusu Muzaffer Göker ve Siirt mebusu İsmail Müştak Mayakon ile kurum üyelerinden Kültür Kurulu Başkanı İhsan Sungu karşılamıştı. Profesör Pittard'ın ilk sözleri dikkate değerdi. Pittard, *“İlk medeniyet Türk medeniyetidir. Medeniyet buradan Avrupa'ya yayılmıştır”* demiştir.⁹⁰

20 Eylül 1937 tarihinde İkinci Türk Tarih Kongresi açılmıştı. Akşam gazetesi “Profesör Afet Türkiye'nin 12 yerinde yapılan kazıların neticelerini beynelmilel irfanın mümessillerine bildirdi” başlığı ile, İnan'ın Anadolu haritası üzerinde Türkiye genelinde yapılan kazıları gösterdiği, Osmanlı döneminde bu tür çalışmaların az olduğu haberine yer vermişti. Ayrıca Türkiye genelinde Ahlatlıbel, Karalar, Göllüdağ, Alacahöyük, Trakya Höyükleri, Ankara Kalesi, Çankırıkapı, Etiyokuşu, Pazarlı, Kuştepe, İzmir, İstanbul'da kazılar yapıldığı ve bu kazıları tarih çağlarına ve kronolojiye göre tasnif ederek; Kalkolitik, Bakır, Eti, Firigya çağları üzerinde izahatlar yapıldığı ifade edilmişti. Afet, sözlerinin sonunda şu temenniye izhar etmiştir: *“Ümidimiz odur ki buluşlarımızdaki etüdler ve diğer yerlerde bulunanlarla olan mukayeseleri, umumi cihan kültür tarihini aydınlatmakta en büyük rol oynayacaktır”*⁹¹.

26 Eylül 1937 tarihli “Akşam” gazetesi manşetinde; *“Profesör Afet, Türkiye Cumhuriyeti tarihçisinin Osmanlı Devletini nasıl te-lakki ettiğini anlattı”* başlığına yer vermişti. İnan, konuşmasının tamamında Osmanlı İmparatorluğu'nu dört devirde ele almıştı. Bunlar: 1- İmparatorluğun kurulması 1299-1453. 2- Büyük fütuh, İmparatorluğun genişlemesi 1453-1579. 3-Tevakukuf ve ricat 1579-1792. 4- İnhitah 1792-1919. İnan, devletin yıkılışını ve Cum-

⁹⁰ Akşam, 15 Eylül 1937.

⁹¹ Akşam, 21 Eylül 1937.

huriyet'e giden süreci dört başlıkta özetlemişti. Bunlar: 1- Dejenere olmuş bir hanedan, 2- Fena idare, 3- İmparatorluk içinde isyanlar, 4- Harici düşmanların istila ve istismar faaliyeti.⁹² İnan, sunmuş olduğu iki bildiriyle Türk tarihine önemli katkılar sağlamıştı.⁹³ Kurultay bittikten sonra, İnan tarafından Beylerbeyi Sarayı'nda davetlilere Atatürk'ün de bulunduğu bir çay ziyafeti verilmişti.⁹⁴ Hatırlanacağı üzere; bu dönemde İsmet İnönü Başbakanlık'tan istifa etmiş yerine Celal Bayar atanmıştı. Kılıç Ali, anılarında o dönemde yaşananları şöyle anlatmaktaydı:⁹⁵

"...Saraya çıkışında Atatürk'ü rıhtımda Afet Hanım (İnan) karşıladı. İç kapıya doğru yürüyorduk. İsmet Paşa'nın arkasından gelmekte olduğunu gören Atatürk bir ara durdu, arkaya döndü ve Paşa'ya şöyle dedi: 'Sen gideceksin galiba! Haydi sana izin vereyim'. Durumdan haberi olmayan Afet Hanım söze karıştı: 'Aman Paşam, gitmesinler, niçin gidiyorlar? Tarih Kongresi'nde bulunmayacaklar mı?' Atatürk'ün canı sıkıldı. Afet Hanım'a sert bir tavırla 'Bırak efendim, bırak gitsin' dedikten sonra içeriye doğru yürüdü. Afet Hanım da bu uyarı karşısında susmaya mecbur oldu..."

İnan, Atatürk ve İnönü arasındaki soğukluğu gidermek için Tarih Kongresi boyunca büyük bir çaba göstermişti. Yıllar sonra İnan'ın kızı Arı, Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Uluğ İğdemir ile yapmış olduğu mülakatta, İğdemir'in kendisine Afet'in barışçı zihniyetinden, Atatürk ile İnönü arasındaki kongre boyunca süren müna-sebetten bahsettiğine "Tarihe Tanıklık Edenler" adlı kitabında yer vermişti.⁹⁶

İnan, Cenevre'de derslerine devam ederek, yıl içinde göreceği dersleri "ilimler tarihine" ayırmıştı. Sene içerisinde, tarih ve iktisat tarihi alanında seçmişti. Hocasının da kabulü ile "Osmanlı Devle-

⁹² Afet İnan'ın konuşma metninin tamamı için Bkz: **Akşam**, 26 Eylül 1937.

⁹³ Birinci bildiri, Türk Tarih Kurumu'nun arkeolojik faaliyetleri ikincisi ise Türk Osmanlı tarihinin karakteristik noktalarına bir bakış idi. Bkz: **Bellekten**, Cilt: II, Sayı: 5-6, 1938, s. 123-132.

⁹⁴ **Akşam**, 27 Eylül 1937.

⁹⁵ Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 321-322.

⁹⁶ Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, s. 14, s. 339-340.

ti'nin Ekonomik Tarihi" ve "La vie economique chez les Etrusques" konularını almıştı. Bu konularla ilgili belgeleri Türk Tarih Kurumu'ndan istemişti. Ayrıca Osmanlı ekonomisine dair Türkçe kitapların mevcut olması halinde, Celal Bayar tarafından kendisine gönderilmesini talep etmişti. Konu ile ilgili arşiv belgeleri kendisine yollanmış, İnan da bu belgeleri çevirerek konferanslarını vermişti. Profesör Antony Babel, İnan'ın araştırma çalışmalarını çok beğenmiş ve daha sonra kitap olarak basıldığında da önsözünü yazmıştı.⁹⁷ Afet, hocası ile çalışmalarını sürdürürken, hocasının katıldığı toplantılarda da söz hakkına sahip olmuştu. Nitekim 12 Mayıs 1938 tarihinde Tarih Cemiyeti'nde Pittard'ın sunumundan sonra, Türk Tarih Kurultay'ında sunmuş olduğu arkeoloji raporunu ele almıştı.⁹⁸

İnan, Cumhuriyet kadınına temsilen Türk tarihini ve medeniyetini anlatarak Atatürk'ün fikirlerini yayarak vatandaşlık vazifesini yerine getirmeye çalışmıştı. Türk modernleşmesinin öncü isimlerinden olan İnan, çeşitli konularda araştırma yaparak elde ettiği belgelerle Türk kültürüne önemli katkılar da sağlamıştı. Elde ettiği bilgi ve tecrübeleri kayda geçerek kitap ve makalelerde belgelemiştir. Çağının önünde ve ilerisinde geliştirdiği düşünceleri, özellikle kadının siyasal, sosyal ve kamusal yaşamdaki yeri ve konumuna dair örnek teşkil edecek girişimlerin önünü açmıştır. İnan, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası sürecinde, milli tarih politikasının önemli bir figürü olmuştu. Daima çalışmış, başta Atatürk'ün olmak üzere siyasi ve bürokratik çevrelerin desteği ile eğitimini sürdürmüştü. Katıldığı konferanslarda dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış, sunumları takdir toplamıştı.

Yıllar sonra Utkan Kocatürk, Afet İnan'a "Bu çalışmalarınız esnasında Atatürk'ten direktif aldığınız, kuvvet aldığınız yahut destek aldığınız bazı fikirler oldu mu? Yahut muayyen fikirlerin müdafaa-sının arkasında Atatürk var mıydı?" sorusunu yöneltirken, İnan ile yapmış olduğu görüşmede şu cümleler geçmişti:⁹⁹

"Gayet tabii, gayet tabii... Bir kere yapacağım işi gösteriyordum kendisine. Bu işi, şu araştırmayı yapacağım"

⁹⁷ Özlü, a.g.m, s. 178; Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, s. 61-64; Arı İnan, *Afet İnan*, s. 185.

⁹⁸ Afet İnan, a.g.e., s. 65.

⁹⁹ Kocatürk, a.g.m, s. 6-7.

diyordum ve tasdik edici mektupları geliyordu. Bu bakımdan Cenevre’de epiyce bir faaliyette bulunmuştum. Mesela oradaki Tarih Kurumu’na üye yapmışlardı beni. Orada da, o muhitlerde de Türk medeniyeti hakkında öğrenimimin haricinde olarak bazı çalışma ve girişimlerde bulunuyordum. Mesela bir keresinde de bir çalışma hazırlıyordum. 1937’de. Atatürk’ünde çok yardımı olmuştu. Tam da hastalığı esnasında idi ben o çalışmayı yaparken, ekonomi tarihi üzerinde. Bakıyordum, hocamız ekonomi tarihi veriyor; fakat Türk ekonomisinden hiçbir şey yok! Yine ona da seminerde sordum: ‘Bizim de ekonomi tarihimiz var! Niçin bahsetmiyorsunuz?’ bunun üzerine ‘Yayın yok, ne yapalım, bilmiyoruz!’ dedi. Onun üzerine Türkiye’ye yazdım. Atatürk de bazı tarihçilere söylemiş. Bazı dokümanları da bana getirdiler. Kendim de geldiğim zaman onların üzerinde durdum, mesela Surname’de minyatürler üzerinde etüt yaptım ve çalışmayı hazırladım. Onda Atatürk beni çok teşvik etti. Bir lisans ödevi olarak yapmıştım bu çalışmayı, Osmanlı-Türk ekonomisi üzerinde. Sonra da Fransızca olarak yayınladım, Atatürk’ün ölümünden sonra idi. Yalnız onun üzerinde çalışırken, bilhassa tatilde geldiğim zaman ki hastalanmıştı o sırada- Atatürk çok ilgilenmişti ve bazı, benim istediğim dokümanların bulunması için de bazı kimselere emirler vermişti. Ve getirtti bu dokümanları...”

Milli kimliğin inşasında Cumhuriyet kadınına sembolize eden İnan, çalışmaları boyunca, son günlerine kadar Atatürk’ten büyük destek görmüştü. Tabii ki bu destekler karşılıksız kalmamış; İnan, boş zamanlarında dahi kendisini tarih çalışmalarına adanmıştı. Çeşitli konferanslara giderek, Türklerin tarihteki yerini tarih öncesine kadar araştırarak elde ettiği bulguları, vesikalarla destekleyerek tarih yönemine uygun olarak kamuoyuna sunmuştu. 1938 yılında tarih çalışmalarını sürdürürken, bir yanda da Atatürk’ün hastalığını Cenevre’den üzüntü içinde takip etmişti. 14 Nisan 1938 tarihli mektubunda Atatürk, İnan’a hastalığının ilerlediğini, hükümetin kendisini tedavi etmek için Dr. Fissenger’i getirttiğini, ayrıca ikamet için Saray karşısında demirlenmiş olan Savarona’yı tercih ettiğini yazmıştı. Aynı zamanda “Bence doktorların yanlış görüş ve hükümleri sebebiyle

*hastalık durmamış, ilerlemiştir” demişti.*¹⁰⁰

İnan, anılarını aktarırken ya da neşrederken Atatürk’ün son günlerinde Savarona Yati’nda dinlenirken dahi, en çok Hatay meselesi ile meşgul olduğunu dile getirmişti.¹⁰¹ İnan, 1938 yılının Ağustos ayında İstanbul’a gelmişti. “Türk Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomi Tarihine Genel Bir Bakış” başlıklı tezini bitirmiş ve doktora hazırlanmaktaydı. Atatürk, Savarona’dan çıkmış Dolmabahçe Sarayı’nda hasta yatağında idi. İnan, Atatürk’e diplomasını gösterdiği zaman çok mutlu olmuş ve kendisine “*Doktoranı mutlaka bitir*” demişti. Atatürk’ün son günlerinde yanından neredeyse hiç ayrılmamıştı.¹⁰² 5 Eylül 1938 tarihli vasiyetinde Atatürk, yaşadığı müddetçe Afet’e 800 Lira verilmesini istemişti.¹⁰³

16 Eylül 1938 tarihinde Kültür Bakanı Saffet Arıkan, İnan’a yol aldığı yazıda Ankara Dil ve Tarih Fakültesi’nin ders yılı başlangıcına az bir zaman kaldığı için ders yılı içerisinde görev almaya vakitlerinin olup olmadığını sormuştu. Fakülte’nin Cenevre’deki deneyimlerini ve bilgisini paylaşmasından mutlu olacağını belirterek; haftada kaç saat ders alabileceklerini, diğer profesörler gibi ders başına ücret almayı mı, yoksa fakülte kadrosunda münhal ve kanunen verilmesi mümkün 70 Lira asli maaşı mı tercih edeceği sorulmuştu (iki seçenek için Vekiller Heyeti kararı şart idi). İnan, bu yazıyı hasta yatağında doktorları yanında iken Atatürk’e göstermişti. Dr. Neşet Ömer İrdelp, “*Maaşı tercih ediniz*” demişti. Fakat İnan, doktorası bitmeden vazife almak istemediğini dile getirmişti.¹⁰⁴ Ancak Maarif Vekâlet’inin 1 Ekim 1938 tarih ve 4/3663 sayılı teklifi ve Maliye Vekâlet’inin görüşü üzerine, İcra Vekilleri onayı ve Reis-i Cumhuriyet Kemal Atatürk’ün kararnamesi ile Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi’nde yeniden kurulan Türk Tarih Tezi Kürsüsü’ne mesleki ihtisasına binaen, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Afet’in diğer memuriyetler için kazanılmış haklara engel olmamak üzere 70 Lira asli maaşla tayini gerçekleşmişti.¹⁰⁵

İnan, Atatürk’ün son günlerinde başucundan ayrılmamıştı. Ata-

¹⁰⁰ İhsan A. Özkaya, “Atatürk’ün Son Hastalığı ve Ölümü”, *Milliyet*, 15 Kasım 1976.

¹⁰¹ Afet İnan, “Atatürk ve Demokrasi,” s. 6; Kocatürk, *a.g.m.*, s. 11.

¹⁰² *A.e.*, s. 8-9; Ayrıca Bkz: Soyak, *a.g.e.*, s. 710; Mango, *a.g.e.*, s. 596.

¹⁰³ Soyak, *a.g.e.*, s. 716; Turgut, *a.g.e.*, s. 640.

¹⁰⁴ Afet İnan, *Atatürk’ten Mektuplar*, s. 81-82.

¹⁰⁵ *BCA*, 030.18.01.02, Yer No: 85.121.15.

türk'ün vefatından iki hafta sonra, duygularını oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilen İnönü'ye gönderdiği mektupta şöyle ifade etmişti:¹⁰⁶

“Reisicumhur İnönü,

Büyük acının sarsıntısı altında hala ezgin bir haldeyim. Müsaade ederseniz şu birkaç satırla huzurunuzda çıkmak istiyorum. Onun en çok sevdiği en yakın inkılap ve iş arkadaşı olarak ben sizi tanıdım. Millet size Onun yerini en layık olarak verdi. Kutlu olsun. Sıhhat ve sağlığınız için en iyi dileklerim sizinledir. Ben onunla 13 sene müşterek hayatımda, çok emek verdiği talebesi ve bir ilim arkadaşı idim. Bunu en iyi ve yakın olarak siz bilirsiniz. İlim yolunda ilham menbaım ve rehberim o idi. Onun yokluğundan duyduğum ızdıraba tahammül çok güç. Onun çizdiği yolda yürümeğe uğraşırken size sığınıyorum. Rehberim olarak sizi tanıyacağım. Saygılarımın kabulünü dilerim. 29.XI.1938.”

Yıllarını ve duygularını bir ömür Atatürk ile paylaşan, Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleşen köklü reformlara başından beri destek olan, bu anlamda tarihe ikinci adam olarak giren, Atatürk'e ve rejime sadakati ile bilinen İnönü, İnan'ın duygu yüklü bu mektubuna geciktirmeksizin şu cevabı vermişti:¹⁰⁷

“Sayın Bayan Afet,

29 İkindiçeşrin 1938 tarihli mektubunuzu aldım. Büyük elemden duyduğunuz derin acıyı anlıyorum. Benim duygularım da çok şifa bulmaz mahiyettedir. Hissiyatınızı ne güzel ifade buyurmuşsunuz. Atatürk'ün rehberliği devam ediyor gibi çalışacaksınız. Sizi korumak bana aziz ve sevgili Atatürk'ün kıymetli bir emanetidir. Size hayatta muvaffakiyet ve saadet dileklerim daima halis olacaktır. Selamlarımla”

İnan, Türkiye'ye döndüğü zaman, 1939'da “Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi” adlı tez çalışmasıyla sosyoloji doktoru unvanını almıştır.¹⁰⁸ Böylece sadece Türk tarihi, dili ve kültürü alanındaki çalışmalara değil kadın hakları, toplum çalışmaları ve antropoloji alanına da katkı sağlayacaktır.

¹⁰⁶ Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer: 2/8-22, Fihrist No: 3937 (Bkz: Ek-3).

¹⁰⁷ Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer: 2/8-22, Fihrist No: 3937-1 (Bkz: Ek-4).

¹⁰⁸ Toprak, a.g.e, s. 126.

Sonuç

Ulus-devlet yapısının belirginleşmeye başladığı dönemin aydın grubunda bir kadın varlığı ve mücadelenin öncü ismi olan Afet İnan, bu yönde geliştirdiği düşünceleriyle Cumhuriyet inkılaplarının büyük bir destekçisi olarak önemli rol üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile ortaya çıkan modernleşme çabaları, dönem koşullarının bir sonucu olarak şekillenmiştir. Afet İnan, bu özel dönemin sosyo-kültürel ve siyasi atmosferinde şekillenen düşünceleriyle dil, tarih, kültür, medeniyet, kadın hakları, arkeoloji, antropoloji gibi birçok temel alanda modernleşmenin öncüsü olmuştur. Özellikle tarih ve medeniyet çalışmalarında aktif rol alan Afet İnan, Atatürk'ün girişimiyle başlatılan inkılapların pek çok alanda yürütücü ve uygulayıcısı olarak, sürece ilksel katkılar sağlamıştır. Sadece Türk tarihi, kültürü, dili alanlarında değil, siyasal yaşamda da çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Yaşamının her aşamasında Atatürk'ün rehberliği ve desteğini alan Afet İnan, akademik ve eğitim hayatında önemli çalışmalarda bulunmuş ve eserler kaleme almıştır. Kendi adıyla 1931 yılında iki cilt olarak basılan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adlı eseri, bu yöndeki rolünü anlamak açısından son derece önemlidir. Öyle ki söz konusu eser, çağdaş ve uygar bir toplum için idealize edilen yapıya dair özellikleri ihtiva ederek; Türk dili, tarihi ve medeniyetinin kökleri ile zenginlikleri konusunda bilgiler vermektedir.

Ulus-devletlerin imparatorluk gelenekleri üzerine kurmaya çalıştığı, milli kimliğe dayalı siyasal yönetimler, dünyanın pek çok yerinde önemli inkılapları başlatmıştı. Ancak hiçbiri Atatürk'ün öncülüğünde başlatılanlar kadar geniş çaplı, çok yönlü, köktenci, çağdaş ve uygar olamamıştı. Bu, döneminin liderleri arasında, otoriter yönetimlere karşı anayasa ve demokrasiyi tercih eden Atatürk'ün farkı olarak günümüzde dahi değerini koruyan bir özelliğidir. Bu süreci anılarında detaylarıyla kaleme alan İnan, Atatürk'ü tanımanın, onun çeşitli yönlerinden ve tecrübelerinden faydalanmanın kendi yaşamına kattığı değere vurgu yapmıştır.

Başta Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş ve çalışmalarında aktif görev alan İnan, Cumhuriyet'in ilanı sonrası, öncelikli olarak gündeme alınan modernleşme meselesine, inkılapların önemli savunucuları arasında yer alarak büyük katkı sağlamıştır. Öyle ki, kimi zaman Atatürk için modernleşmede bir simge, bir rol model olarak görülen

Afet İnan, bu yönüyle çağdaş değerleri kendi yaşamında da sağlayabilmiş ve önemli bir bilim insanı olarak tarihimizdeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030.18.1.2, Yer No: 78-72-5.

BCA, 030.18.01.02, Yer No: 78-74-5.

BCA, 030.18.01.02, Yer No: 85.121.15.

B. Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- VIII, D- 96, F-36-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- VIII-2, D-96, F-14-27

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- VIII-2, D-96, F-14-28

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- VIII-2, D-96, F-17.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-17-D, D-71, F-20

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-17-D, D-71, F-20-1

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A- V-2, D 79-304, F-4-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV, D-71, F-6.221.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79.39, F-43.51.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79.39, F-43.2.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-30, F-47-6.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-30, F-47-7.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-2

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-3.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-6, D-54-F-84-1

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-39, F-47-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-39, F-47-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-39, F-47-3.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-V-2, D-79-39, F-47-4.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer: 2/8-22, Fihrist no: 3937.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer: 2/8-22, Fihrist no: 3937-1.

2. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.IX, 25 Mart 1929

TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.XVII, 20 Mart 1930

TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.XVII, 22 Mart 1930

TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.XVII, 24 Mart 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, C, 18, D,3, 3 Nisan 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V, C.4, 14 Haziran 1935.

TC Resmi Gazete, Sayı: 1471, Kanun No: 1580, 14 Nisan 1930.

TC. Resmî Gazete, “Ankara’da Bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kurulması Üzerine Kanun,” Kanun: 2795, Sayı: 3035, 22 Haziran 1935.

3. Araştırma ve Tetkik Eserler

Atay, Falih Rıfkı: **Çankaya**, İstanbul, Pozitif Yayınları.

Aydemir, Süreyya: **İkinci Adam**, Cilt: 1, İstanbul, 1966.

Emrence, Cem: **Serbest Cumhuriyet Fırkası: 99 Günlük Muhalefet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Findley, Carter V. : **Modern Türkiye Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Georgeon, François: **Osmanlı Türk Modernleşmesi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Granda, Cemal: **Atatürk’ün Uşağı İdim**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973.

İlbbay, Asaf: **Çocukluk Arkadaşım Atatürk Mustafa Kemal'le 45 Yıl**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.

İnan, Afet: **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

_____ : **Atatürk'ten Mektuplar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

_____ : **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

_____ : **Medeni Bilgiler**, İstanbul, 2008.

İnan, Arı: **Afet İnan**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

_____ : **Tarihe Tanıklık Edenler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Lord Kinross: **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Altın Kitaplar, 2007.

Koçak, Cemil: **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Kreiser, Klaus: **Küçük Türkiye Tarihi**, Çeviren: Yunus Emre Gürbüz, İstanbul, 2008.

_____ : **Atatürk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Mango, Andrew: **Atatürk-Modern Türkiye'nin Kurucusu**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.

Meydan, Sinan: **Akl-ı Kemal**, Cilt: 4, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2013.

Payaslı, Volkan, Özkaya Duman Olcay: **Tarihe Tanık ve Adanmış Bir Ömür: Afet İnan**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2018.

Sarınay, Yusuf: **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005.

Sorgun, Taylan: **İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Paşa Anlatıyor)**, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998.

Soyak, Hasan Rıza: **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam**, Cilt: 3, 3. Baskı, İstanbul, 1969.

Toprak, Zafer: **Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, 1. Bölüm, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.

Turgut, Hulusi (Derleyen): **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

4. Makaleler

Ata, Bahri: "Dr. Hamdi Zübeyr Koşar ve Gölbaşı Türk Köyü Projesi", **Türk Yurdu**, Eylül 2007.

Çameli, Tuba : "Afet İnan'ın Bilinmeyen Günlüğü", **Hürriyet**, 22 Şubat 2003.

Gümüşsoy, Emine: Atatürk'ün Yakınındaki İki İsim: Afet İnan ve Ali Çavuş", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 2011.

Halaçoğlu, Yusuf: "Türk Tarih Kurumu", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 2012.

İnan, Afet : "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Bellekten**, Cilt: XXXV, Sayı: 140, Ekim 1971.

_____ : "Atatürk ve Demokrasi", **Bellekten**, Cilt: XXIII, Sayı: 89, Ocak 1959.

_____ : "Atatürk ve Devletçilik", **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1971.

_____ : "Türk Halkının Antropolojik Karakterleri Üzerinde Büyük Anket ve Umumi Neticeleri", **Bellekten**, Cilt: 4, Sayı: 13, 1940.

_____ : "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", **Bellekten**, Cilt: XI, Sayı: 42, Nisan 1947.

Katoğlu, Murat: "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür ve Sanat", **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Editör: Figen Turna, Cilt: 1, İstanbul.

Kocatürk, Utkan: "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Sayı: 3, 1985.

Meşe, İlknur: “İki Kurgusal Metin Olarak Otobiyografi ve Tarih: Afet İnan Örneği”, **Fe Dergisi** 4, Sayı: 1, 2012.

Aşan, Muhammed Beşir: “Hamit Zübeyr Koşay’ın Hayatı ve Eserleri”, **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri**, Editör: Abdülkadir Yuvalı, Kayseri, 1996.

Ozankaya, Özer: “Yurttaşlar İçin Medeni Bilgiler ya da Çok-Partili Dönemde Rafa Kaldırılan Demokrasi Dersleri”, **Mülkiye**, Cilt: 26, Sayı: 233, Mart-Nisan 2010.

Özcan, Nezahat: “Yahya Kemal Beyatlı’nın Elçilik Yılları ve Diğer Resmi Vazifeleri”, **Bilig**, Sayı: 1, Bahar 1996.

Özkaya, İhsan A.: “Atatürk’ün Son Hastalığı ve Ölümü”, **Milliyet**, 15 Kasım 1976.

Özlu, Hüsnü: “Cumhuriyet Dönemi Bir Bilim Kadını Afet İnan, Tarih ve Medeniyet Çalışmaları”, **Halide Edip Adıvar’ın Ölümünün 50.Yıldönümü Anısına Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt: 1, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

_____ : “Afet İnan’ın Cenevre Günleri ve Tarih Çalışmaları,” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, Bahar 2011.

Sadak, Necmeddin: “Yeni İlim Ocağı”, **Akşam**, 11 Kanunisanı 1932.

Şakiroğlu, Mahmut H.: “Hamit Zübeyr Koşay”, Cilt: 26, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Toprak, Zafer: “En Büyük Antropolojik Anket”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 205, Ocak 2011.

Uzun, Hakan: “Yazdığı Eserlerde Atatürk’ü Tanımak ve Anlamak: M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 59, Güz 2016.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet: “Ellişer Yıl Ara ile Türk Dili”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1982.

Yıldız, Özgür: “İlk Türk Kadın Tarih Profesörü: Afet İnan”, **Halide Edip Adıvar’ın Ölümünün 50. Yıldönümü Anısına Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt: 1,

Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

5. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

6. Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi

İslam Ansiklopedisi

7. İnternet Kaynakları

İnan, Afet: “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 405-445 (<http://www.ttk.gov.tr/yayinlari-miz/i-turk-tarih-kongresi-02-11-temmuz-1932-ankara/>) (Son Erişim Tarihi: 28.09.2017).

Keskin, Nuray: “Kadınların Siyasal Haklarında İlk Aşama: 3 Nisan 1930 Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı” https://www.academia.edu/3105596/Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Siyasal_Haklar%C4%B1nda_%C4%B0lk_A%C5%9Fama_3_Nisan_1930 (Son Erişim Tarihi: 11.05.2016).

DİŞ HABERLER

Mısır kızılaiy nasıl bombalandı?

Hava, 9 (A.A.) — Mısır kızılaiy reza, Fransız İsmail Döğru, Çoğul'dan Hava'nın askarları, Fransız İsmail Döğru'nun Döğru'nün Mısır Kızılaiy başta - namında italyanlar tarafından bir avuçta bombardıman edildiği hakkında bir tat - alıtı vermiştir.

12-13 gün, Döğru'nün arabası - nın içindeki bütün silahlar ve diğer - erinde kolayca parçalanmış bulunan - mız bir tane italyan bombası isabet - etmiştir.

Bundan sonra italyan tayyareleri - Bulfale denizbomardıman ettiler. İsmail, bu tayyarelerden iki tane Döğ - ru'nün arabasına isabet etti. Her iki - mızın da isabetiyle arabası, baştan - sona zararlı hale geldi.

Bu bombardıman sonucu arabaya - yapışmış olan da, verdiği emrele arabayı - çalıştırdı. Araba, bu bombardıman - sonucunda ağır yaralıdır. Çoğru - nu saklamıştır.

Fransız Hava kuvvetleri İsmail'in - Döğru'nün arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

Haberleri Temelkayın
İsmail'in bir İsmail'in arabasını vurdular.

Adınlara, 9 (A.A.) — Sımsal cephe - nin birinci sınırları bir taraftan bu - nceye kadar italyanlar tarafından ku - rulan, iki gün önce İsmail'in arabasını - vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

Bulgaristanda
Muhalefetiye muhalifleri serbest - bırakıldı.

Stokya, 9 (A.A.) — Hükümet, çok - büyük emayelleri muhalifler hakkında - bir müddet müddet serbest bırakma - mız kararını almıştır. İsmail'in arabasını - vurdular.

JAPONYADA
Deniz kuvvetleri okunu kaldırıyor.

İsmail, 9 (A.A.) — İsmail'in arabasını - vurdular.

"Ne Fransa da Amerikan da de İsmail'in arabasını vurdular."

Ankara'da İsmail'in arabasını vurdular."

Tokyo, 9 (A.A.) — Deniz muha - feli, İsmail'in arabasını vurdular.

Mancuri sınırında İsmail'in arabasını vurdular."

İsmail'in arabasını vurdular."

İsmail'in arabasını vurdular."

İsmail'in arabasını vurdular."

Tunçun arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin yeni açıldı

(Bazı 1. inci sayfa)

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

İsmail'in arabasını vurdular. İsmail'in - arabasını vurdular.

Ek-2/a

01008354-2

1- Bükres Kongresi için bildirilecek isimler :

Bayan Münire Güror ✓
Bay Yusuf Liya Özer

2- © Kongrede benim vereceğim tezlerin başlıklarını bildiriyorum

A	III-6
B	54
F	84-2

a. Anımsı heyette :

"L'activité archéologique de la Société d'histoire Turque."
Türkçesi :

"T. T. Kurumunun Türkiye'de yaptığı hafifler"

b. "Section" da söylemek istediğim konu :

200 Türk Kadimi üzerinde yapılan antropométrique tetkikinin sonuçları

Ek-2/b

01008354-3

"Une étude anthropométrique
sur 200 femmes Turques" ✓

3- Kongresinin açılış ve kapanış
tarihleri. ✓

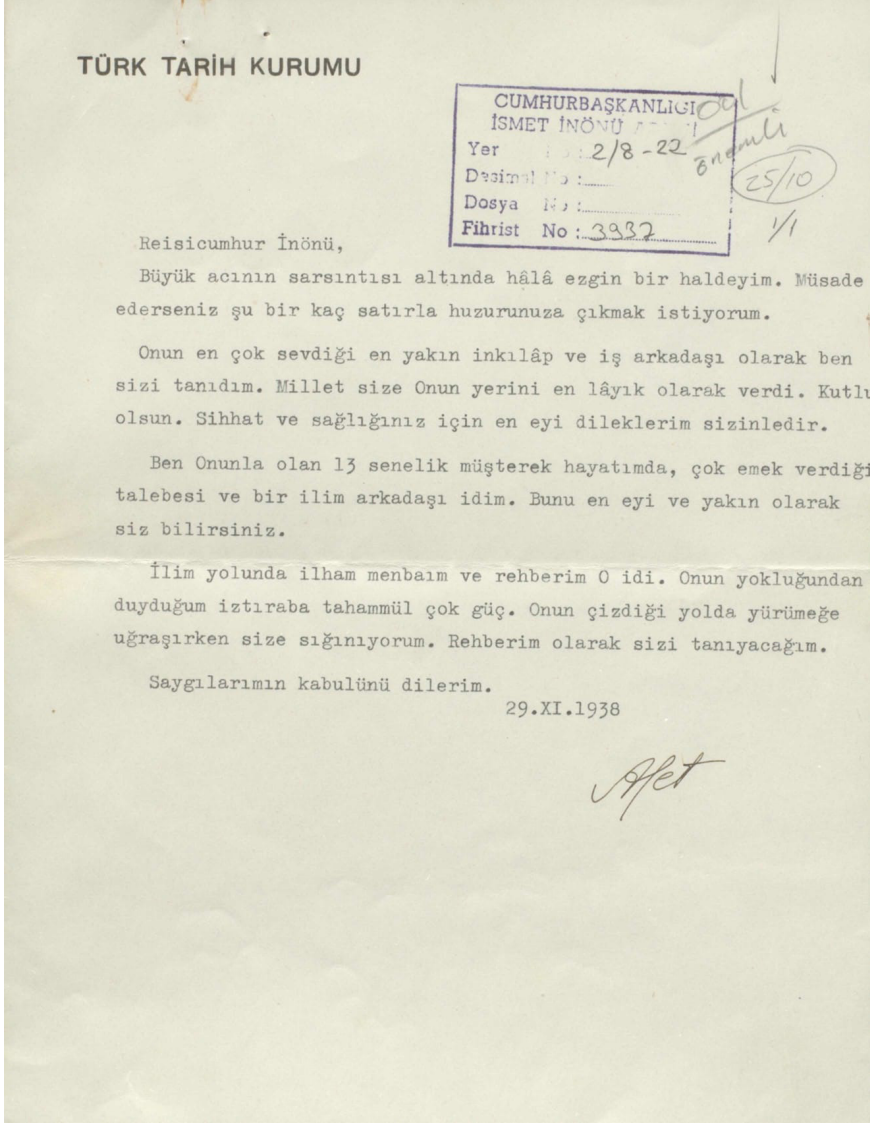
A	54-6
D	54
F	84-3

4- Bükreze geçen sene gittiğim
zaman kaldığım otelde
aynı daire + iki yatak odası
banyolu ve salonunuzu
tutulmasını rica ederim.
Bir oda da B.Y. Ziya için

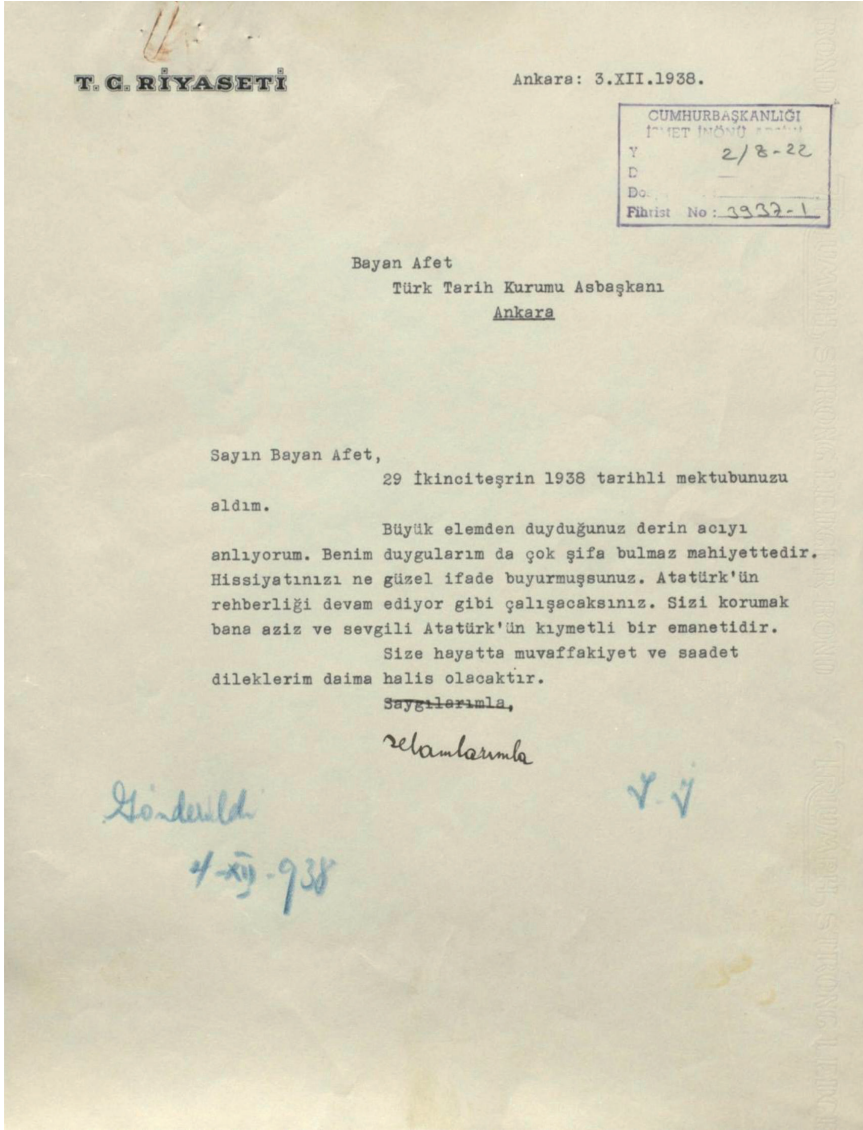
5- Bu isteklerimin hiçbir
sefaretiniz vasıtasıyla ✓
termin edilirse çok memnun
olurum.

Afet

Ek-3



Ek-4



İSTANBUL İŞGAL EDİLİNCE: 1915-1916 MÜTTEFİK PLANLARI VE MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA DEĞİŞİM

Ü. Gülsüm POLAT*

Öz

Bu çalışmada 1915 yılında Çanakkale Boğazı'na yönelik Müttefik donanmasının başlattığı saldırıyla eşzamanlı başlayan ve İstanbul'un ele geçirilmesinin ardından kurulması planlanan, İstanbul'un yönetimine dair tasarılar ve tartışmalar ele alınmaktadır. Bu tasarıların detaylarından hareketle, Mondros Mütarekesi sonrasında gerçekleşen Müttefik işgalinin 1915 yılındaki tasarılarından ne gibi farklar taşıdığına değinilmektedir. Tüm bu tartışmalar ışığında İstanbul'da oluşturulan sistemin, savaş sonrası kazananların işgal ettiği bölgelere kıyasla oldukça özgün bir konumda olduğu iddia edilmektedir. Çalışmanın kaynaklarını İngiliz Milli Arşivi belgeleri, Hindistan Genel Valisi Lord Hardinge evrakından belgeler, dönem basını ve telif tetkik eserler oluşturmaktadır. Çalışma temel anlamda iki süreci işleyecektir. Bunlardan ilki 1915-1916 yıllarındaki taslak işgal planları tartışmaları iken, ikinci kısımda Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak mütareke sonrasında gerçekleşen fiili işgalin ardından kurulan işgal yönetimi süreci olacaktır. Bunun ardından ise sonuç ve değerlendirmeye yer verilecektir.

***Anahtar Kelimeler:** İstanbul, İşgal Yönetimi, Fransa, Rusya, Mondros Mütarekesi.*

Abstract

WHEN ISTANBUL WAS OCCUPIED: 1915-1916 ALLIED PLANS AND CHANGE AFTER THE ARMISTICE OF MUDROS

This study examines the controversies and discussions about the administration of Istanbul, which was planned to be established following the seizure of Istanbul simultaneously when the Allied Navy started the attack against the Dardanelles

* Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-mail: gulsumpolat26@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0048-8467>.
Makalenin Geliş Tarihi: 20.02.2018, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 24.04.2018.

in 1915. From the details of these schemes, this paper touches on the differences between the plans in 1915 and those after the Armistice of Mudros. The paper argues that the system created in Istanbul was in a very unique position compared to the regions occupied by postwar victors. The British National Archives documents, documents from the Viceroy of India Lord Hardinge papers, periodicals and existing literature will be used as sources for this study. The paper will address two time periods: The first is the draft occupation plans of 1915-1916 and the second one is the occupation management process commenced after the actual occupation took place following the Armistice of Mudros despite the absence of such a right in the provisions of the armistice.

Keywords: *Istanbul, Occupation Management, France, Russia, Armistice of Mudros.*

Giriş

1914 yazında savaş başladığı günden itibaren, Osmanlı coğrafyasında yaşanan mobilizasyon İstanbul'daki İngiliz elçisi tarafından geniş biçimde rapor edilmesine rağmen, 1914 Ekim ayının sonunda Osmanlı Devleti'nin savaşa gireceği tahmin edilememişti. Rus limanlarının bombardımanı, savaşa giriş sayıldı ve Müttefiklerin Akdeniz donanması, verilen emir gereği Osmanlı limanlarını bombaladı. Osmanlı Devleti'nin resmi savaş ilanı 11 Kasım 1914 olmasına rağmen, İzmir, Yafa, Akabe gibi limanlar daha 1 Kasım'dan itibaren bombalanmıştı¹. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmiş kabul edilmesiyle Basra Körfezi üzerine bir çıkarma hareketi başlatıldı. 6 Kasım 1914'de Hint birlikleri Fav'a çıktı, 15 gün sonra 21 Kasım 1914'te Basra ele geçirilmişti². Burası, savaşın son gününe kadar büyük kayıpların ve kazanımların olduğu bir cephe olarak devam edecekti. Türk boğazlarının hedef alınması da kaçınılmaz görülüyordu. İngiliz yetkililer arasında Türkleri oldukça zayıf görüp, savaşa

¹ Akabe Limanı'nın bombardımanı hakkında: **The National Archives**, (Bundan sonra TNA), Foreign Office (Bundan sonra FO), 371/1971, 66624/863, 1 Kasım 1914, "Edward Grey'den Bertie'ye". Yafa'nın bombalanması hakkında: "Yafa Bombarded By British Cruiser", **The Times**, 5 Kasım 1914.

² Basra operasyonları İngiliz yazışmaları içerisinde önemli bir külliyet oluşturmaktadır. Operasyonun askeri yönü, yerel kabilelerin tutumu gibi çeşitli konuları içeren rapor ve yazışma içerisinde şu seriler dikkat çekmektedir: operasyon öncesi hazırlıklar hakkında; **TNA**, FO 371/2141, 48601, 11 Eylül 1914, Mallet'den Edward Grey'e. Şattularap'taki İngiliz gemilerinin çekilmesi konusunda Türk makamlarının ultimatomu ve harekât arifesindeki gelişmeler; **TNA**, FO 371/2142, 59744, 15 Ekim 1914, "Genel Vali [Viceroy]'den Dışişleri Bakanlığı'na".

katılması durumunda fazlasıyla üstün olan Rus kuvvetleri tarafından kısa zamanda ezileceğini düşünenlerin sayısı az değildi. İngiliz yönetim birimlerinde şöhretini arttırmakta olan Winston Churchill³, Türklerin merkezi devletlerle savaşa girmesi durumunda, hâlâ tarafsız olan Balkan devletlerinin “*geleneksel düşmanları*” olan Türklere karşı Müttefiklere katılacağını hesaplıyordu⁴. Churchill, Boğazlar üzerine bir operasyon düzenlenmesinin kolay bir zaferin yolunu açacağını düşünüyordu⁵. Osmanlı Devleti’nin kontrolünde bulunan Boğazlar üzerine bir operasyon yapılması üzerinde durulmaktaydı. Abluka ise Gooben ve Breslau’un Türk karasularına sığındığı 10 Ağustos 1914’den beri zaten vardı⁶. Rus limanlarının bombardımanının ardından, 3 Kasım sabahı Çanakkale Boğazı’nın dış tahkimatları bombalanmaya başlandı. Britanya Kralı V. George’a Hindistan Valisi Lord Hardinge, 25 Eylül 1914’te “*Eğer Türkiye [Osmanlı İmparatorluğu] savaşa girerse bir tugay piyade Bahreyn’den iki gün içerisinde Körfez’e [Basra] hareket eder ve ikiden fazla tugay bunu takip etmek üzere hazır tutulur. Zorluk yaşamaksızın Basra’yı alırız ve Arabistan’daki tüm Arapları Türkiye’ye karşı isyan ettiririz, eğer O [Osmanlı İmparatorluğu], Almanya’ya katılacak kadar aptalsa Türkiye adına Avrupa haritasından silinmesini umuyorum*”⁷ diye yazarken, sanki kısa zaman sonra başlatılacak harekâtın da işaretini vermişti. Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill, deniz operasyonu ile Boğazların açılması konusunda oldukça istekliydi ve bunu getirisi yüksek bir harekât olarak görüyordu. Boğazlara yapılacak saldırıda, ağırlık İngiliz Kraliyet Donanması’nda olacaktı. Harekâtın zorluğu kabinede uzun tartışmalara neden oldu. A.J. Balfour, hazırladığı memorandumunda harekâtın hedefinin Marmara Denizi, Boğazlar ve İstanbul’un kontrolü olduğuna değiniyordu. Girişimin başarılı olması durumunda, Türkiye [Osmanlı İmparatorluğu] felce uğratılacak,

³ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı**, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2008, s. 48-49.

⁴ Martin Gilbert, **Winston Churchill**, London, Heinemann, 1966, s. 200,

⁵ Çanakkale Harekâtı Churchill’in harekâtı olarak bilinmektedir. Şubat 1915’te Boğaz istihkamlarının bombalanmasına dair başarı raporları, Churchill’i operasyonlar konusunda kuvvetlendirmişti. Mohinder Singh Pannu, **Partners of British Rule, Liberators or Collaborators?**, New Delhi, Allied Publishers Pvt. Limited, 2005, s. 191-192.

⁶ Figen Atabey, **Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 10.

⁷ **Cambridge University Library**, HARDINGE Papers (Bundan sonra HARDINGE) 105, No: 93, s. 101, 13 Ekim 1914, “Genel Vali’den İngiltere Kralı’na”.

Rusya ile kolayca iletişim kurulabilecek, Yakın Doğu'daki Alman ihtirasları mağlup edilmiş olacak, Bulgaristan'ın tarafsızlığı güvence altına alınabilecek ve “*tüm dünyaya deniz gücünün anlamı gösterilmiş*” olacaktı. İngiliz psikolojisini yansıtan bu ifadeleri kullanmakla birlikte A.J. Balfour, harekâtın başarısını imkânsız görmekteydi⁸. İngiliz savaş ekibinden birçok çekince dile getirilmesine rağmen, edimimleri çok yüksek görüldüğünden 19 Şubat 1915'de deniz harekâtı başlatılacaktı⁹. İlk yapılan saldırı başarılı olamamışsa da operasyonun nihayetinde Türklerin direncinin kırılacağına olan kuvvetli bir inanç vardı. Bu durum tahminen Mart 1915'te İstanbul'un işgal edilmesinin ardından oluşturulması düşünülen geçici yönetim konusunda görüşmelerin başlamasına neden olacaktı.

1. İstanbul'un Ele Geçirilmesinin Ardından Geçici Yönetim Oluşturulması Fikri

İstanbul'un işgali ardından geçici bir yönetim oluşturulması konusunda ilk girişim –yazışma silsilesine bakıldığında- Rusya'dan gelmişti. İngiliz Dışişleri'ne Londra'da bulunan Fransız elçisi tarafından sunulan memorandumda, ilk geçici yönetim planına dair detaylara yer verilmişti. Buna göre; Fransız Dışişleri, İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra oluşturulacak geçici yönetim konusunda ayrıntıları belirlemek üzere bir komisyon teşkilini öneriyordu. Bunun dışında, Rus Dışişleri Bakanı [Sergei Dmitrievich] Sazanof'un İstanbul'da oluşturulacak yönetim konusunda kendilerine iletilmiş görüşlerini aktarıyordu. Buna göre Sazanof, İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'in “*İstanbul'un işgalinden barış antlaşmasının imzalanmasına kadar [İstanbul'da] geçici yönetimi kurulması hakkındaki görüşünü*” soruyor, ayrıca İstanbul'a üç Müttefik devlet tarafından

⁸ TNA, Cabinet Papers (Bundan sonra CAB), 24/1/6, 24 Şubat 1915, “A.J. Balfour memorandum”.

⁹ Boğazlar operasyonu, öncesi ve sonrasıyla döneminin devletlerinin makamları içerisinde yazışma, kumandan, asker, gazeteci, siyasetçinin hatıra, anı gibi geniş bir kaynak çeşitliliği içerisinde incelenebilecek içerik oluşturmuştur. Bu harekât 2015 yılı itibarıyla üzerinden yüz yıl geçtikten sonra yeniden tetkik edildiğinde o günden bu güne çok sayıda akademik çalışmanın konusunu oluşturduğu görülür. Çanakkale operasyonu, İngiltere ve müttefiklerinin savaş çabaları içerisinde önemli bir yer tuttuğu gibi; Boğazlardaki saldırıyı bir varlık mücadelesi olarak algılayan başta Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin askeri ve siyasi tarihinde ayrı bir iz bırakmıştır. Öyle ki bu direnç Milli Mücadele yıllarında halkın yeniden işgalcilere karşı örgütlenmesi istenildiğinde etkileyici bir bellek olarak hatırlanmıştır.

bir askeri işgal uygulanabileceğine dair teklifini de sunuyordu. Buna göre; İngiliz birlikleri Boğaz'ın Asya kıyısını işgal edecekti. İngiliz kolonial yerleşimi açısından hali hazırda oldukça yoğun olan bu kısma Kuzguncuk, Üsküdar ve çevre mahalleri, Haydarpaşa, Kadıköy, Moda ve Kartal giriyordu. Fransız birlikleri, Boğaz'ın Avrupa kıyısını tutacaktı. Ortaköy'den Taksim, Pera, Galata, Hasköy'ü içine alan ve Fransız çıkar bölgesi olarak görülen Haliç (Golden Horn), Fransız işgal bölgesi olacaktı. Müttefik devletlerden Rusya'nın, Boğazların her iki yakasında da işgal edeceği kısımlar olacaktı. Karadeniz'den Ortaköy ve Kuzguncuk'a kadar uzanan alanı, Ayasofya'yı içine alan bölgeyi, Fener'i, Ekümenik Patrikhane ve çevre mahallerini işgal edecekti. Rus Dışişleri Bakanı Sazanof, İstanbul'un askeri kumandasının, Müttefik ordularının üst düzey komuta kadrosundan atanacak üç kumandana (askeri konsey) verilmesinden yanaydı. Ayrıca bu askeri yönetime, sivil yönetim için Müttefiklerin her birinin atadığı yüksek komiserlerden oluşan bir konsey (sivil konsey) eşlik etmeliydi. Bu sivil konsey, askeri konseyin sağladığı güvenlik ortamı içerisinde şehrin dini, milli, finansal ve ticari işlerini idare etmekle görevlendirilmeliydi¹⁰. Sazanof, bu görüşlerin prensipte kabul edilmesi durumunda, detayları açıkça görüşmeye hazır olduğunu bildiriyordu¹¹. İngiliz Savaş Bakanı Earl Kitchener, Sazanof'un teklifi üzerinden 16 Mart 1915'te görüşlerini bildirdiği bir memorandum hazırladı. Savaş Bakanı, İstanbul'a Müttefik devletlerin girmesi sonrasında oluşturulacak yönetim konusunda genel meseleler üzerinde konuşulmasını faydalı görmeye beraber; müttefiklerin işgal sahaları konusunda detayların belirlendiği bir antlaşma yapılması için erken olduğunu düşünüyordu. Ayrıca İngiliz işgal bölgesi olarak Rus Dışişleri'nin önerdiği kısmın, İngiliz çıkarlarının yoğunlukta olduğu bir kesim olmadığına değinmekteydi. Diğer taraftan Müttefik kuvvetlerinin öncelikle İstanbul'u ele geçirmesi gerektiği, ardından mümkün olduğunca hızlı biçimde çekilerek gerekli olan diğer bölgelere sevk edilmelerinin uygun olacağını yazıyordu. Buna göre; İstanbul'un ya da banliyölerinin işgalinden kaçınılmasını, şehrin işgalinin Fransız ve Rus birliklerine bırakılarak, İngiliz birliklerinin İstanbul'un demiryollarını tutmakla görevlendirilmesini ge-

¹⁰ TNA, FO 371/2485, 29758, 14 Mart 1915, "Dışişleri Bakanlığı'ndan Petrograd elçisi G. Buchanan'a"

¹¹ Aynı Belge.

rekli gördüğüne vurgu yapıyordu. Bu bağlamda İstanbul içerisinde demiryolu istasyonları, bunlarla ilgili yapılar ve İngiliz elçiliğinin işgali dışındaki sorumluluk İngiliz kuvvetlerine verilmemeliydi. Diğer taraftan Kitchener, Fransızlar tarafından önerilen Müttefiklerden birer komiser atanması teklifine sıcak bakıyordu. Ancak askeri operasyonlar tamamlanana kadar kendilerine verilen yetkileri kullanmalarını konusunu da ekliyordu¹².

İstanbul'da kurulması planlanan yönetim biçiminin netleştirilmeye çalışıldığı günlerde, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında Constanti-nople Agreement (İstanbul Antlaşması Mart/Nisan 1915) imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Boğazlarda Rusya önemli bir üstünlük elde ediyordu¹³. Diğer taraftan antlaşmanın içeriğiyle yakından ilgili olarak, İstanbul'a işgal kuvvetlerinin girmesinin hemen ardından nasıl hareket edileceğine dair yazışmalar devam ediyordu. Bununla ilgili olarak Petrograd Elçisi Buchanan vasıtasıyla Rus Dışişleri'ne bildirilen görüşlere 9 Nisan'da cevap alınmıştı. Buchanan, bu bilgileri Edward Grey'e -Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'dan aldığı memorandum doğrultusunda- Rusya'nın resmi görüşleri olarak bildiriyordu. Sazanof, İstanbul'un işgali ardından oluşturulacak geçici yönetimin farklı bir boyutuna değiniyordu. Öyle ki Sazanof, bu sefer işgal kuvvetlerinin yerel kurumların etki ve yetkisi üzerinde oluşturulacak yönetimin bir parçası olarak yerel mahkemelerin kontrol altına alınması ile ilgili görüşünü bildiriyordu. Sazanof, sözü edilen mahkemelerin yalnızca Türk vatandaşların kendi aralarındaki işlerle ilgili davalara bakmalarıyla yetinmelerinin yerinde olacağını düşünüyordu. Ayrıca Osmanlı yargılama sisteminden yabancıların tamamen hariç tutulmasını, bunun hatta Türkler ile yabancılar arasındaki davalar için de geçerli olmasını teklif ediyordu. Sazanof, söz konusu davalara konsolosluk mahkemelerinin bakmasını istiyordu. Geçici yönetim ile ilgili olarak Rus tarafı, atanacak Yüksek Komiserlik bünyesinde içişleri, adliye, finans, milli eğitim ve evkaf birimlerinin teşkil edilmesini istiyordu. Bölümlerin başındakilerin Yüksek Komiserliğe bağlı teşkil etmesini, Türkiye'de daha evvelden görev yapmış güvenilir yabancılar arasından seçilmesinin uygun olacağını

¹² TNA, FO 371/2485, 30867, 17 Mart 1915.

¹³ David French, **British Strategy and War Aims 1914-1916**, New York, Routledge Library Editions, 2014, s. 82, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Ankara, Cilt: III, Kısım: II, 1991, s. 96-127.

düşünüyordu. Belediye meclisinin Hristiyanların eşit temsil edildiği bir düzende yeniden teşkil edilmesini, ayrıca belediye meclisinde alınacak bir kararın Yüksek Komiserlik Meclisi'nde askıya alınma ya da feshedilebilmesinin kararlaştırılmasını öneriyordu. Vergi ve aidatlar gibi halktan alınan ödemelerin mümkün olduğunca mevcut yasalarda olduğu biçimde bırakılmasının uygun olacağını da ekliyordu. Diğer taraftan kurulması planlanan geçici yönetimin bütçesinin Müttefik devletlerin oluşturacağı bir fon aracılığıyla karşılanabileceğini düşünüyordu. Sivil ve askeri otoriteler arasında görev yetkileri konusunda herhangi bir anlaşmazlık Müttefik devletler nezdinde çözümlenmeliydi¹⁴. Telgrafın ardından Edward Grey'in Buchanan'a, verdiği cevapta, Rus tarafının önerileri hakkındaki görüşlerine yer verildi. Buna göre; İngiliz Hükümeti üç yüksek komiserin atamasında ve bunlara bağlı departmanların teşkilinde Avrupalı idareciler ya da uygun aday olması durumunda Türk direktörlerin görevlendirilmesinin uygun olacağına değiniyordu. Yüksek komiserlerin İstanbul ve ona bağlı bölgelerin sivil yönetiminde tam yetkili olması gerektiğini düşünüyorlardı. Ayrıca Fransız Hükümeti tarafından önerilen yüksek komiserlerin her birinin yetkilerine ve azami askeri etkinlik alanlarına dair önerisinin Müttefik devletler tarafından daha fazla tartışılabileceğini bildiriyordu¹⁵. Diğer taraftan Dışişleri Bakanı, Osmanlı başkentinden yönetimine el konulacak birimler içerisinde Evkâf Nezareti'ne¹⁶ dikkat çekiyor ve bu birimin gerçek anlamda dinsel bir kimliği olduğundan buna müdahale etmenin Müslümanların hissiyatında olumsuz bir etki yaratabileceğini belirtiyordu. Evkâf Nezareti'nin başında kendilerinin güvenebileceği bir Müslüman yöneticinin olmasının daha iyi olacağına, bunun mümkün olmaması durumunda daha önce Mısır ve Kıbrıs'ta benzer kurumlarda görev yapmış bir Müslüman yöneticinin atanmasının faydalı olacağı görüşüne yer veriliyordu. Bunun dışında atanacak Avrupalı yöneticilerin daha önce Türkiye'de görev yapmışlar arasından seçilmesini öneriyordu.

¹⁴ TNA, FO 371/2485, 41740, 9 Nisan 1915.

¹⁵ TNA, FO 371/2485, 41740, 4 Mayıs 1915.

¹⁶ Evkâf-ı Hümâyün Nezareti Osmanlı coğrafyasındaki vakıfların idaresi amacıyla II. Mahmud döneminde kuruldu. Vakıf müessesesi Osmanlı toplum yaşamında yalnızca dini işlerle ilgilenen bir yapı değildi. Hatta bu durum birçok düzenlemeyle etkinliklerinin azaldığı 19. yüzyılda dahi böyledir. Zira bu dönemde bile hâlâ Türk istihdam ve iktisadi hayatının %16'larına hâkimdi; Nazif Öztürk, "Evkâf-ı Hümâyün Nezareti", *DİA*, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 521-524.

Bu konuda Osmanlı gümrüklerinde yapılan reformlar için İngiltere'nin görevlendirdiği Richard Crawford'u örnek göstermekteydi¹⁷. Richard Crawford, Osmanlı gümrük idaresine 1909 Ocak ayında danışman olarak atanmıştı. Osmanlı yönetim birimleri hakkında tecrübe ve bilgiye sahipti¹⁸. Adli sistem için Batılı yöneticiler atanması konusunda hemfikir olan İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, dini mahkemelerin statüsü konusunda özel düzenlemeler yapılması gerektiğine, yani söz konusu mahkemelerin mevcut statüsünün devamlılığına dikkat edilmesine vurgu yapıyordu. Karma mahkemeler konusundaki müdahalenin de ciddi sorunlara ve karışıklıklara neden olabileceğini düşünüyordu. Ayrıca yönetim alanının merkez dışında, İstanbul ve Edirne gibi bölgelere genişletilmesi durumunda, Rus Dışişleri'nin önerdiği planın mahkeme eksikliğiyle karşı karşıya kalacağına değiniliyordu. Dahası, tarafsız küçük ülkelerin yargılamaları güven vermeyebilir ve bu durum kapitülasyonların yeniden hayata geçirilmesi isteğini doğurabilirdi. Bu nedenle konsolosluk mahkemelerinin¹⁹, Türk Hükümeti'nin kapitülasyonları lağvından evvelki şekliyle bırakılmasını tercih etmekteydi. Karma davalar (bir Osmanlı ile bir yabancı arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda) ile ticari davalarda mevcut sistemin mutlaka mümkün olduğu biçimde devam etmesini, mahkemelerde mevcut personel ile işlerin yürütülmeye devam edilmesini, yüksek mahkemelerde Müttefiklerden atama yapılmasını istiyordu. Müttefik komiserlerin bunları kontrol ve müdahale için yeterli yetki ve gücünün olacağına değiniliyordu. Savaşın başında Türk hükümeti tarafından lağvedilen kapitülasyonların yeniden

¹⁷ TNA, FO 371/2485, 41740, 4 Mayıs 1915.

¹⁸ Mika Suonpää, "Foreign Advisers and Modernisation before the First World War: British Diplomacy, Sir Richard Crawford, and the Reform of the Ottoman Empire's Customs Service, 1906–11", *The International History Review*, Vol: 37, No: 2, s. 386–404.

¹⁹ Osmanlı Devleti'nde konsolosluk mahkemeleri kapitülasyonlarla birlikte ortaya çıkmıştı. Ancak yabancıların kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeleri için bir takım ayrıcalıklar daha İstanbul'un fethinden sonra Cenevizlere kendi yargıçlarını seçme, aralarındaki uyuşmazlıkları kendi aralarında, yasalarına göre çözmeye olanağı sağlanmasıyla verilmeye başlanmıştı. Daha sonra Fransa ve diğer bazı devletlerle kapitülasyonların verilmesi, ayrıca yapılan antlaşmalar ile yabancıların asli ayrıcalıklar verilmesiyle devam etti. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde yabancı uyruklu kimseler arasındaki davalar esas itibarıyla Osmanlı yargı örgütünün dışında kapitülasyonlar gereği kurulan konsolosluk mahkemelerinde görüldü. Uygulamada pek çok ayrıntıyı barındıran kapitülasyonların savaşın başında Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilga etmesine kadar devam ettiği görülmektedir. Nevin Ünal Özkorkut, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2004, 53/2, ss. 83-94.

tanınması için bir şey yapılamayacağına, yalnızca işgal bölgesinde ihtiyaç olduğunda geçici olarak yeniden işlerlik verilebileceğine değiniliyordu. Edward Grey, yazısının sonunda belediye meclisi kararı ve Belediye Meclisi ile ilgili üye dağılımı ile ilgili Rus önerisine katıldıklarını bildiriyordu²⁰.

Nisan ayının 12'sine gelindiğinde Petrograd'daki Fransız Elçisi, burada bulunan İngiliz elçisi ile yaptığı görüşmede Müttefik askeri ve sivil heyetinin İstanbul'a "*kısa zaman içinde beraber gireceklerinden*", Rus askeri ve sivil heyetinin bunlardan sonra ulaşacağından, bu nedenle Rus Komiseri'nin Fransız ve İngiliz heyetleri ile birlikte İstanbul'a eş zamanlı girmesi konusunda teklifte bulunmuştu. Rus Dışişleri, tekliften büyük memnuniyet duyduklarını belirtmiş ve durumu İngiltere'ye bildirmişti²¹. Ancak Buchanan'ın telgrafından yalnızca dakikalar sonra aldığı bir diğer telgrafında Rus Çarı, Fransa'nın teklifini nazikçe geri çevirmişti. Yazıda, Çar'ın zamanı geldiğinde Niş'te bulunan Prince Troubetzkoy'u İstanbul'a yüksek komiser olarak göndereceği bildiriliyordu²².

Rus tarafı, Edward Grey'in sunduğu öneriler üzerindeki görüşlerini 15 Mayıs'ta İngiliz Elçisi Buchanan vasıtasıyla bildiriyordu. Onların teklifine göre; Rus Hükümeti, üç komiserden oluşacak konsey oluşumunu kabul ediyor; İngiltere'nin önerdiği biçimiyle askeri işgal alanlarının müttefikler tarafından askeri zorunluluk ve halk güvenliği gerekçeleri dışında genişletilmemesi gereğini vurguluyordu. Ayrıca sivil konsey ile askeri kumanda arasındaki ilişkiler konusunda Edward Grey'in teklifinin belirli bir formüle bağlanmasını rica ediyordu. Ek olarak, Grey'in sivil yönetimle ilgili ve Evkâf Nezareti'nin bir Müslüman idaresinde kalması gibi önerilerini kabul ediyordu. Ayrıca Richard Crawford'un ismine muvafakat ediyorlar yalnızca gümrük idaresinin başına atanmasını değil aynı zamanda geçici finans departmanının da uhdesinde olmasının uygun olacağını bildiriyorlardı. Rus Dışişleri, şer'i mahkemelerle ilgili İngiliz önerisine sıcak bakmıyordu.²³ Adliye departmanı direktörünün yerel mahkemeler üzerinde tam olarak kontrol kurması gerektiği düşünül-

²⁰ TNA, FO 371/2485, 41740, 4 Mayıs 1915.

²¹ TNA, FO 371/2485, 42299, 12 Nisan 1915, "G. Buchanan'dan Dışişleri Bakanlığı'na"

²² TNA, FO 371/2485, 42911, 12 Nisan 1915, "G. Buchanan'dan Dışişleri Bakanlığı'na"

²³ TNA, FO 371/2485, 61042, 15 Mayıs 1915, "G. Buchanan'dan Edward Grey'e".

lüyordu. Karma davalarla ilgili İngiliz önerisine katılmakla beraber, mahkemelerde bir Rus, bir İngiliz, bir Fransız ve bir Hristiyan ile bir Müslümandan müteşekkil iki yerel temsilcinin bulunmasını faydalı buluyorlardı²⁴.

29 Haziran 1915’de, İngiltere tarafından Fransız ve Rus elçilerine yönelik, İstanbul geçici yönetimine dair görüşlerin sıralandığı bir rapor daha kaleme alındı. Barış antlaşmasına kadar İstanbul’da sivil ve askeri sorumluluğun işgal kuvvetleri kumandasında olması, yani sivil komiserlerden oluşan bir konsey yönetiminde bulunmaması gerektiği belirtiliyordu. İşgal bölgeleri ile ilgili dağılımın mutlaka üzerinde tartışılması gereken bir konu olduğu ve önceden kesin hatlarla belirlemenin zor olduğu düşünülüyordu. Şehrin sivil ve adli yönetimi ile ilgili İngiliz Hükümeti, İstanbul ve varoşlarında işgal kesin olarak gerçekleştikten sonra sivil yönetimin İngiliz, Fransız ve Rus Yüksek Komiserlerinden oluşan konseye bırakılması gerektiğini düşünüyordu. Sözü edilen konsey, idari bir gücü ve yetkiyi elinde bulunduracak ve kararnamele ile bunu yürütecekti. Üç yüksek komiser, geçici içişleri, adliye, finans, milli eğitim ve vakıflar birimlerini kurmalıydı. Önceden Osmanlı Devleti’nde Ticaret ve Nafia²⁵, madenler ve ormanlar, tarım ve ticaret ile posta ve telgraf nezaretlerinin fonksiyonları özel olarak oluşturulan birimlere taşınmalı ve bu sayede yüksek komiserlere çok yakın olmalıydı. Gümrüklerin yönetimi finans birimine bırakılmalıydı. Finans biriminin başında bulunan direktörler, yüksek komiserler konseyine ve onlar aracılığıyla başkumandana bağlı olmalıydı. Söz konusu birimlerde görev yapanlar, daha evvel Osmanlı coğrafyasında görev yapmış Müttefik vatandaşları ya da güven veren Osmanlı vatandaşları arasında seçilmeliydi. Evkâf Nezareti’nin özel yapısından ötürü, direktörünün Müslüman olmasına dikkat edilmeliydi. Belediye yönetimi, yüksek komiserler idaresinde geçici olarak yeniden organize edilmeliydi. Vergi sistemi, temel olarak Osmanlı hukukunda düzenlendiği biçimde devam etmeli ancak ihtiyaç duyulması durumunda yüksek komiserlerin hukuki çerçevede talimat verebilmesi mümkün olmalıydı. Hukuksal yönetim ile ilgili İngiliz Hükümeti, Müttefik devletlerin amacının şehrin güvenliğini ve devamlılığını sağlamak olduğunu

²⁴ Aynı Belge.

²⁵ İngilizce metinde “Minister of Public Work” olarak geçmektedir.

belirtiyordu. Adli idare ile ilgili olarak Müttefik kuvvetlerinin amacının bütüncül bir biçimde yetki ve düzenin idamesi olduğu düşünülüyordu. Kapitülasyonların yeniden canlandırılmasının, askeri otoritelerin görevlerini yerine getirmelerini oldukça güçleştireceği düşünülüyordu. Asayişle ilgili ceza yargılaması, ilkin askeri mahkemelerde yapılmalıydı. Bu bağlamdaki küçük suçlara bakan konsolosluklara ait mahkeme ve yeniden yapılandırılan bölgesel mahkemelerde görülmeli ve onlar da yabancı danışmanlar yönetiminde olmalıydı. Türkiye ile savaş patlak vermeden evvel var olan yerel Türk mahkemeleri, ticaret mahkemelerini de kapsamaktaydı ve mahkemelere sözü edilen şekliyle adalet direktörü (director of justice) tarafından kontrol edilerek danışmanlık verilmeliydi. Ayrıca mahkemelerin personeli eğer yüksek komiserler gerek görürse değiştirilebilir olmalıydı. Yüksek komiserler bu konuda tam yetkiliydi, öyle ki mahkeme üyelerinin yabancılardan ya da Osmanlı vatandaşları olanlar arasından değiştirilmesi onların takdirindeydi. Müttefik ve tarafsız ülkelerin konsolosluk mahkemeleri savaş öncesindeki biçimleriyle yani yabancılar arasındaki tüm davalara -askeri mahkemelerin yargılama sahasına giren davalar hariç- bakmak üzere yeniden faaliyete geçmeliydi. Şer'i mahkemelerin devamı için gerekli tedbirin alınmasına dikkat edilmeliydi. Mahkemeler dışında İstanbul'un geçici işgalinin geniş bir bütçeye gereksinim duyuracağı, ayrıca finansal ve ticari karakterde büyük sorunları ortaya çıkaracağı belirtiliyordu. Söz konusu sorunlar içerisinde Osmanlı Hükümeti'nin Müttefik ülkelere mensup vatandaşların şirketlerine ya da Osmanlı ismi taşıyan, gerçekte Müttefik milletlerden olanların şirketlerine sağlayacağı imtiyazlar meselesi gelmekteydi. Ayrıca düşman mülklerinin kamulaştırılması meselesi de vardı. Müttefik milletlerin kazanılmış hakları, Müttefik ve tarafsızların eğitim, din ile hayır kuruluşlarının durumları da hatırlatılıyordu. İngiliz Hükümeti, Rusya ve Fransa hükümetleri arasında tüm meselelerin yeterince tartışılmadığını belirtmekteydi. Ayrıca bu konularda yüksek komiserlerin kendi aralarındaki fikir alışverişi sonrasında uzlaşmaya varılması şeklinde bir yol izlenmesini tercih ettiklerini bildiriyorlardı. Osmanlı kamu borçları ile ilgili olarak İngiliz Hükümeti'nin fikrinin, sözü edilen borçların devamı prensibinin üç hükümet (Müttefik hükümetleri) tarafından kabulü şeklinde olduğuna değiniliyordu²⁶. İngiliz fikirleri konusunda

²⁶ TNA, FO 371/2485, 61042, 29 Mayıs 1915, "Edward Grey'den M. Cambon'a". Metnin

önemli noktaları açıklayan bu uzun rapor, 29 Mayıs 1915 tarihliydi ve yaklaşık olarak İngiliz kara çıkarmasının başlamasından bir ay sonra hazırlanmıştı. İngilizlerin (ve Müttefiklerin) işgal girişiminin başarılı olacağına olan inançlarının devam ettiği görülüyordu. Ancak İngiliz makamları arasında İstanbul'da oluşturulacak geçici yönetim ile ilgili yazışmalarda şüpheye düşülen noktalar müzakere ediliyordu. Savaş Bakanlığı'nın Dışişleri Bakanlığı için oluşturduğu bir memorandumda bu anlaşılabilmekteydi. Memorandumda, Ian Hamilton'un ve İngiliz kuvvetlerinin işgalin ardından mümkün olduğunca hızlı bir biçimde geri çekileceği bildiriliyordu. Üç devletin güvenlik ve huzuru sağlamak için geçecek süre içerisinde İngiliz kumandanının İstanbul'da kalacağına, bu arada çok sayıda İngiliz kuvvetinin geri çekilerek yüksek komiserlerden oluşan sivil idarenin kurulacağına değiniliyordu. Yani kumandan, İngiliz kuvvetlerinin geri çekilişi sırasında İstanbul'da kalacak ve en nihayetinde onlardan ayrılacaktı. Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi -yani Boğazlarda yürütülecek yönetim- gibi stratejik bir konuda Savaş Bakanlığı'nın oldukça kararsız olduğu görülmekteydi²⁷. Ağustos ayının sonuna gelindiğinde Petrograd'da bulunan İngiliz elçisi Buchanan, İstanbul'un geçici işgal yönetimi konusunda müzakerede bulunmak üzere Paris'te bulunan Rus elçisine hükümeti tarafından İngiltere ve Fransa temsilcilerinin de dâhil olacağı toplantıya katılması konusunda bilgi verildiğini iletmişti²⁸. Bu arada Rusya'dan, 29 Haziran tarihli İngiliz işgal ve yönetim şekli ile ilgili uzun yazıya 8 Haziran'da dahi bir cevap verilmediği görülmekteydi. Rusya'nın cevabını vermediğini ya da görüş bildirmedeğini yazan İngiliz Dışişleri Bakanlığı, durum hakkında gelişmeleri soran Fransız Elçisi Combon'a bu durumu açıklamıştı. Rus Dışişleri'nin İngiliz elçisine bir memorandum verdiğini ve bunun ulaşmasını beklediklerini eklemişlerdi²⁹. Anlaşılan, yazı yazılmadan önce Buchanan, Rus Hükümeti'nin kendisine verdiği İngiltere'nin işgal ve geçici yönetim planı ile ilgili 29 Haziran tarihli tasarısı üzerinden fikirlerini içeren memorandumu Londra'ya göndermişti³⁰. Buchanan'ın gönderdiği tasarının yazışma silsilesi içerisinde olmadığı görülmektedir. Ancak gelen cevap ile Fransız öneri-

aynısı Londra'daki Rus Elçisi Cont Penckendorff'a da verilmişti.

²⁷ TNA, FO 371/2485, 107240, "Memorandum", 5 Ağustos 1915.

²⁸ TNA, FO 371/2485, 121391, 28 Mayıs 1915, "Buchanan'dan Dışişleri Bakanlığı'na".

²⁹ TNA, FO 371/2485, 124452/15, 8 Eylül 1915, "Dışişleri Bakanlığı'ndan Cambon'a".

³⁰ TNA, FO 371/2485, 124452/15, 7 Eylül 1915, "Dışişleri Bakanlığı'ndan Cambon'a".

sinin göz önüne alınarak İngiliz Dışişleri'nden bir değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Rus Hükümetinden gelen cevabın tüm detayları görülememesine rağmen üç hükümetin de işgal kuvvetleri kumandanı ile yüksek komiserlerin ast-üst tanımlanmaları konusunda fikir ayrılıklarının devam ettiği göze çarpmaktadır. İngiliz tarafı Rus ve Fransız Hükümeti'nin işgal kuvvetleri kumandanının yüksek komiserlerin emrinde (astı) olması fikrine sıcak bakmıyordu. İngiliz hariciyesi, askeri tehdit ve tehlike devam ettiği sürece bunun imkânsız olduğunu düşünüyordu. Boğazların ve şehrin güvenliğinin ne kadar zaman sonunda sağlanabileceğinin önceden kestirilemeyeceğine, bu nedenle işgal kuvvetleri kumandanının sivil yöneticiler olan yüksek komiserlerin altında olmasının mümkün olmayacağına inanıyordu. Yine yazışma silsilesi içerisinde görülmeyen Fransız önerilerini içeren 4 Ağustos tarihli yazıya istinaden, *“Fransızlara İstanbul ile ilgili Ruslara verdiğimiz sözlerden geri dönmeyeceğimizi söylemeliyiz”* notu dikkat çekiyordu. Fransızlar, İstanbul'un Ruslara verileceği konusundaki vaatlerden dönmenin yollarını arıyorlardı³¹. Yazışmalar Eylül başı itibariyle sona eriyordu. Geçici yönetim biçiminin belirlenmeye çalışıldığı sürecin, Osmanlı coğrafyasının paylaşımına dair İngiliz, Fransız ve Rusya arasında kağıt üzerinde kararlaştırıldığı süreçle eş zamanlı ilerlediği belirtilmelidir. Bu planlar çerçevesinde, daha önce de belirtildiği gibi Rus istekleri İtilaf Devletleri'nce kabul edilmişti (İstanbul Antlaşması). Diğer taraftan İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'yu paylaşımını konu alan (Mark) Sykes-(Henry) Picot, 9-16 Mayıs 1916 görüşmeleri ve ardından gelen gizli antlaşması da tüm bu sürecin bir parçasıydı. 1917 Ekim Devrimi ve Çarlık Rusyasının savaş dışı kalmasıyla savaş sonrası düzenlemelerde aktörler değişecekti. Zira İtalya, 26 Nisan 1915'te imzalanan Londra Antlaşması'ndan bir ay sonra, Avusturya'ya harp ilan ederek savaşa girecekti. Ancak İtalya'nın Anadolu üzerinde de emelleri vardı. İtalya'nın 1916 yılında İngiliz-Fransız ve Ruslar arasındaki paylaşımı kabul etmesine karşılık, Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir'in İtalya'ya verilmesi kabul edilmişti. Ancak söz konusu antlaşma, Rusya'da yeni yönetim tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemişti³². Mondros Mü-

³¹ TNA, FO 371/2485, 126839, 7 Eylül 1915, “Dışişleri Bakanlığı'nın ‘Provisional administration of Constantinople’ [İstanbul'un Geçici Yönetimi] başlıklı notu”.

³² Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balçoğlu, Nuri Köstüklü,

tarekesi sonrası süreçte, İstanbul'daki geçici işgal yönetimi içerisinde olmayacaktı. İtalya ise, Rusya için planlanan işgal yetkilerinden çok daha sınırlı bir yetkiye sahip olacaktı.

2. Mondros Sonrası İstanbul'un İşgali ile Oluşturulan Yönetim Biçimi ve Savaş Sırasında Üzerinde Müzakere Edilen Planın Mukayesesi

Çanakkale harekâtı başarısız olmuş, bir önceki bölümde sözü edilen planlar savaş sürecinde görüşüldüğü şekliyle yürürlüğe sokulamamıştı. Ancak Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında savaşın sonunu getiren ateşkes imzalandığında, İstanbul için yeni bir süreç başlıyordu. Zira işgali gerektirecek herhangi bir sorun yokken Musul ve İskenderun'un işgal edilmesi, aslında İstanbul için de durumun benzer olacağına habercisiydi.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından başlayan İstanbul'un Müttefikler tarafından işgali ile ilgili süreç; askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik meseleleri de kapsayan karma karışık bir dönemi işaret ediyordu. İşgalin ardından oluşturulan oldukça komplike ve pek çok ayrıntıyı barındıran yönetim şeklini savaş dönemi taslaklarında üzerinde durulan yapıyla kıyasladığımızda pek çok farklılık göze çarpmaktadır. İstanbul'un işgali ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Bilge Criss tarafından hazırlanan "*İstanbul under Allied Occupation 1918-1923*" isimli, Türkçeye "*İşgal Altında İstanbul*" olarak çevrilen doktora çalışmasıdır. Abdurrahman Bozkurt'a ait olan "*İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*" başlıklı eser de yine bir doktora çalışması olarak hazırlanmıştır. Her ikisi de kendi yazım tarzları çerçevesinde kıymetli veriler sunmaktadır. İşgal İstanbulunun sosyal durumu³³, Çarlık Rusyasının 1920'de Bolşevikler karşısında yenilgiye uğramasının ardından Kırım ve oradan da İstanbul'a gelen General Wrangel komutasındaki askerlerinin durumu gibi sosyal konuları ele alan çalışmalar da göze çarpmaktadır³⁴.

Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, M. Akif Tural, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s. 95-96.

³³ Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

³⁴ Oya Dağlar Macar, Elçin Macar, **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, İstanbul, Libra Yayınları, 2010; Ayrıca Bkz: Bülent Bakar, **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.

Olayları savaşın sonundan ele alarak incelemeye devam edildiğinde; Müttefiklerin Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'a sadece asker göndereceklerini bildirerek başladıkları tutarsız hareketler dikkat çekmektedir. İlk hedefin Çanakkale ve Boğaziçi tahkimatlarının işgali olacağı anlaşılıyordu. General Milne'nin bu talebi iletilince, Fransız Kumandanı d'Espérey de bir alayla Çanakkale ve Boğaziçi tahkimatlarını işgal etmek istediğini bildirdi. 2 Kasım 1918'de General d'Espérey, 26. ve 122. Fransız Bölüğü'ne Çanakkale ve Boğaziçi tahkimatlarını işgal etme emri verdi. 26. Bölük, Çanakkale'deki tahkimatları; 122. Bölük de Bakırköy, Üsküdar ve Yeşilköy'ü işgal edecekti³⁵. Oysaki savaş sırasında hazırlanan işgal yönetimi taslaklarında Üsküdar ve çevresinin İngilizler tarafından işgal edilmesi planlanmıştı³⁶. Tahkimatların işgalini ilk öneren İngiliz General Milne olmasına rağmen, Fransız Kumandanı d'Espérey daha erken davranmıştı. İngiliz kumandanlar Calthorpe ve Milne, d'Espérey'in hareketinin İstanbul'u bir üs haline getirmeye yönelik olduğunu, ayrıca Türklerin bu durumda İstanbul'un işgal edildiği kanısına kapılabileceklerini savunuyorlardı. İngilizler, Mütarekede buna izin veren hüküm olmadığından işgal hareketi konusunda Fransız komutanın tutumunu eleştiriyorlardı. Bu bakış açısına İngiliz Savaş Bakanlığı katılmıyor ve İstanbul'un işgalinin gerekli olduğunu ve Fransızlarla işbirliği yapılmasını salık veriyordu. Zaten 7 Kasım 1918'de küçük bir İtilaf donanması mayın temizleme gerekçesi ile Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmişti. Bunun arkası hemen geldi. Zira ertesi gün Basra adlı torpido İstanbul'a geldiğinde, beraberindeki Albay Murphy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoyler ve Teğmen Dveyk'ten oluşan İngiliz heyeti İstanbul'a gelerek tersaneye el koydu. Bundan sonra aralarında Yunan gemisi Averof'un da bulunduğu İtilaf gemileri, Çanakkale'den Marmara Denizi'ne girmeye başladı. Selanik'te bulunan Fransız birlikleri, karadan Uzunköprü'ye doğru ilerledi. Güzergâhları İstanbul'du. Ancak İtilaf donanmasının esas kısmı 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a ulaşacaktı. Bu işgal kuvvetleri dört İngiliz torpidosunun ardından, donanma kumandanı Calthorpe'in içinde bulunduğu "*Superb*" drednotu ile 61 parçadan oluşan büyük bir İtilaf donanması, Dolmabahçe Sarayı'nın önünden geç-

³⁵ Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s. 3-4.

³⁶ TNA, FO 371/2485, 29758, 14 Mart 1915, "Dışişleri Bakanlığı'ndan. Buchanan'a".

rek İstanbul'a girdi. Bundan sonra işgal kuvvetleri İstanbul'un çeşitli bölgelerine dağıldı. Kabataş, Ortaköy, Beşiktaş, Kadıköy, Haydarpaşa, Fenerbahçe açıkları düşman donanması ile doldurulmuştu. 13 Kasım 1918'de karaya 2.616 İngiliz, 542 Fransız ve 470 İtalyan olmak üzere 3.626 asker General F.M. Wilson kumandasında çıkarıldı. Bundan sonra İstanbul'un çeşitli noktalarına dağıldılar. İngiliz birlikleri, Beyoğlu'nu ve Haliç'in kuzeyinden itibaren Karadeniz Boğazı'nın Rumeli tarafını; Fransız birlikleri İstanbul-Çekmece hattı ile bu bölgeden itibaren Marmara Denizi'nin Rumeli tarafını işgal ettiler. İngilizler, Harbiye Mektebi'ni; Fransızlar, İstanbul Şehremaneti binasını; İtalyanlar da Nişantaşı'nda Cevdet Paşa Konağı'nı işgal ederek karargâh haline getirdiler³⁷. Bu ilk dağılım hazırlanan işgal taslaklarındaki planlarla örtüşmüyordu. Zira Fransızların işgal bölgesi olarak düşünülen Beyoğlu gibi, Rumeli kesimini İngilizler değil Fransızların işgal etmesi düşünülmüştü³⁸. Bu ilk işgaller, İstanbul basınında tepkiye neden olmuştu. 18 Teşrin-i Evvel 1334 (13 Kasım 1918) tarihinde Akşam Gazetesi'nde şu satırlar dikkat çekiyordu:

“Mondros'ta imza edilen mütareke maddeleri ne olursa olsun ortada apaşık bir vaziyet var ki o da şudur: Payitaht işgal ediliyor. Kayıklara birbiri ardından asker dolduruluyor; İstasyonlara her gün yeni yeni müfrezeler ikame ediliyor; mektepler boşaltılıyor; şehrin mühim noktaları tutuluyor; gümrüklere vaz'iyed olunuyor; hatta Mekri köyüne bir Fransız komiseri getiriliyor. Ve komiser ve Rum gazetesi muharririne Fransız zabıtasının yolda olduğunu söylüyor. Anlaşıyor ki muntazam ve muayyen bir plan mucibince şehir işgal edilmekte ve mütarekenâmenin bizce malum olan etni hilafına olarak bize karşı bir emri vaki vücuda getirilmektedir. Dört buçuk senelik işgal politikasından kendimizi kurtulmuş farz ederken anlaşıyor ki bir mütareke işinde de ya kendi hükümetimiz ya harici hükümetler bizi bir daha aldatmışlar ve güzel vaatler ile elimizde kalan memleket bakiyesini de almağa çalışmışlardır. Bizim bildiğimiz mütarekename eğer gizli maddeler ihtiva etmemekte

³⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 8.

³⁸ TNA, FO 371/2485, 29758, 14 Mart 1915, “Dışişleri Bakanlığı'ndan Buchanan'a”.

ise ki etmediği kuvvetle söyleniyor- şehrin işgalinden ziyade üssü hareketlerin işgalinden bahsetti. Ve şehre asker ihraç edilmeyecekti. Hatta işittiğimize göre Fransız amiraller 70 Fransız neferinin şehre çıkarılarak yalnız bir kere gezmeleri için sabık kabineden müsaade istemiş ve amiraller bir izzeti nefis meselesi yaptığını gören sabık kabinede bu talep karşısında müsâid bir cevap vermişti. Hâlbuki bir haftadan beri şehre çıkarılan askerin daha bir iki güne kadar beş bine iblağ edileceği söyleniyor. Bu vâkâ karşısında hükümetin ne yaptığı bilinmiyor... ”³⁹.

Bu işgallerin ardından İstanbul’a savaş öncesinde yapılan planlarda yer verildiği üzere yüksek komiserler atandı. Bu atamalarda İngiltere’den Sir Somerseset Arthur Gough Calthorpe, İtalya’dan Kont Carlo Sforza ve Fransa’dan Amiral Amet göreve getirildi. Amiral Calthorpe, Mondros Mütarekesi’ni imzalayan İngiliz yetkilisi ve savaşın belli kısmında İngiltere’nin Akdeniz donanması kumandandı. İngiliz Yüksek Komiseri olarak 1918 Aralık ayından 1919 Ağustos ayına kadar dokuz ay görev yapacaktı. Calthorpe’in geçmişinde, Osmanlı Devleti sınırlarında tecrübe edindiği herhangi bir görev yoktu⁴⁰. Savaş sırasında yapılan antlaşmada, üzerinde Yüksek Komiserlik için uzlaşılacak Sir Richard Crawford’un Türkiye ve Türkler hakkında bulunduğu sivil görevler sırasında uzun tecrübesi olmuştu. Savaş sırasında yapılan planlarda Fransa, 1919 yılına kadar askeri komutan yanında yüksek komiser tayini konusunda en son karar vermişti. İstanbul’a 30 Mart 1919’da Albert Defrance yüksek komiser olarak atanana kadar, Türk kamuoyunun ciddi anlamda tepkisini çekecek bir şekilde beyaz bir at sırtında İstanbul’a gelen General d’Esperérey görev yapmıştı⁴¹.

Criss’in işgal sonrası yönetimine dair yaptığı tespitlere bakıldığında; Müttefiklerin 1920’den sonra karmaşık bir bürokrasi oluşturdukları görülmekte ve yönetim mekanizmasının yapısından kaynaklanan zayıflıklar göze çarpmaktaydı⁴². Bu konuda işgal kuv-

³⁹ “İstanbul İşgal Ediliyor mu Edilmiyor mu?”, **Akşam**, 18 Teşrin-i Sani 1334 (30 Kasım 1918).

⁴⁰ T.A. Heathcote, **British Admirals of the Fleet: 1734-1995**, UK, 2002, s. 41.

⁴¹ Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, Çeviren: Ahmet Kaçmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2011, s. 87.

⁴² Criss, **a.g.e.**, s. 87-88.

vetlerinin yönetimleri altındaki bölgelerdeki uygulamaları arasında farklılıklar önde geliyordu. İtalyanların işgal yönetiminde olan-savaş sırasında yapılan planlarda İngiliz işgalinde olması planlanan- Üsküdar bölgesinde kontrol daha gevşekti. Eskişehir ve Batı banliyöleri Fransız yönetimindeydi. Buna karşılık; Pera, Galata ve Şişli gibi kozmopolit bölgeler İngilizlerin yönetimindeydi⁴³. Savaş öncesi planında bu bölgelerin Fransızlar kontrolünde olması düşünülmüştü. Müttefik işgal kuvvetlerinin askeri komutası arasındaki ilişki temsilcilerinin 3 Aralık 1918'de Londra'da katıldıkları toplantıda kesinleşti. Bu anlamda, savaş sırasında hazırlanan taslak işgal planı yazışmalarının Çanakkale muharebelerinde alınan netice etkisiyle rafa kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Londra'da alınan kararlar Türkiye'nin Avrupa parçasında garnizon kuran İngiliz birliklerinin ve onlara komuta eden generalin, General Fanchet d'Espèrey komutası altında kalmaları kararlaştırılmıştı. Bu gönülsüz bir kabuldü, zira burada Türkiye'nin Avrupa toprakları ifadesi Boğazlar'ı da içine alan tehlikeli bir genişlikti. Ayrıca Türklerle daha fazla savaşan İngilizler, komutanın başında olmayı kendilerine bir hak olarak gördükleri gibi, Osmanlı Devleti ile yapılan ateşkes antlaşmasında askeri şartları denetlemekle görevli oldukları için Fransız komutanın yönetimi altında olmak, İngilizler için pratik de değildi. İstanbul'da daha fazla askeri bulunan İngilizler idi. Bu nedenle General Franchet d'Espèrey'in sözü edilen konumu askıda kaldı. Ancak bu durum 16 Mart 1920'deki fiili işgal⁴⁴ sırasında yeniden sorun haline geldi. Lord Curzon, işgal sırasında kullanılan kuvvetlerin çoğunluğunun İngilizler tarafından sağlanmasından ötürü General Franchet d'Espèrey'in konumunu boşa çıkaracak biçimde işgali İngiliz kuvvetlerinin idaresinde yürüttü.

İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Kumandanı Milne, Osmanlı Harbiye Nezareti ile Posta ve Telgraf İdaresi'ni kuvvetleriyle işgal ettirdi⁴⁵. Kasım 1918 ile Mart 1920 arasında Müttefik işgal kuvvetlerinin başlıca işlevi polis, pasaportlar üzerinde kontrol kurmak ve karma

⁴³ A.e., s. 87.

⁴⁴ İstanbul'un işgalini Hâkimiyet-i Milliye şiddetle protesto ediyordu. Bu işgali dünya kamuoyuna duyurmak da istiyorlar ve hukuksuzluğa dikkat çekiyorlardı: "Âlem-i İslâma Beyanname", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1336 (1920).

⁴⁵ Criss, a.g.e., s. 92.

mahkemeleri düzenlemektir⁴⁶. Bu konular üzerinde savaş sırasındaki taslak üzerinde uzun yazışmalar yapılmış ve karma mahkemeler konusunda İngiliz ile Ruslar arasında fikir ayrılıkları görülmüştü⁴⁷. Savaş öncesi planında karma mahkemelerle ilgili yapılan planlamalardan faydalanıldı mı kesin kanaate varmak güç görünmektedir. Ancak işgalden sonra yabancılar ile Osmanlı uyrukları arasındaki medeni hukuk ve ticaret davaları için geçici bir mahkeme kurulması fikri, İtalyanlar'dan 1919 Haziran ayında gelmişti. Karma mahkemeler konusunda savaş sırasındaki taslak planlamalarda İngiltere, ısrarla karma mahkemelerin yol açabileceği sorunları dile getirmişti. İtalyanların teklifi gündeme geldiğinde de işgalin yasallığı ve yüksek komiserlerin Osmanlılar hakkında verdikleri kararların infazında zor kullanma mecburiyetlerinin doğuracağı muhtemel sorunlar nedeniyle tedirgindi. Yine de bu teklif üzerinden gerçekleşen müzakerelerden sonra, karma bir mahkeme teşkili konusunda Ağustos 1919'da karara varıldı. İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nin razı olmasını şart koşmuştu. Ancak Osmanlı Hükümeti, bu teklifi reddetti. Böylelikle Müttefikler arası mahkemelerin yasallığı belirsiz kaldı. Müttefiklerin yasal yoldan bir işgal yönetimi kurmalarını engelleyen İstanbul'daki yasal olmayan "geçici" işgal biçimleriydi. Buna karşılık, konsolosluk mahkemeleri de devre dışı kalmıştı. Zira Türkler, savaşın başında tüm adli ve idari kapitülasyonları lağv etmişlerdi. Hukuki tıkanıklık 1920 Mart ayındaki fiili işgalin önünü açmış olmalıydı⁴⁸. İngiltere, Fransa, İtalya ve İstanbul arasında yapılan uzun yazışmalar neticesinde, 1920 sonbaharında karmaşık bir kontrol ve örgütlenme mekanizması kurulabildi. Söz konusu mekanizmayı Criss ve Bozkurt çalışmalarında oldukça detaylı bir biçimde formülize ettiler. Criss'e göre; Müttefiklerin İstanbul yönetiminin tepesinde yüksek komiserler (İngiltere, Fransa, İtalya, ABD, Yunanistan, Japonya) bulunmaktaydı. Müttefik işgal kuvvetleri askeri komutanlığı yüksek komiserlere bağlıydı. Ayrıca pasaport büroları (Fransız ve İtalyan) Müttefikler arası kontrol ve örgütlenme komisyonları olan (mali komisyon, hapisane komisyonu, gıda komisyonu) Yüksek Komiserler Konseyi'ne bağlıydı. Diğer taraftan müttefik işgal kuvvetleri komutanlığına Müttefiklerarası mahkemeler ve askeri

⁴⁶ A.e., s. 96.

⁴⁷ TNA, FO 371/2485, 12-15 Mayıs 1915 arası yazışmalar.

⁴⁸ Criss, a.g.e., s. 97-98.

mahkemeler, İngiliz pasaport kontrolü ve özel elemanlar (istihbarat işleriyle ilgili) bağlıydı. Generaller yönetim komitesi, kontrol ve organizasyon alt komitesi işgal kuvvetleri askeri komutanlığının alt birimleriydi. Silahsızlanma kontrolü ve organizasyonu komitesi başkanı İtalya idi. Buna bağlı olan Osmanlı ordusu ve Savaş Bakanlığı, İngiltere'nin kontrolündeydi. Bunun dışında bahriye ve Boğazlar, jandarma, el koyma, sansür, selamlama, sağlık, tıp, donanma, liman kontrolü (karantina, pasaportlar), sivil denizcilik, şehir yönetimi (sokak temizliği, kanalizasyon, fuhuş) gibi pek çok alt komisyon ve yönetim birimleri mevcuttu. Bunlardan polis komisyonu İngiltere'nin başkanlığında örgütlenmişti. Müttefiklerarası polis mahkemeleri ve Müttefiklerarası hapishaneler, Müttefiklerin ortak kontrolündeydi. Ancak Osmanlı askeri, şer'i ve temyiz mahkemeleri tamamen müttefik işgal kuvvetlerinin kontrolü dışındaydı⁴⁹. Savaş sırasında yapılan işgal yönetimi taslak planlarında Şer'i mahkemelerin lağvedilmesi konusunda Rus teklifini İngilizler uygulanamaz bulmuştu. Ruslar, Şeyhülislam'ın da İstanbul'da kalamayacağını düşünüyorlardı⁵⁰. Rusların savaş dışı kalmasıyla İngiltere şer'i mahkemelerin devamlılığını sağlamakta zorlanmamış olmalıydı.

Sonuç

Savaş sırasında yapılan ve İstanbul'un olası işgali ardından Müttefik devletlerden oluşturulacak geçici yönetim ile ilgili yazışma seyri, Mayıs ile Eylül 1915 tarihleri arasında devam etti. Bu yazışmalarda; İngiltere, Fransa ve Rusya arasında görüş ayrılıkları görüldü. İstanbul'daki nüfuz alanları konusunda İngiltere'nin bakış açısı ile Fransa ve Rusya'nın arasında tam bir fikir birliği yoktu. Rus Hükümeti ile İngiltere, Şeyhülislam'ın İstanbul'da kalması ve şer'i mahkemelerin devamlılığı meselesinde mutabık değillerdi. Ayrıca Müttefik kuvvetlerin oluşturacağı yönetim içerisindeki hiyerarşide, farklı bakış açıları mevcuttu. Fransa ve Rusya işgal kuvvetleri, kumandanlarının yüksek komiserin emri altında olması teklifine İngiltere sıcak bakmamıştı. İşgal sonrası oluşturulan geçici yönetim, 1915 yılında üzerinde durulan yönetim biçimiyle benzerlikler gösterdiği gibi, ciddi farklılıklar da taşıyordu. Zaten işgalde izlenecek yönetim ile ilgili şekillendirmeyi yapması planlanan Rusya'nın, 1917 Ekim Devri-

⁴⁹ A.e., s. 102-104.

⁵⁰ TNA, FO 371/2485, 61042, 15 Mayıs 1915, "Buchanan'dan Edward Grey'e".

mi'nin ardından savaş dışı kalmasıyla bütün planlar baştan değişmişti. Sonuçta İstanbul'a çıkan işgal kuvvetleri içerisinde İtalya vardı, ancak İtalyanların Türk makamları ile kurdukları diyalog ve üstlendikleri rol, Rusya için planlanandan çok daha farklıydı. 1915'de hazırlanan planda pek az detayın üzerinden yapılan müzakereler, tüm ayrıntıları belirlemekten yoksun olmasına rağmen, yüksek komiserlerin atanması başta olmak üzere bazı konularda taslaktaki planların hayata geçirildiği görüldü. Müttefiklerin 1915 yılında Çanakkale'de başlattıkları deniz ve kara operasyonları sırasındaki psikolojilerini göstermesi açısından da bu taslak önemliydi. Zira İstanbul'un işgali oldukça olası, yani operasyonlara duyulan güven bir hayli yüksekti.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan merkezi devletlerin hiçbirinin başkenti, savaş bitiminde Müttefik devletler tarafından işgal edilmedi. İstanbul'da oluşturulan geçici yönetim, tamamen İstanbul'a özel bir yapıydı. Başkent olmamakla birlikte Almanların Rhineland bölgesi, Müttefiklerin ortak işgaline ateşkes antlaşmasının imzalanmasının ardından maruz kalmıştı. Bu işgale katılan İngiliz, Amerikan, Belçika, Fransız müttefik kuvvetleri, kendi kontrol bölgeleri üzerinde etkinlik kurmuşlar ve Müttefiklerarası Rhineland Yüksek Komiserliği (Inter-Allied Rhineland High Commission; kısaca IARHC), Koblenz'de 10 Ocak 1920'de Versay Antlaşması'nda oluşturulan şekliyle hayata geçmişti. Yüksek Komisyon'da Amerika, İngiltere, Belçika, Fransa'dan üyeler bulunmuştu. IARHC işgal edilen bölgedeki askeri rejimi denetleyecek ekonomik konularda tedbirler alacaktı. Bu sistem, sivil bir organizasyonun askeri bir işgal sürecinde görev yapması nedeniyle daha önce örneği görülmemiş bir uygulamaydı. Ayrıca IARHC, Alman yasaları altındaki Rhineland otoriteleri, işgal kuvvetleri ve merkezi Alman hükümeti arasında istişare mekanizması gibi bir işlev yüklenmişti⁵¹. Yani IARHC, Alman yasaları altında teşekkül etmişti. Bu anlamda İstanbul'da oluşturulması düşünülen işgal planında –özellikle Rus teklifinde vurgulanan- Osmanlı hukuk sisteminin üstünde oluşturulan bir işgal yönetim biçimi değildi. İstanbul bu anlamda hazırlanan taslak planlarda ve sonrasında da “geçici” işgal edildiği izlenimi yaratılmışsa da adeta ilhak edilmiş/edilmek istenmişti. Hazırlanan taslak planlarda özellikle İngiltere, Osmanlı hukukunun devamlılığı konusunda

⁵¹ Margaret Pawley, *The Watch on the Rhine: The Military Occupation of the Rhineland*, London, I.B. Tauris, 2007, s. 5.

Rusya'nın dikkatini çekmiş olmasına rağmen 1918 sonrası işgaller döneminde çok daha sert bir işgal devleti görüntüsü çizmişti. Taslak planlarda üzerinde durulan yüksek komiserler ve işgal kuvvetlerinin yetki ve sorumlulukları ast-üst ilişkileri konusundaki belirsizlikler ve görüş farklılıkları işgalden sonra fiili olarak ortaya çıkmış, 1915 Mayıs ayında idealize ve sistematize edilmeye çalışılan işgal projelerinden farklı bir yönetim oluşturulmuştu. Taslak planların uygulamada raftan indirilip müzakerelerde kullanıldığı konusunda çok az ipucu göze çarpmaktadır. 1915'deki hazırlıkların Rusya'nın teklifiyle başlatılmış olması ve İstanbul ile Boğazlar'ın Rus etki sahasına terkedileceği yönündeki düşüncenin, 1918 Kasım ayına gelindiğinde baştan sona değiştiği görülür. Rusya'nın savaş dışı kalmasıyla, İstanbul'da İngiliz-Fransız ve nisbeten İtalya işgal devletleri arasında bir etkinlik mücadelesi ortaya çıkmış, 1921'den sonra Fransız ve İtalyanların Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çekilmesiyle, İngiltere İstanbul'daki pozisyonunda daha da zor bir döneme girmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. The National Archives (Kew)-London/UK

FO, 371/1971, FO 371/2141, FO 371/2142, FO 371/2485, CAB, 24/1/6

B. Cambridge University Library, Cambridge/UK

HARDINGE PAPERS 105.

2. Kitaplar

Aksakal, Mustafa: **The Ottoman Road to War in 1914; The Ottoman Empire and the First World War**, UK, Cambridge University Press, 2008.

Atabey Figen: **Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Bakar, Bülent: **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.

Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: 3, Kısım: 2, Ankara, 1991.

Bozkurt, Abdurrahman: **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014.

Criss, Bilge: **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, Çeviren: Ahmet Kaçmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2011.

French, David: **British Strategy and War Aims 1914-1916**, New York, Routledge Library Editions, 2014.

Fromkin, David: **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı**, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2008.

Gilbert Martin: **Winston Churchill**, London, Heinemann, 1966.

Heathcote T.A: **British Admirals of the Fleet: 1734-1995**, UK, 2002.

Macar, Oya Dağlar; Macar, Elçin: **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, İstanbul, Libya Yayınları, 2010.

Pannu, Mohinder Singh: **Partners of British Rule, Liberators or Collaborators?**, New Delhi, Allied Publishers Pvt. Limited, 2005.

Pawley Margaret: **The Watch on the Rhine: The Military Occupation of the Rhineland**, London, I.B. Tauris, 2007.

Polat, Ü. Gülsüm: **Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yılları'nda Mısır**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Temel, Mehmet: **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Yalçın, Durmuş vd: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

3. Makaleler

Heller, Joseph: "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War", **Middle Eastern Studies**, Vol: 12, No: 1 (January 1976), ss. 3-44.

Keleşyılmaz, Vahdet: “Belgelerle Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşına Giriş Süreci”, **Erdem**, Cilt: 11, Sayı: 31, Mayıs 1999, ss. 139-153.

Özkorkut, Nevin Ünal: “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2004, 53/2, ss. 83-94.

Öztürk, Nazif: “Evkâf-ı Hümâyün Nezareti”, **DİA**, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 521-524.

Suonpää, Mika: “Foreign Advisers and Modernisation before the First World War: British Diplomacy, Sir Richard Crawford, and the Reform of the Ottoman Empire’s Customs Service, 1906–11”, **The International History Review**, Vol: 37, No: 2, s. 386–404.

4. Süreli Yayınlar

“Alem-i İslama Beyanname”, **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Mart 1336

“İstanbul İşgal Ediliyor Mu Edilmiyor Mu?”, **Akşam**, 18 Teşrin-i Sani 1334 (30 Kasım 1918)

“Yafa Bombarded By British Cruiser”, **The Times**, 5 Kasım 1914

LOZAN BARIŞ KONFERANSI SÜRECİNDE İTALYANLARIN MÜZAKERELERE YAKLAŞIMI

Cem APAYDIN*

Öz

Türkiye'nin bağımsızlığının uluslararası arenada tescil edildiği Lozan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın asıl amacı İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki barış nizamının tesis edilmesiydi. Bu anlamda, tarafların her birinin ayrı ayrı önem verdiği meseleler ve izlediği çeşitli politikalar bulunmaktaydı. Tabiidir ki, bunların arasında İtalya'nın da kendine ait çıkarlarını gözettiği politikaları söz konusuydu. İtalya, konferans boyunca müzakere edilen meselelerden özellikle Ege Denizi'ndeki adaların hâkimiyeti, Boğazlar rejimi ve iktisadi antlaşmaların üzerinde durmuştu. İtalyanlar bu konuların hepsi üzerinde ayrı stratejiler takip ederek çıkarlarını muhafaza etmeye gayret etti. Bu çalışmanın amacı müzakereler sürecinde İtalyanların amaçlarını ve takip ettikleri stratejileri belgeler ışığında ortaya koyarak analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, İtalya, İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti.

Abstract

THE APPROACH OF ITALIANS TO NEGOTIATIONS DURING THE LAUSANNE PEACE CONFERENCE

Lausanne Peace Conference, which registered Turkey's independence in international arena, took place from 20 November 1922 to 24 July 1923. The main purpose of this conference was the establishment of peace order between the Allies and Turkey. In this sense, there were various issues and policies that each of the

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi.

E-mail: apaydincem1@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9306-0883>.

Makalenin Geliş Tarihi: 12.02.2018, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 01.04.2018.

parties took into consideration and followed individually. Of course, among them Italy had also its own policies that safeguarded Italians' self-interests. Among the issues negotiated during the conference, Italy especially focused on the sovereignty of the islands in the Aegean Sea, the Straits regime and economic treaties. Italians tried to maintain their interests by following various strategies on all of these subjects. The purpose of this study is to analyze the objectives of Italians and the strategies they followed during the negotiations in the light of documents.

Keywords: *Lausanne Conference, Italy, Allies, Government of Ankara.*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık belgesi olan Lozan Barış Antlaşması, bu sebepten büyük bir önem taşırken; Lozan Barış Konferansı ise bu antlaşmanın müzakere edilip imzalandığı yer olması sebebiyle Türk siyasi tarihinde ciddi bir yer tutmaktadır. Bu nedenle her boyutuyla anlaşılabilmesi adına, üzerinde çok sayıda çalışma üretilmiş; kitaplar ve makaleler yazılmıştır. Ayrıca birçok güncel tartışmanın da konusunu teşkil etmiştir. Biz de, İtilaf Devletleri'nin bir parçası olarak Lozan Konferansı'na katılan İtalya'nın, müzakereler boyunca sergilediği yaklaşımın anlaşılması maksadıyla bu çalışmayı ortaya koymuş bulunmaktayız.

Çalışmamızın içeriğinde ana malzeme olarak, konferans boyunca İtalyan delegeleriyle Mussolini arasındaki yazışmaları ihtiva eden İtalyan diplomatik belgeleri ile konferans sürecine girilirken Türkiye'deki İtalyanların vaziyetini daha iyi anlamamızı sağlayan Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerine kayıtlı belgeler kullanılmıştır. Ayrıca günü gününe konferansın tutanaklarını ve belgelerini bizlere sunan Bilal Şimşir'in ve Seha Meray'ın çalışmaları¹ konunun anlaşılması adına bize önemli katkılar sağlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; Lozan Konferansı öncesinde Türk-İtalyan ilişkilerinin durumu ve de iki ülkenin ayrı ayrı hangi siyasi atmosfer içerisinde bulunduğu ele alınmıştır. Ayrıca Lozan'a gidilirken hangi stratejilerin geliştirildiği ve ne gibi politik hesaplamalar yapıldığı incelenmiştir. İkinci bölümde ise; konferansın açılması ve müzakerelerin başlamasıyla Lozan'daki diplomatik satrancın taraf-

¹ Bilal Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012; Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

ları tanıtıldıktan sonra, konferansın çözümsüz dağıldığı 4 Şubat tarihine kadar müzakere edilen konularda İtalyanların yaklaşımı ortaya konmuştur. Konferansın bu birinci bölümünde, İtalyanlar için; On İki Ada, kapitülasyonlar, Boğazlar meselesi ve Müttefikler arasında imzalanması muhtemel yeni bir Üçlü Antlaşma için gerçekleştirilen çalışmalar ön planda olmuştur. Konferansın 4 Şubat'ta antlaşma yapılmadan dağılıp, tekrar toplandığı 23 Nisan'a kadar geçen sürede, İtalyan diplomatların çatışmaların tekrar başlaması endişesiyle müzakerelerin yeniden başlatılması için gerçekleştirdikleri girişimler ön plana çıkarılmıştır. Makalenin üçüncü bölümünde; bu arabuluculuk çalışmaları ile yeniden Lozan'a dönüş ve müzakerelere başlanması süreci ele alınmıştır. Son bölümde ise; Lozan Konferansı tekrar toplandıktan sonra yürütülen müzakerelere yer verilmiştir. Bu dönemde İtalya için Meis Adası'nın egemenliği en önemli mesele olarak öne çıkmıştır. Bu bölümde ele alınan bir diğer konu ise Türkiye ve Yunanistan arasında ihtilafa neden olan meselelerin müzakerelerinde İtalyan temsilcilerinin oynadıkları roldür. Zira Akdeniz'de yeni bir savaş istemeyen İtalya, bu endişeyle sürekli olarak Türk-Yunan gerilimini düşürmek adına gayret göstermiştir.

Bu çalışmada konferans boyunca İtalya'nın önemle üzerinde durup müzakereler esnasında aktif rol aldığı meselelere yoğunlaştığımızı özellikle vurgulamamız gerekir. Bunların dışında kalan ve İtalyanların pasif tutum sergilediği konuların üzerinde ise durulmamıştır.

1. Konferans Öncesi Türk-İtalyan İlişkileri

Lozan Barış Konferansı, bir anlamıyla Türkler için 1912'de başlayan on yıllık bir savaş sürecinin nihayete erişini temsil etmektedir. Bu mücadele tarihi içerisinde ise; İtalyanlar, öncelikle Trablusgarp ve Ege Adaları üzerindeki saldırıları² ve 1. Dünya Savaşı'nı müteakip Anadolu topraklarında giriştikleri işgaller ile yerlerini almışlardır³. Anadolu'da, Batı Cephesi'nde, Yunanlara; Doğu Cephesi'nde Ermenilere; Güney'de ise Fransızlara karşı şiddetli biçimde karşı konulan Türk Milli Mücadelesi başarıya ulaşmıştır. Ermenistan ile

² Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", Belleten, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ocak 1965, s. 87.

³ John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, Cambridge University Press, 2015, s. 309.

3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması, Fransa ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması imzalanarak bu cephelerdeki mücadele nihayete erdirilmiştir⁴. Bu süreçte İtalyanlar ise; Türk kuvvetleri ile herhangi bir sıcak çatışmaya girmeksizin Anadolu’nun güneybatısındaki işgallerini sona erdirmişlerdir. Zaten, işgalci konumunda oldukları dönemde dahi, yerel ahali ile sempati bağları geliştirmeye çalışmışlar ve gittikçe güçlenen Milli Kuvvetler ile de sıcak çatışmaya girmeyerek; Sevr Antlaşması ile beraber, İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında imzaladıkları Üçlü Antlaşma ile elde ettikleri ekonomik imtiyazlarını güvence altında tutmayı planlamışlardır⁵. Türk Ordusu, 26 Ağustos 1922’de Anadolu’daki Yunan kuvvetlerine karşı başlatılan Büyük Taarruz sonucunda, 9 Eylül itibariyle, İzmir’i ele geçirmeye muvaffak olmuş; bundan sonra da Ankara Hükümeti, İtilaf Devletleri ile sahadaki kazanımlarını masada müzakere ederek tasdik ettirme fırsatını yakalamıştır. Bu anlamda ilk adım olarak; Mudanya Mütarekesi ile 11 Ekim 1922’de ateşkes sağlanmış ve çatışmalar resmen sonlandırılmıştır⁶. Mudanya’da, Türk Devleti adına önemli kazanımlar elde edilmiş olmasına rağmen, bağımsızlığının tanınması için daha geniş kapsamlı bir barış konferansının toplanması ve taraflar arasındaki hukukun kesin hükümlere bağlanması gerekecektir. Bu barış konferansının evvela İtalya’nın Venedik şehrinde yapılması düşünülmüştür. Hatta Türk tarafına ulaşan ilk teklif metinleri de Venedik’in ev sahipliği üzerinedir⁷. Fakat İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un konferansa İtalya yerine tarafsız bir ülke tarafından ev sahipliği yapılmasını istemesi nedeniyle, sonradan İsviçre’nin Lozan kentinde karar kılınmıştır⁸. İtilaf Devletleri 27 Ekim 1922’de Ankara Hükümeti’nden Lozan’a temsilci heyeti göndermesini talep etmişlerdir⁹.

⁴ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, Sayı: 68.

⁵ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999, s.121.

⁶ Tuncer Baykara, **Milli Mücadele**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, Sayı: 98.

⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM.), 61/15 (23.09.1922).

⁸ Mevlüt Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, **Bellekten**, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, s. 198.

⁹ **BOA**, HR.İM., 61/52 (27.10.1922).

Lozan Konferansı'na gidilirken, İtalya'da da Türkiye'de olduğu gibi ideolojik bir değişim yaşanmaktaydı. Türkiye'de Milli Mücadele dönemi boyunca işgallere karşı savaşın önderliğini yapan milliyetçi kadrolar, siyaseten de muktedir bir pozisyona gelirken; İtalya'da da Mussolini önderliğindeki Faşist Parti, 29 Ekim 1922'de iktidarı devralmıştı. Faşistler, sosyalizme olduğu kadar liberalizme karşı da milliyetçi ve sıkı devletçi bir idare öngörmekteydiler¹⁰. İtalyanlar, bu keskin ideolojik değişime rağmen, Lozan Konferansı boyunca, işgal döneminde İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliği görevinde bulunmuş ve Türk dostu olarak tanınan Sforza'nın bir anlamda yaratıcısı olduğu "iyi polisi oynama ve mümkün olduğu kadar çok imtiyaz elde edebilme" siyasetini devam ettirmişlerdir. Mussolini'nin Başbakan olduğu günlerde, Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Sforza, Mussolini'ye İtalya'nın ekonomik imtiyazlarını koruyabilmesi adına, müttefikleri ile Üçlü Antlaşma'nın yerini alacak bir anlaşmayı kovalamaktansa, direkt olarak Türklerle antlaşmalar yapılmaya çalışılmasını daha rasyonel bulduğunu bildirdiyordu¹¹. Ayrıca dönemin Fransa Başbakanı Raymond Poincaré ile gerçekleştirdiği görüşmeyi aktarırken, Anadolu'daki Hristiyanların akıbetinden duydukları endişenin yanında, Türklerin yalnızca kuvvetlerine güvendiklerini, fakat bunun hatalı bir tavır olduğu görüşünü de ekliyordu. Zira Sforza'ya göre; kuvvet geçicidir ve yalnızca buna dayanmak ise zayıf bir politikadır¹². Kuvvet ile ilgili Sforza'nın bu ifadeleri, bize aynı zamanda İtalya'nın Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da izlediği politikanın felsefi geri planını da sunmaktadır. Zira, bu politikanın mimarı olan Sforza, sağlam kazanımların "yumuşak güç" politikası ve incelikli bir diplomasi ile elde edilebileceğine inanmaktadır. Bu anlamda, yine Türkiye ile müzakerelerde de İtalya'nın gerçekçi hedefler ve gerçek antlaşmalar peşinde olmasını tavsiye ediyordu¹³. Sforza, Türkiye ile ilgili olarak bu birikimi ve tecrübesi ile, belki de Lozan Konferansı'nda İtalya'yı temsil etmesi en muhtemel kişi olarak görülmüştür¹⁴. Fakat, iç siyasetteki değişik-

¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Alkım Yayınları, 2003, s. 172.

¹¹ **I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935**, Vol: 1, 31 Ekim 1922-26 Nisan 1923), Roma, 1953, s. 5, Belge: 12.

¹² **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 6, B. 13.

¹³ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 9, B. 18.

¹⁴ Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu ve Dış Politika**, Çeviren: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, İstanbul, YKY, 2003, s. 189.

likler, İtalya'nın dış politikasını da etkilemiş ve Sforza, Faşistlere hizmet etmek istemediği için istifa etmiştir¹⁵.

Diğer yandan Faşist Parti, Avrupa'da kendisini tanıtmak ve diğer devletler nezdindeki imajı hakkında bilgi sahibi olmak istiyordu. Bu bağlamda, İtalya'nın İstanbul'daki temsilcisi Camillo Garroni, Roma'ya Ankara Hükümeti'nin İtalya'daki yeni yönetimle, yani Faşistlerle çalışmanın daha avantajlı olacağını düşündüğünü bildiriyordu¹⁶. Tabii bunun daha ziyade, henüz kapalı bir kutu olan Faşist yönetimle ilişkiler ile ilgili Türk idarecilerin bir temennisi niteliğinde olduğunu söylememiz gerekir. Her ne kadar Başvekil Rauf Bey, Meclis'te yaptığı konuşmasında, yeni İtalyan idaresinin Türkiye'ye karşı olumsuz bir politika izleyeceği hususunda bir malumatları olmadığını söylese de¹⁷ İtalya'nın Anadolu'da nüfuz bölgeleri kazanma politikası bir sır değildi ve Türkler, temkinli olmak zorundalardı. Bu zorunluluk, ileriki yıllarda daha da saldırganlaşan Mussolini'nin dış politikasının hedefinin zaman zaman Türkiye'ye doğrulmasıyla perçinlenecek ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşecektir. Zaten konferansın önceden belirlenen 13 Kasım yerine 20 Kasım'a ertelenmesi ile ortaya çıkan atmosfer, daha bu tarihte ilişkilerin aslında ne denli kırılgan olduğunu göstermekteydi. Bu ertelemeye Türklerden gelen tepki, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerini kaygılandırmıştı. 12 Kasım'da Lozan'a varan İsmet Paşa da konferansın ertelenmesine sert tepki göstermişti. İsmet Paşa ertelemeye yönelik tepkisini dile getirmiş, konuşmasında İstanbul'un güvenliğinin sağlanması görevinin artık Türk polislerine devredilmesi gerektiğini belirtmişti¹⁸. İsmet Paşa, bu şekilde İstanbul'un işgalinin sona erdirilmesini garanti altına alma emelini de ortaya koymuştu. Esasen, Fransızları ve İtalyanları endişelendiren konu da buydu. Zira artık Türklerin ülkelerinde yabancı etkinliğini görmeye tahammüllerinin kalmadığını idrak etmişlerdi. Hatta, Garroni'ye göre; eğer İtilaf Devletleri birlikte hareket edip Kemalistler üzerinde bir etki sağlayamazlarsa, İstanbul'da silahlı bir çatışma dahi söz konusu olabilirdi ve buna hazırlıklı olunmalıydı. Eğer bu önerisi ciddiye alınmazsa, belki de

¹⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 7, B. 17.

¹⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 17, B. 34.

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.11.1922, Devre: I, Cilt: 24, s. 497.

¹⁸ Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012, s. 99.

en iyi yol bir an önce işgali sonlandırıp, birlikleri tahliye etmekte¹⁹. Zira bu dönemde, İstanbul'daki ikamet etmekte olan İtalyan vatandaşlarına ait ticarethane²⁰ ve konut²¹ gibi emlaklara el konulmaya başlanması, İstanbul'daki İtalyan Komiserliği'nde tedirginliğe yol açmaktaydı. Ayrıca Trabzon²² ve İzmir²³ gibi liman kentlerinde, İtalyan bandralı vapurlara sahil muhafızları tarafından ateş açılması gibi vakalar meydana gelmişti. Bu örnekler siyasi tavrın anlaşılabilmesi adına önem taşıırken; siviller tarafından yabancılara ait dini ve ruhani müesseseler ile mezarlıklara saldırıların düzenlenmesi, artık Türkler arasında ister yönetici ister halk zümrelerinden olsun işgalcilere karşı hiçbir hoşgörünün kalmadığını kanıtlar nitelikteydi. Bu tahammülsüzlük, doğal olarak İtalyanları kaygılandırmaktaydı. Fransızlar da aynı kaygıyı taşıyor olacaklar ki, Poincaré de İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Hardinge'ye yazdığı bir notada, Türklerin yeniden savaşa başlamaya hazır olduklarını belirtiyordu²⁴. Ayrıca İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri ortak bildirimlerinde konferansın bir an önce başlatılmasının gerekliliğini vurgulayarak, bu erteleme Türkler tarafından bir tuzak olarak algılanması durumunda ateşkesin ciddi bir tehlikeye gireceğine işaret ediyorlardı²⁵.

Türklerin bu kararlı ve iradeli duruşundan endişe duyan İtalyanlar, konferans öncesi İtilaf Devletleri arasında Lozan'daki müzakerelerde izlenecek politikalarda eşgüdüm sağlanması için uzlaşmaya varılmasını istemekteydiler. İtalya'nın Londra'daki temsilcisi Giovanni Preziosi, İngilizlerin İstanbul'daki işgali sonlandırmaya İtalyanlar ve Fransızlar gibi istekli olmadığını²⁶, fakat müzakerelerde senkronize davranmanın faydasına inandıklarını bildiriyordu²⁷. Gerçi bu, İngilizler için pek bir şey ifade etmeyecek, müzakereler ilerledikçe, çoğunlukla İtalyanlar gündeme gelen meseleler hakkında İngilizlerin ne planladığını öğrenmeye çalışarak ona göre pozisyon almak

¹⁹ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1 s. 42. B. 77.

²⁰ **BOA**, HR.İM., 40/11/Leff:1 (22.01.1923).

²¹ **BOA**, Dahiliye Mektubi Kalemî Belgeler (DH.MKT.), 808/33 (21.10.1321).

²² **BOA**, HR.İM., 62/84 (01.12.1922).

²³ **BOA**, HR.İM., 65/44 (10.01.1923).

²⁴ Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011, s. 38.

²⁵ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 62, B: 104.

²⁶ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 65, B: 111.

²⁷ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 65, B: 109.

gereği hissedeceklerdi. Yalnız Mussolini, İngilizlerden farklı olarak, İstanbul'un tahliyesi işlemlerinin hızlandırılmasını istiyordu²⁸. Türklerle gerginlik yaratmaktan kaçınarak, müzakerelerde el sıkışılabilir bir zeminin sağlanması ve bunun korunması için hassasiyet gösteriyordu. Fakat, yine de basına konuşurken tecrübesizliğini gösteriyor, Türkleri hafife aldığını belli ediyordu. En basitinden, Lozan Konferansı öncesi Türklerin en hassas olduğu kapitülasyonlar meselesi hakkında konuşurken, Fransız basınına kapitülasyonların özünü koruyup sadece "kapitülasyon" sözcüğünden kurtulduğu takdirde bu işin çözülebileceğini söyleyebiliyordu. Ancak Mussolini'nin anlamadığı esas çarpıcı gerçek; İtalyan gazetesi *Corriera della Sera*'da yazdığı gibi, Türklerin fazla korkuya kapılmadan birkaç yıl daha savaşmayı göze alabilecek durumda olmalarına karşın, Avrupa'nın bu olasılıktan tüyelerinin ürpermesiydi²⁹. Ne var ki; gazete bu değerlendirmesini ırkçılık kokan bir yaklaşımla, Türklerin ekonomik açıdan ilkel koşullara alışık olmasına bağlıyor ve Avrupa'nın tüyelerinin ürpermesini ise aklın gereği olarak gösteriyordu. Fakat bu son derece yanlış bir değerlendirmeydi. Zira Türkler, bağımsızlık mücadelesini akılcı bir çerçevede yürütürken, İtilaf Devletleri bunu kavramaktan son derece uzaktı.

2. Görüşmelerin Başlaması ve Konferansın Birinci Dönemi

Lozan Konferansı Türk tarihi için olduğu kadar değilse bile, Mussolini'nin ilk uluslararası sınavı olması nedeniyle, İtalyan siyasi tarihi için de epeyce önem taşımaktadır. Bu nedenle Mussolini, konferans başlarken, İtalyan heyetinin başkanı sıfatıyla bizzat Lozan'a gelmiş ve kendisini uluslararası arenada gösterme fırsatını kullanmıştır. Beraberinde, içlerinde Camillo Garroni, Giulio Montagna, Bernardino Nogara gibi diplomatların da bulunduğu geniş bir heyet bulunmaktaydı³⁰. Zaten, konferansın başlamasından kısa bir süre sonra da Mussolini Lozan'dan ayrılmış, İtalyan heyetine Garroni liderlik etmeye devam etmiştir³¹. Şunu söyleyebiliriz ki; konferans başlarken, İtalyanların öncelikli hedefleri müttetikleriyle eşitlik il-

²⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 71, B: 119.

²⁹ Grassi, a.g.e., s. 191.

³⁰ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 1, Cilt: 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 5.

³¹ Alan Cassels, **Mussolini's Early Diplomacy**, Princeton, Princeton University Press, 2015, s. 30.

kesini sağlayabilmek ve bu pozisyonlarıyla da Türkiye üzerinde arzu ettikleri ekonomik imtiyazları edinip, Adalar meselesini kendi istedikleri şekilde kapatabilmektir. Konferans boyunca odaklandıkları ana noktalar da bunlar olmuştur. Bu çerçevede, Mussolini de Lozan'da bulunduğu günler içerisinde, Lord Curzon ve Raymond Poincaré ile görüşmeler gerçekleştirmiştir³². Kral III. Emanuele'ye gönderdiği telgraflarda; durumun olumlu olduğunu, Lord Curzon'un İtalya'nın Akdeniz'deki çıkarlarının tanınmasını onayladığını ve İngiltere ile anlaştıktan sonra Fransızların bir problem çıkarmayacağına bildiriyordu³³. Mussolini ayrıca İsmet Paşa ile de bir görüşme yapmış ve ona kendi sınırları içerisinde, özgür ve bağımsız bir Türkiye'den yana olduğunu bildirmişti. Fakat İsmet Paşa ile yaptığı görüşmesinde, Lord Curzon'la yaptığı görüşmenin detaylarını saklayarak, her şeyden evvel İtalya'nın menfaatlerini koruduğunu düşünüyordu³⁴. İsmet Paşa da hatıralarında, bu görüşme esnasında Mussolini'nin net bir tavır takınmadığından bahsetmektedir³⁵. Esasen, İtalya'nın stratejisi, savaşın esas mağlubunun Yunanistan olduğu ve taviz vermesi gereken tarafın da Yunanlar olduğu üzerinedir. Fakat Türkiye de, Anadolu coğrafyası dışına çıkacak taleplerde bulunmamalıdır. Böylece Ege'de, Adalar statükosu İtalya lehine korunacak ve daha da ötesi, İtalya'nın, gelecek projelerinde önemli yer tutan Balkan coğrafyasında, Türkiye'nin Müslüman nüfus üzerinden bir rekabet alanı açması engellenmiş olacaktır. Konferansta ise; İtalyan diplomatlar, Türklere daima sıcak davranarak, kendileri adına avantajlı iktisadi anlaşmalar için zemin hazırlamak isteyeceklerdir.

Adalar meselesi, kapitülasyonlarla beraber Lozan Konferansı'nda İtalya'nın üzerinde en hassasiyetle durduğu bir diğer mesele idi. Bu nedenle, daha konferansın ilk günlerinde, İngiliz ve Fransız heyetleriyle bu konuda bir görüşme yapan İtalyanlar, kendi tezlerini ortaya koymuş ve Lord Curzon da dâhil olmak üzere, Garroni'nin bildirdiği hususlara itiraz eden olmamıştır. Buna göre; İtalyanların konferans öncesi endişe ettiği, Adaların Türklere veya Yunanistan'a verilmesi

³² DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 87. B. 138.

³³ DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 88 B. 141.

³⁴ DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 89, B. 143.

³⁵ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Cilt: 2, Derleyen: Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 51.

gibi bir durum söz konusu olmayacaktı³⁶. 25 Kasım'da Türk-Yunan anlaşmazlığına neden olan Limni, Sakız, Midilli, Sisam ve İkarya adalarının silahsızlandırılması meselesinin tartışıldığı komisyon toplantısında, Türk tarafı, Anadolu'nun güvenliği için kesinlikle bu adaların askerden arındırılması gerekliliğini savunmuştu. Buna karşılık Venizelos ise, Limni'nin Türk sahiline olan uzaklığı nedeniyle bir tehdit unsuru olamayacağını öne sürerek, bu adanın durumunun Bozcaada ve Gökçeada ile beraber Boğazlar meselesi ele alınırken çözüme kavuşturulmasını öneriyordu. Bu noktada, İngilizler, kendisini saldırılardan koruyabilmesi adına adalar üzerinde her türlü askeri önlemi alabilmesi için Yunanistan'ı desteklemekteydiler. Fransızlar da İngilizlerin bu görüşüne meyil gösterse de, İtalyanlar kendilerine ait adaların yakınında böyle bir Yunan silahlanmasını kabul etmemekteydiler³⁷. Nihayetinde, Limni'nin, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek'le beraber Boğazlar sorunu içerisinde incelenmesine karar verilirken; Sakız, Midilli, Sisam ve İkarya'nın silahsızlandırılması konusunda anlaşılmıştır³⁸. Konferansın bu evresinde, İsmet Paşa, İtalyanların hâkimiyetinde olan On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi gibi bir durumun asla kabul edilemeyeceğini bildirmiş ve aksi bir durumun söz konusu olamayacağı konusunda Garroni ile görüş birliğine varmıştır³⁹. On İki Ada ile ilgili olarak İtalya'nın amacı, bu adaları İtalyan yönetimine bırakan Sevr Antlaşması'nın 122. maddesini aynı şekilde Lozan Konferansı'nda imzalanacak antlaşmanın kararlarına ilave ettirmektir⁴⁰. Curzon'a göre de; Türkler, On İki Ada'yı en iyi şekilde idare edecek olan İtilaf Devletleri'ne bırakmalıydılar. Fakat İtalyanlar, kağıt üzerinde bu adaların İtilaf Devletleri'ne değil; direkt olarak İtalya'ya verildiğinin yazılmasının daha doğru olacağını savunuyorlardı. Lord Curzon ise, buna pek istekli değildi. Sanıyoruz ki; aslında On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesini arzu etmekteydi. Fakat müzakereler neticesinde, Lord Curzon'un daha sonra tekrar incelenmesi şartıyla beraber, metnin İtalyanların istediği şekilde hazırlanması kabul edilmiştir. Buna göre; On İki Ada'nın

³⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 98, B. 152.

³⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 108, B. 169.

³⁸ Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Bellekten*, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, s. 201.

³⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 111, B. 171.

⁴⁰ Şerafettin Turan, *a.g.m.*, s. 107.

İtalya'ya bırakılması kesinleşmiştir⁴¹. Bu, İtalya tarafından, İngiltere aracılığı ile İtilaf Devletleri'ne hükmetmeye alışmış Yunanistan'a karşı bir zafer olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca yine İtalyanlar için önem arz etmekte olan Meis Adası meselesi ise, konferansın dağılıp tekrar toplandığı ikinci dönem müzakereleri içerisinde ele alınacak ve bu mesele de İtalya'nın arzu ettiği şekilde sonuca bağlanacaktı.

Öte yandan, Müttefikler arasında, 1920 Üçlü Anlaşması'nın yerini alacak yeni bir iktisadi anlaşma için müzakereler başlamıştı. Bu konu için Lozan'da gerçekleştirilen ilk temasta, İtalyan temsilcisi Nogara, Fransa delegasyonuna, eğer İtalya mali ve ekonomik anlamda tatmin edilemezse müttefikleri ile dayanışma içerisinde olamayacağını bildirmiştir⁴². İngiliz delegasyonu ise, ülkelerindeki finans gruplarının onayı olmaksızın direkt olarak böyle bir anlaşma içine girmekten kaçınacaklarını en baştan beyan etti. Görünen o ki; Fransızları da bu yönde ikna etmekte güçlük çekmemişlerdi. Fakat İtalyanlar buna çok fazla önem veriyorlar ve müttefiklerini böyle bir anlaşma gerçekleşmediği takdirde doğrudan Türkiye ile anlaşma yapmakla tehdit ediyorlardı⁴³. Bu noktada, Mussolini de eş zamanlı olarak, 26 Kasım tarihinde Londra Büyükelçisi Della Torretta, Paris Büyükelçisi Romano Avezana ve Lozan Delegasyonu Başkanı Garroni'ye gönderdiği telgraflarda, Müttefik Devletler ile eşitlik ilkesinin hassasiyetle muhafaza edilmesi için uyarıyor⁴⁴ ve aksi halde Türkiye ile doğrudan anlaşma politikasına onay verdiğini bildiriyordu⁴⁵. Ancak Lord Curzon'la yüz yüze görüşme fırsatı bulan Garroni, İngiliz muhatabının İtalyan kararlılığından yeterince etkilenmediği izlenimi edindiğini aktarıyordu⁴⁶. Aslında Curzon, İtalya'nın bu şantaj politikasına karşı tepkiliydi. 1 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı Müsteşar'ı Eyre Crowe'a gönderdiği yazıda, İtalyanların tutumunu "utanmaz" olarak nitelendirmekteydi⁴⁷. Öte yandan Garroni, İsmet Paşa'dan bazı iktisadi imtiyazlar için olumlu işaretler almaktaydı. İkilinin bu anlamdaki ilk özel görüşmelerinde, İsmet Paşa, Garroni'ye Trabzon Limanı, Trabzon-Erzurum demiryolu ve Trabzon'dan

⁴¹ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 292, B. 421.

⁴² **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 98, B. 154.

⁴³ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 99, B. 155.

⁴⁴ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 101, B. 159.

⁴⁵ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 103, B. 162.

⁴⁶ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 102, B. 161.

⁴⁷ Grassi, **a.g.e**, s. 196.

İran sınırına uzanacak ayrı bir demiryolu hattı üzerinde ekonomik imtiyazlar tanınabileceğini söylemişti. Ankara'nın kapısı ayrıca Mersin'de bir liman inşa edilmesi için de İtalyan tekliflerine açıktı. Fakat Garroni, Üçlü Antlaşma'yı ikame edecek olası bir anlaşma zemini doğma ihtimaline karşı, herhangi bağlayıcı bir karşılık vermekten kaçınmıştı⁴⁸. Halbuki, Sforza'nın da konferans öncesi tavsiye ettiği gibi; İtalya için Üçlü Antlaşma'nın peşinde koştuktansa, Türkiye ile doğrudan anlaşmaya gitmek daha mantıklı bir seçenektir. Zira Sevr Antlaşması'nın uygulanabilir olmadığına anlaşılmasının ardından, Türkiye'nin taraf olmadığı bu tarz bir Üçlü Antlaşma'nın uygulanması düşünülemezdi. Egemen bir ülke olarak Türkiye, iktisadi antlaşmalarını kendisi planlamakta kararlıydı.

Mussolini, her şeye rağmen Üçlü Antlaşma'dan vazgeçmemiş ve Nogara'yı görüşmeler için Paris'e yollamıştır⁴⁹. Bu antlaşmayı yeniden yapılandırmanın Mussolini için esas öneminin, iç siyasette imajını kuvvetlendirmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁵⁰. Oysa tam da İngilizlerin Lozan'da Türkler üzerindeki baskıyı arttırdığı bu dönemde, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Celaleddin Arif Bey, Mussolini'yi ziyaret ederek, Lozan'da Türkiye'ye destek olması karşılığında, İtalya'ya ekonomik alanda ayrıcalıklar tanınmasını teklif etmiştir. Çünkü bu sırada Lozan Konferansı, kapitülasyonlar, Batı Trakya ve Musul meseleleri nedeniyle tıkanma noktasına gelmekteydi. Mussolini'ye bu teklifi yapan Celaleddin Bey, İsmet Paşa'nın da görüşmelerin her an kesilmesi ihtimaline karşılık İstanbul'da daima hazır vaziyette bulunulmasını⁵¹ tavsiye ettiği bir ortamda, Lozan Konferansı'nın İngiliz tutumu yüzünden dağılması halinde Türkiye'nin İngiltere'ye karşı bile olsa yeniden savaşılmaya hazır olduğunu eklemiştir⁵². Fakat Mussolini bu teklifi değerlendirmemiştir. Öte yandan Nogara, Paris'te Fransızlarla anlaşmaya varmış, fakat İngilizler buna katılmayı reddetmişlerdir⁵³. Ocak ayının sonunda ise artık bu antlaşmanın gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Zira Türkiye de bu tarz bir antlaşmaya karşı tepkisini ortaya koymuş-

⁴⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 155, B. 231.

⁴⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 192, B. 289.

⁵⁰ Grassi, a.g.e, s. 197.

⁵¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 204-393-43 (21.12.1922).

⁵² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 193, B. 291.

⁵³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 409, B. 282.

tur⁵⁴. Türkiye'nin razı olmadığı ve uygulanamazlığı müttefiklerince de bilindiği böyle bir antlaşmanın peşinde koşmak, İtalya için zaman kaybından başka bir şey olmamıştır.

Konferansın ilk bölümünde ele alınan konulardan biri olan Boğazlar meselesinde ise; İtalyanlar, müzakereler öncesi, İngilizler ve Fransızlarla aynı tezi savunmayı kararlaştırmışlardı⁵⁵. Buna göre Müttefiklerin ortak tezi; Boğazların ticaret ve savaş gemilerine açık olmasını, her iki kıyının da askerden arındırılmasını ve bunu da uluslararası bir komisyonun denetlemesini öngörmekteydi⁵⁶. Boğazlar konusundaki müzakerelerin önemli bir tarafı haline gelmiş olan Sovyet Rusya delegasyonu ise, Boğazların Türk egemenliğinde olmasını savunurken; askeri uçak ve gemilere kapalı tutulması, yalnızca ticari gemilere açık olması tezini öne sürmüştür⁵⁷. Türk tarafı ise; İstanbul ve Marmara'nın güvenliğine dair kendilerini tatmin edecek bir teminat verildiği takdirde, ticaret gemilerinin hiçbir şart olmaksızın geçişi, savaş gemilerinin ise sınırlandırılması görüşünü savunmaktaydı⁵⁸. Konferansta, Lord Curzon ile Sovyet temsilcisi Georgiy Çiçerin arasındaki görüş ayrılığı belirginleştiğinde; Garroni, Boğazlar konusunda Lord Curzon'dan müttefik üç devlet adına müzakereyi sürdürmesini istiyor ve bu şekilde Boğazlar meselesinde İtalya'nın da çıkarlarının en iyi şekilde korunmuş olacağına olan inancını ortaya koyuyordu⁵⁹. Fakat oturumlar devam ettikçe, Lord Curzon'un Türklere karşı sert tutumu, Garroni'yi endişeye de sevk etmiyor değildi. Bu nedenle, aynı endişeyi paylaşan Fransız temsilcisi Barrere ile birlikte Lord Curzon'la görüşüp tutumunu yumuşatmaya çalışmıştı⁶⁰. Diğer yandan, Rusların tezleri, Türk tezleriyle paralellik ihtiva eder gibi gözükse de; Türkler savaş gemilerinin belli sınırlamalarla geçişine izin verilmesi ve bir denetim komisyonu kurulabileceği fikirleriyle kendilerini Ruslardan ayırmaktaydılar⁶¹.

⁵⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 304, B. 433.

⁵⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 100, B. 158.

⁵⁶ Sami Doğru, "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, s. 145.

⁵⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 123, B. 190.

⁵⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 16.12.1922, Devre: I, Cilt:25, s. 411-412.

⁵⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 137, B. 206.

⁶⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 161, B. 251.

⁶¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 142, B. 215.

Ruslar ne kadar baskı uygulasa da,⁶² konferansın yarıda kalmaması için karşılıklı tavizler ile Müttefik grubun tezine yakın bir şekilde anlaşma sağlandı. Buna göre;⁶³ ticaret gemileri barış zamanında bayrağı ve yükü ne olursa olsun gece ve gündüz Boğazlardan tamamıyla serbest bir şekilde ve kılavuz almak mecburiyetinde olmadan geçebileceklerdi. Ticaret gemilerinin Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaşta Boğazlardan geçişi, tamamen barış zamanı için öngörülen şartlara göre yapılacaktı. Türkiye'nin dâhil olduğu bir savaşta, tarafsız gemiler savaş kaçağı ve yasaklanmış mal ve düşman asker ve tebaası taşımamak kaydıyla serbest geçebilecek, Türkiye bu gemileri kontrol etme ve tarafsız gemilerin geçişini engellemek şartıyla, düşman gemileri hakkında devletler hukukunun kabul ettiği tedbirleri alma hakkına sahip olacaktı. Savaş gemileri ise, barış zamanında hangi devlete ait olursa olsun gece ve gündüz geçme hakkına sahipti. Karadeniz'e geçecek savaş gemilerinin azami kuvveti, bu denize kıyısı bulunan devletlerden donanması en kuvvetli olanın deniz gücünden daha fazla olmayacaktı. Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaşta, bütün savaş gemilerine barış zamanında öngörülen şartlar uygulanacaktı. Türkiye'nin katıldığı bir savaşta, tarafsız ülke gemileri barış zamanındaki uygulamaya tabi olacaklar ve bu gibi gemilerin geçişi, alınan savaş tedbirleri sebebiyle güçleştirilmeyecekti. Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak adına, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının her iki kıyısı ile Marmara Denizi'ndeki adalar askerden arındırılmış hale getirildi. Bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmamak yasaklandı. Bölgenin herhangi bir saldırıya karşı güvenliği de, sözleşmeyi imzalayan devletlerle Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alındı.

İtalya ve müttefikleri ortak hareket ettikleri Boğazlar meselesini bu şekilde çözüme kavuşturabilmişlerdi fakat, hala çözüm bekleyen meseleler mevcuttu. Özellikle Trakya'daki sınır ve Musul meselesi, kapitülasyonlar, Türkiye'nin Osmanlı Devleti zamanında devletlere tanınan imtiyazları tanımaması gibi meseleler, muallakta kalan ve halledilmeyi bekleyen konulardı⁶⁴. Ancak 1923 yılının ilk ayına girerken, Lord Curzon'un uzlaşmacı olmayan tavrı ve Fransızlarla

⁶² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 281, B. 385.

⁶³ Feridun Cemâl Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, Başnur Matbaası, 1968, s. 60.

⁶⁴ Ali Naci Karacan, **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s. 264.

da ters düşmesi nedeniyle konferans bunalıma girmiş ve dağılma noktasına gelmişti. Garroni'ye göre; Lord Curzon ülkesinin gücünün farkında olarak diğer herkesin kendisine karşı teslimiyetçi bir tutum sergilemesini bekliyordu. Fakat müzakereler her zaman böyle ilerleyemezdi. Çözüm bekleyen sorunların halledilmesi için son bir çaba sarf edilmeli, önce Müttefikler kendi aralarında bir toplantı yapmalı ve Türklere bir taslak anlaşma metni sunulmalıydı. Bu noktada Garroni, bazı ilginç tespitler de yapmaktaydı. Hali hazırda konferansı dağılma noktasına getiren İngilizler ve Lord Curzon'un Yunanseverliği, zaten Mondros'tan Mudanya'ya uzanan sürecin de baş sebebiydi. Türkler ise, barış için orada bulunmuyor; Avrupa'da Ruhr olayının patlak vermesiyle taleplerini daha da arttırarak işi yokuşa sürüyorlardı. Ruslar da, Bolşevizm'in etki alanını genişletmek amacını taşıyorlardı. Fakat artık geleceğe bakılmalı ve bir an önce Lord Curzon'un başkalarını küçümseyen tavrı aşılarak ortaya bir metin konmalıydı⁶⁵. Ancak, Müttefiklerin Türk heyetine sunduğu metin, Trakya'da bulunacak Türk askerinin sayısını sınırlandırması ve Osmanlı'dan kalan dış borçlar rejimini ağırlaştırması gibi nedenler dolayısıyla kabul edilebilir bulunmamıştır⁶⁶. Metnin değerlendirilmesi için bir hafta süre isteyen İsmet Paşa'ya Lord Curzon'un tepkisi olumsuz olmuştur. Curzon'a göre; Türkler klasik oyalama taktiklerini uygulamak istiyorlardı ve bu yüzden bir sonuç çıkacağına inanmadığı için de böyle bir değerlendirme müddeti vermek istemediğini müttefiklerine bildiriyordu⁶⁷. Fakat Bompard ve Garroni, Curzon'u ikna etmeye çalışıyorlardı. Çünkü İtalya ve Fransa için İsmet Paşa'nın bu talebini reddetmek büyük bir riskti ve bunu almak istemiyorlardı. Curzon ise; Sevr Antlaşması'na göre Türkler için çok iyi olan böyle bir metnin, eğer ülkesinin iyiliğini düşünüyor ise, İsmet Paşa tarafından imza edilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu görüşmede, Curzon ayrıca eğer İsmet Paşa bir değerlendirme süresi talep ediyorsa, kendisi Lozan'dan ayrıldıktan sonra bu sürenin verilebileceğini; hazır olduğunda antlaşmayı imzalamak için Lozan'a geri dönebileceğini eklemiştir⁶⁸. Fakat müzakerelerin devam etmesi artık imkânsızdır. Mussolini ise, İngiliz delegasyonunun ayrılması

⁶⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 284, B. 412.

⁶⁶ Vakıf, 2 Şubat 1923, No: 1948, s. 2.

⁶⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 302, B. 430.

⁶⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 305, B. 435.

karşısında Lozan'daki diplomatlarına Türklerle yakın temasta olup, onların bu taslağı imzalamalarını sağlamasını istiyordu. Zira, olası bir Türk-Yunan savaşı, Avrupa için, Asya ve Balkanlarda meydana gelen ölümcül bir tehlike olacaktır⁶⁹. Fakat temsilcilerin sözlü önerileri de İsmet Paşa'yı ikna etmemiş ve bu metni imzalamaktan kaçınmıştır. İngiliz heyeti ise, 4 Şubat'ta Lozan'dan ayrılarak müzakereleri sonlandırmışlardır⁷⁰.

3. Müzakerelerin Kesintiye Uğradığı Ara Dönem

İngiliz heyetinin Lozan'dan ayrılmasının ardından Fransız ve İtalyanlar, arabulucu rol oynayarak, Türk heyeti henüz Lozan'ı terk etmeden görüşmelerin devam etmesi adına gayret göstermişlerdir. Fakat İtalyanlar, Türkiye'nin kabotaj vergileri konusundaki ısrarını kabul edilemez buluyor ve bunu çılgınca bir tavır olarak nitelendiriyorlardı⁷¹. Ancak 5 Şubat günü, Türk temsilcileri İsmet Paşa ve Rıza Nur, Garroni'ye müzakerelerin geldiği noktadan duydukları üzüntüyü bildirdiler. Buna göre; konferansı kesilme noktasına getiren adli ve mali anlaşmazlık unsurlarından, adli olanları konusunda taviz vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Mali hükümler konusunda ise; konferansın yeniden toplanması halinde, İtilaf Devletleri ile müzakerelere devam etmek istiyorlardı⁷². İsmet Paşa, ayrıca konferansın devamı için İngiliz ve Fransız delegasyonlarına karşı İtalyan arabuluculuğundan faydalanmak istemiştir. Fakat Garroni, bunun ancak Türk tarafından kabul etmeye hazır oldukları maddeler için imzalı bir beyanname alması halinde mümkün olacağını belirtmiştir. Buna karşılık, İsmet Paşa kendisi Ankara'ya dönüp hükümetle müzakere etmeden böyle bir hareket yapamayacağı için bu görüşmeden de bir sonuç alınamamıştır⁷³. Fransızlar dahi görüşmeleri sürdürmeye niyetli olduklarını beyan etmiş olsalar da,⁷⁴ bir netice alınamamış ve İtalyan heyeti 6 Şubat günü Lozan'ı terk etmiştir⁷⁵.

⁶⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 308, B. 437.

⁷⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 319, B. 455.

⁷¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 328, B. 464.

⁷² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 330, B. 466.

⁷³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 331, B. 467.

⁷⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 333, B. 470.

⁷⁵ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 506.

Konferans dağılmış, ancak Müttefikler konu üzerindeki temaslarını sürdürmüşlerdir. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Romano Avezana'ya göre; üç devlet birbirlerini suçlamayı bırakıp bir barış antlaşmasının imzalanması adına bir araya gelmeliydiler. Çünkü İngiltere'nin başına buyruk hareket etmesi, Balkan bölgesini yangın yerine çevirebilir ve bu kez Müttefikler arasındaki kopukluk, Rusya'nın Slav politikalarını uygulayabilmesi adına hiçbir engel kalmamasına neden olabilirdi⁷⁶. Bu süreçte, konferansın tekrar toplanması için Fransızlar, İtalyanlar ile beraber çaba sarf etmişlerdir. Fakat İngiltere, bu çabaları değersiz görmüş ve politikasını barış antlaşmasının imzalanması için adım atmamış; Türklerin bir takım tavizler vermek suretiyle, antlaşma için bir anlamda diz çöktürülmesi üzerine kurmuştur. Diğer devletlerin bu politikaya uymayarak Türkleri tekrar masaya oturtmaya gayret göstermesini ise müttefikliğe ihanet olarak görmüştür⁷⁷.

İsmet Paşa ise, Türkiye'ye dönüşünde, İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiseri Maissa ile görüşerek, Türklerin bir barış antlaşması imzalanmasına yönelik isteğini yineleyerek, müzakerelere devam edilmesi yönünde Ankara'da çaba göstermeye devam edeceğini bildirmiştir⁷⁸. Bu görüşme, Mussolini'yi Türkiye ile barışın sağlanması olasılığının tamamen ortadan kalkmamış olması nedeniyle memnun etmiştir⁷⁹. Londra'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde; İngilizler de yalnızca Türk-Yunan barışı, Türkiye'de yabancılara uygulanacak adli rejim ve mali hükümler meseleleri üzerinde olmak üzere görüşmeleri yeniden başlatmayı kabul etmişlerdir. Fakat Mussolini, prensipte müzakerelere yeniden başlamanın önünde bir engel olmadığını düşünmekle beraber, pratiğe geçebilmek için Türklerden tüm maddeleri somut ve açıkça tanımlanmış bir teklif metni görmek istiyordu⁸⁰.

Türk Hükümeti'nin barış antlaşması üzerine teklifini içeren 15 sayfalık metin, 8 Mart günü, Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Dr. Adnan Bey tarafından İtilaf Devletleri temsilcilerine su-

⁷⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 339, B. 480.

⁷⁷ Mustafa Turan, **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s. 251.

⁷⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 374, B. 521.

⁷⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 377, B. 525.

⁸⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 390, B. 543.

nulmuştur⁸¹. Bu öneri metnine göre; Musul meselesi, Türkiye ile İngiltere arasında barıştan sonraki 12 ay içerisinde görüşülecek ve uzlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurulacaktı. Bu süre nihai metinde 9 ay olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Karaağaç Yunanistan'a bırakılırken, Ege Denizi'ndeki Meis ve Merkep adalarının Türkiye'ye iadesi istenilmiştir. Boğazların durumu ve azınlıklar meselelerinde anlaşmazlığın olmadığı belirtilmiştir. Borçlar ve kapitülasyonlar konusunda ise; Türkiye'nin milli egemenliğiyle bağdaşmayan hükümlerin kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. Türk tasarısında, müttefiklerin öne sürdüğü 156 maddeden 90'ı aynen kabul edilmiştir⁸². İtalyanlar için en önemli madde, şüphesiz Meis Adası ile ilgili olanıydı⁸³. Maissa'ya göre de, bu önerilerin hepsi müzakere edilebilirdi, fakat İtalya için tartışmasız veto edilmesi gereken tek husus Meis'in Türklere bırakılmasıydı⁸⁴. Fransız ve İngiliz mevkidaşlarından edindiği izlenim ise; onların daha çok ekonomik hükümlere odaklandığı ve anlaşmaya da yakın oldukları yolundaydı⁸⁵. Kamuoylarından birlikte hareket etmeleri konusunda baskı gördükleri ve münferit siyaset izlemekten fayda elde edemedikleri bir ortamda, Türkiye'nin Meis Adası'nı talep etmesini, Müttefik cepheyi bölmek ve pazarlık kozu elde etmek adına yapılmış bir hamle olarak görmek yanlış olmayacaktır.

İtilaf Devletleri, Türk önerilerini tartışmak, aralarındaki sorunları çözmek ve sonuçta ortak bir politika belirleyebilmek adına, 21 Mart 1923'te, Londra'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Curzon, bu toplantıda yaptığı konuşmada; Türklerin barış görüşmelerine yeniden başlamak konusundaki istekli tavrının kendisi için bir sürpriz olduğunu kaydetmiş ve Müttefikler olarak bu tavır karşısında belli bir esneklik göstermeleri lüzumunu ortaya koymuştur. Müttefiklerin tek bir cephe halinde hareket etmesini ise ısrarla vurgulamıştır. Ona göre, bu tasarı metinde üzerinde müzakere edilip kaldırılmasına çalışılması gereken en önemli mesele ise; ekonomik hükümlerdir. Bu konularda Türklerle müzakere etmek istiyordu. Barış konferansı

⁸¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 418, B. 590.

⁸² Selâhi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 337.

⁸³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 419, B. 591.

⁸⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 420, B. 594.

⁸⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 443, B. 619.

yeniden toplanmadan önce birleşik bir cephe ve müzakerelere sağlam bir temel oluşturabilmek adına iktisadi, mali ve siyasi-bölgesel sınır konularında çalışacak üç komisyon kurulmasını öneriyordu. Türk-Yunan meselesinin halli için Venizelos'u da Londra'ya davet etmenin faydalı olacağını Müttefik temsilcilerine bildirmişti. Fransız temsilcisi Bompard, Curzon'un bütün önerilerini kabul ederken, İtalya'yı temsil eden Garroni, Meis konusunda Türklerin talebinin reddedilmesi konusunda müttefiklerinin onayını almıştır⁸⁶. Ayrıca Garroni, Fransız ve İngilizlere karşı komisyon toplantılarında, İtalya'nın Küçük Asya'daki çıkarlarına zarar gelmesini engellemek için gayret gösterdiğini Mussolini'ye bildirmiştir. Zira İtalyanlar, söz konusu iktisadi çıkarlar olunca, müttefikleri tarafından her zaman aldatıldıklarını düşünüyorlardı⁸⁷.

28 Mart günü Müttefik temsilcileri Londra'daki görüşmeleri ve komisyon toplantılarını tamamlayarak bir yanıt taslağı hazırlamışlardı. Bunu, İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla Ankara'ya gönderilmek üzere Adnan Bey'e teslim edeceklerdi⁸⁸. Bu yanıtta; Türk tekliflerinin bir kısmının aynen kabul edildiği, bir kısmının değiştirildiği, fakat yeni müzakerelere temel teşkil edebilecek nitelikte görüldüğü belirtildikten sonra yeniden konferansa devam etmek üzere Türk temsilcileri Lozan'a davet edilmiştir. Ayrıca sürekli ve adil bir barışın sağlanmasını çabuklaştırmak amacıyla İsmet Paşa'nın notasında ve Türk tasarısındaki tekliflerin müzakere edilmesi kararlaştırılmış fakat arazi meseleleriyle ilgili olup 4 Şubat 1923 tarihli Türk notasında bahsi geçmeyen tekliflerin müzakere edilmeyeceği belirtilmiştir⁸⁹.

Türkiye, Londra görüşmelerinden çıkan karara cevaben Müttefikler'e 8 Nisan tarihli bir nota daha göndermiştir⁹⁰. Burada yine, Musul sorununun barış antlaşmasından sonraki bir sene içinde çözülememesi durumunda, Milletler Cemiyeti'ne başvurulması, Karaağaç'ın Yunanlara bırakılması, Boğazlar ve azınlıklar konusunda da belirlenen koşulların kabul edileceği tekraren belirtilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması ve Osmanlı idaresinden kalan borçların

⁸⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 452, B. 635.

⁸⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 457, B. 645.

⁸⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 465, B. 658.

⁸⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 469, B. 673.

⁹⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 493, B. 693.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan devletler arasında paylaştırılması üzerindeki Türk talebi de yine aynen tekrar edilmiştir⁹¹. Ayrıca yeniden müzakerelere başlamak üzere yapılan davetten dolayı memnuniyet dile getirilmiş ve Türk heyetinin Lozan'da hazır bulunacağı kaydedilmiştir. Bu şekilde, taraflar arasındaki barış görüşmelerinin devamı için Lozan Konferansı'nın kaldığı yerden 23 Nisan günü tekrar toplanmasına karar verilmiştir.

4. Konferansın İkinci Defa Toplanması ve Müzakerelerin Devamı

Lozan Konferansı ikinci defa toplandığında, Müttefik Devletler temsilcilerini değiştirmişlerdi. İngiltere, Lord Curzon yerine İstanbul'daki İşgal Komiserliği görevinde bulunan Horace Rumbold'u göndermişti. Fransa'nın temsilciliğini İstanbul İşgal Komiseri Pellé üstlenirken, İtalya'nın baş delegesi de Garroni yerine Atina Fevkalâde Murahhası Montagna olmuştu⁹².

İtalya için konferansın bu döneminde, üzerinde müzakere edilecek meselelerden en önemlisi, Meis Adası'nın durumuydu. Müzakerelere geçilmeden hemen önce, Montagna, Pellé ve Rumbold'la görüşerek İtalyan tezlerinin destekleneceğine dair müttefiklerinden resmi bir güvence almıştı. Ayrıca İsmet Paşa ile de kısa bir görüşme yapma fırsatını bulmuştu. İsmet Paşa'nın dile getirdiği düşünceye göre; İtalya için pek az öneme sahip olan bu adanın, Türk karasularında bulunması ve de kıyılarına bu denli yakın konumda olması nedeniyle, başka bir devletin egemenliğine geçmesi Türkiye'ye karşı tehdit oluşturacak nitelikteydi. Fakat Montagna'nın buna verdiği karşılık; İtalya'nın bu konudaki talebi kabul edilmediği takdirde, Türk delegasyonu lehine işbirliğini ve de dostça yaklaşımlarını sürdüremeyecekleri şeklindeydi⁹³. Bu konuyla ilgili gerçekleştirilen ilk oturumda, Rumbold da, nüfusunun çoğunluğu Hristiyan olan bu adanın Türklere verilmesinin kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir⁹⁴. Açıkçası, Meis Adası meselesi uzun ve yorucu görüşmelere neden olmuştur. İsmet Paşa'nın bu konudaki inatçı tutumu, İtalyan delegasyonunu hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira onlar, diğer me-

⁹¹ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 52.

⁹² **A.e.**, s. 251.

⁹³ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 524, B. 736.

⁹⁴ Cemalettin Taşkıran, **Oniki Ada**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık, 2009, s. 118.

selelerde Türklere verilecek destek karşılığında, bu işin kolaylıkla çözülebileceğine inanmaktaydılar. Fakat Montagna sabırlı bir şekilde uygulayacakları baskıyla ve müttefiklerinin de desteğiyle taleplerinin karşılanacağına dair umudunu korumaktaydı⁹⁵. Önemli olan, Türklere karşı birleşik Müttefik cephesini muhafaza etmektir. Bu anlamda İtalyanlar, İtalya'nın Londra Büyükelçisi Della Torretta'dan da, desteklerini artırarak sürdürmesi için Curzon'la temas halinde bulunulmasını istemekteydiler⁹⁶. Çünkü bir şekilde İngilizlerin tavrından şüphe etmekteydiler. Rumbold her ne kadar açık desteğini belirtmekteyse de, Montagna, İngiliz delegasyonunun diğer üyelerinin tavırlarını gözlemlerken bir güvensizlik hissetmekteydi. Bu yüzden Londra'da aktif olunmasını istiyordu. İtalyanlar, İngilizlere karşı bu şekilde şüpheli yaklaşılırken, Fransızların tavır ve desteğinden ise son derece emindiler⁹⁷. Müzakereler ilerlerken Mayıs ayına gelindiğinde, Fransızlar, Türklerin Meis'ten vazgeçmelerine karşılık, Türk-Yunan sınırının Meriç Nehri olarak belirlenmesine karşı çıkmayacaklarını bildirmişlerdi. Fakat İngilizlerin tavrı hala net değildi. Londra'dan net bir cevap alınamıyordu⁹⁸. Montagna'ya göre; İngilizlerin şimdiye kadar gösterdikleri tavır, 27 Mart'ta Londra'daki Müttefikler görüşmesinde verilen birleşik cephe oluşturma sözüne hizmet etmemekteydi. Curzon'un sadakatinden emin olabilmek için bu çekinceleri ortadan kaldıracak kesin ve net ifadeleri edinmek zaruruydu⁹⁹. Diğer yandan, Montagna ile İsmet Paşa, hemen hemen her gün kişisel olarak görüşmeye başlamışlardı. Bu günlük ve özel görüşmeler dostluk atmosferinde geçiyor ve ikili bu olumlu havanın barış müzakerelerine de katkı sağlamasını ümit ediyorlardı. Montagna, Mussolini'ye İsmet Paşa ile geliştirdiği bu yakın ilişkiyi, Meis konusunda alınacak yazılı taahhütlerle taçlandırmak istediğini bildirirken, gayretini sabırlı ve çetin bir mücadele olarak nitelendiriyordu¹⁰⁰. Fakat günler geçtikçe İsmet Paşa'nın inadının kırılmaması, Montagna'nın öfkelenmesine yol açmıştı. Montagna, İsmet Paşa'nın belirsiz tutumundan ve uzlaşmaz pazarlığından şikâyetçiydi. Bu noktada, bu tutumun Türklerin lehine olmayacağını

⁹⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 528, B. 743.

⁹⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 533, B. 748.

⁹⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 533, B. 750.

⁹⁸ *I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935*, Vol: 2, 27 Nisan 1923-22 Şubat 1924), s. 11, B. 17.

⁹⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 13, B. 21.

¹⁰⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 27, B. 39.

söyleyerek diplomatik nezaketin de dışına çıkacak şekilde tehditle isteklerini onaylatma yoluna başvuruyordu¹⁰¹. Bir ay boyunca uğraştıktan sonra hala sonuç alamıyor olmak, Montagna'nın soğukkanlılığını yitirmesine neden oluyordu. Bu nedenle, Montagna, bu işin fazla üzerine düşmemeye karar verdi ve on gün boyunca İsmet Paşa ile bu konu hakkında konuşmadı. Müttefik temsilcileriyle yaptığı görüşmede de, Meis Adası meselesinde sabırlı davranılmasına karar verildi. Fakat Rumbold, İngiliz Hükümeti'nin resmi tavrından bağımsız olarak, İtalya'nın fedakârlıklarının ardından burada istediğini alması gerektiğini söylüyordu¹⁰². Nihayetinde 28 Mayıs günü, İsmet Paşa, Montagna ile görüşmüş ve İtalya'nın Meis Adası'nı kesinlikle Türkiye aleyhine kullanmayacağına ve On İki Ada'nın Osmanlı borçlarından paylarına düşen kısmını ödeyeceğine dair verilen kesin taahhüt üzerine ikna olma noktasına gelmiştir¹⁰³. 5 Haziran'daki oturumda da, İsmet Paşa, resmi olarak Meis Adası üzerindeki hak taleplerini geri çektiklerini bildirmiştir. Buna göre; Lozan Antlaşması'nın 15. Maddesini teşkil edecek olan hüküm gereği, Meis Adası İtalya'nın egemenliğine girmiştir¹⁰⁴. Meselenin bu şekilde halledilmesi, Montagna'ya göre; İtalyan çıkarları adına mümkün olabilecek en iyi çözümdür¹⁰⁵. İsmet Paşa için ise; dünya barışının temini adına Türklerin haklı davalarından feragat etmek suretiyle yapmak zorunda kaldıkları bir fedakârlıktır¹⁰⁶.

Konferansın ikinci defa toplandığı 23 Nisan tarihinden itibaren, İtalyan heyetini Meis Adası ile beraber en çok uğraştıran mesele, Türk-Yunan barışının sağlanması meselesidir. Zira Akdeniz'de çatışmanın devamı, İtalyanların en son istedikleri şeydi. Fakat Lozan'da Yunanistan'ı temsil eden Venizelos'un, Türklere karşı olan sert ve agresif tavrı işleri zorlaştırmaktaydı. İtalyanlar ise, müzakereler boyunca bu tavrı yumuşatarak bir anlaşmaya varılabilmesi için çaba sarf etmişlerdir. 9 Mayıs'ta, Venizelos, Müttefik temsilcilerinden İzmir ve İstanbul'daki Yunan bankalarının güvenliğinin ihlali, Anadolu'daki Yunan tutsaklara kötü muamele edilmesi ve yine Anadolu

¹⁰¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 29, B. 43.

¹⁰² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 38, B. 57.

¹⁰³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 41, B. 59.

¹⁰⁴ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar, Belgeler**, İkinci Takım, Cilt: 8, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 6.

¹⁰⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 48, B. 69.

¹⁰⁶ Karacan, a.g.e., s. 338.

bölgelerinden Yunan nüfusun sınır dışı edilmekte olduğu nedenleriyle Türkiye'ye bir ultimatom verilmesini talep etmiştir. Rumbold'un karşılığı ise; hali hazırda bu konuların kendilerini de tedirgin etmekte olduğudur. Rumbold'un bu tutumu, Venizelos'u destekler nitelikteydi. Ancak Montagna, bunun yeni bir çatışmaya yol açabileceğinden dolayı endişe duyuyordu. Montagna'ya göre; Venizelos'un üzerinde yeteri kadar kanıt bulunmayan şikâyetleri ve blöflerinin üzerinde durmak yerine, bir anlaşmaya ve barışa ulaşabilmek için gayret etmek daha doğru olacaktı. Zira Türklerin tepkisini çekmek, yeni bir savaşın fitilini ateşleyebilirdi. Montagna'nın tespiti; savaşın en başında olduğu gibi, İngilizler ve Fransızların, Yunan ordusunun kapasitesini hala yanlış değerlendirdikleri yönündeydi¹⁰⁷. Montagna, İngilizler ve Fransızların, Türklerin ekonomik ve mali konulardaki anlaşmaya uzak tutumunu, Yunan tehdidiyle kırabileceklerine inandıklarını düşünmekteydi¹⁰⁸. Bu sebeple, Fransız temsilci Pellé ile uzun bir görüşme gerçekleştirerek, onu herkesin içtenlikle barışı istediği bir ortamda konferansın kaderi için, tehlike arz etmekte olan Yunan blöflerine boyun eğilmemesi konusunda uyardı. Türklerle tazminat sorunlarını çözebilmek için güçsüz halde bulunan Venizelos'a güvenilemezdi. Pellé, bu konuda ikna olarak, Paris'e telgrafla durumu bildirmeyi kabul etmiştir¹⁰⁹. Neticede Paris Büyükelçisi Romano Avezana aracılığıyla ulaşan haberler, Fransız idarecilerin de Yunanistan'ın tutumunun Türkiye ile düşmanlıklarını yeniden başlatabilecek nitelikte olduğu dolayısıyla endişe duydukları ve İngiltere'ye bu konudaki politikalarını gözden geçirme hususunda baskı yapılmasını kararlaştırdıkları yönündedir¹¹⁰. Her ne kadar İngiltere, Yunan ordusunu Lozan'da, Türklere karşı bir koz olarak kullanmak istese de; Doğu Trakya'da bir askeri hareketlilik olduğu anda Yunan hükümetini uyararak, çatışmaları tekrar başlatacak bir hamlede bulunulmamasını istemiştir. Fransa'nın ve İngiltere'nin Yunanistan'a karşı bu tutum değişikliğinde, Lozan'da Montagna'nın ve Roma'da Mussolini'nin İngiliz Büyükelçisi aracılığıyla gerçekleştirdiği temaslar etkili olmuştur¹¹¹. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında ihtilafa neden olan Trakya sınırının silahtan arındırılması ve savaş taz-

¹⁰⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 20, B.28.

¹⁰⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 20, B.29.

¹⁰⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 22, B.30.

¹¹⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 28, B.40.

¹¹¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 31, B.45.

minatı gibi konuların çözümünde de İtalya, gerilimi düşürmeye yönelik politikasını sürdürerek, İngiltere'nin Yunan agresifliğine prim veren politikasına karşılık bir denge unsuru olmuştur¹¹². Bu durum, Montagna'nın Atina'da bazı gruplar tarafından protesto edilmesine ve basından sert tepki görmesine dahi neden olmuştur¹¹³.

Konferans kapanırken Montagna, Mussolini'ye sunduğu sonuç raporunda, İtalyan çıkarlarının pek hasar görmeden müzakerelerin atlatıldığı görüşünü paylaşıyordu. Barışın sağlanmasına olan katkılarından dolayı İsmet Paşa'ya müteşekkirdi. Konferansa katılan bütün devletlerin temsilcileriyle dostça ilişkiler kurduğunu bildiriyor ve bunun ileride devletler arası ilişkilere de olumlu yansımalarını temenni ediyordu. Ancak Türkiye ile olan ilişkilere ayrı bir parantez açarak, buradan en avantajlı biçimde İtalya'nın ayrıldığını düşünüyordu. İsmet Paşa, özel olarak Montagna'yı ziyarete gelerek, konferans boyunca İtalyanların dostça tutumlarından ve barışa ulaştırılmasına sundukları katkıdan ötürü teşekkürlerini iletmişti. Birkaç saat süren bu dostça görüşmenin sonraki akşamında, Montagna da İsmet Paşa'yı ziyarete gitmişti. Konferans bitiminde, İsmet Paşa'yı ziyaret eden tek yabancı temsilciydi. Paşa, Montagna'ya, İtalya'nın Türkiye'de almak isteyeceği ticari insiyatiflerin, Lozan'da yaşananlardan sonra her zaman Ankara'da sempatiyle karşılanacağını belirterek dostluklarını başka alanlara da taşıyabilecekleri sinyali vermişti¹¹⁴.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını bütün dünya devletlerine kabul ettiren antlaşmanın imzalandığı Lozan Barış Konferansı, Türk siyasi tarihi açısından Türkiye'nin hazır bulunduğu en önemli uluslararası organizasyon konumundadır. Bu konferans, ayrıca İtalya için de faşist idarenin uluslararası arenada kendini gösterdiği ilk etkinlik olması nedeniyle önem taşımaktaydı. Faşist lider Mussolini, iktidarı devralmasının ardından hem şahsını hem de ideolojisini tanıtmak amacıyla, bizzat Lozan'a gelerek bu fırsatı değerlendirmiştir. Yıllar ilerledikçe, hem iç hem de dış politikada daha agresif bir yön belirleyen İtalyanlar, Lozan Konferansı sürecinde Akdeniz'de

¹¹² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 55, B.78.

¹¹³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 32, B.47.

¹¹⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 92, B.140.

barışın sağlanması ve bir an önce Müttefikler olarak işgalci buldukları İstanbul'u boşaltmak gayesiyle hareket etmişlerdir. Türklerin ülkelerinde artık işgalcilere tahammülü kalmadığını kavrayıp, mümkün olduğunca çıkarlarını muhafaza edecek antlaşmalarla bu işi sonlandırmak istemişlerdir.

Lozan'a gelen İtalyan temsilcilerin, müzakereler boyunca en önem verdikleri meseleler; müttefikleriyle eşitlik ilkesini muhafaza etmek, Ege Adaları'ndaki egemenliklerini tescil ettirmek ve de Türkiye toprakları üzerinde iktisadi imtiyazlar elde edebilmek olmuştur. Konferansın başladığı tarih olan 20 Kasım 1922'den, çözümsüz dağıldığı 4 Şubat 1923'e kadar geçen birinci dönem müzakerelerinde İtalyanların ana hedefi; daha evvel İtalya'nın kontrolüne bırakılmış olan On İki Ada üzerindeki egemenliklerini Lozan'da da resmi olarak kabul ettirmek olmuştur. Fazlaca gayret gösterdikleri bir diğer husus ise; Anadolu'yu aralarında imtiyaz sahası olarak paylaştıkları Müttefikler arası Üçlü Antlaşma'nın bir yenisini yapabilmektir. İtalya, bu emellerinden On İki Ada ile ilgili olanı gerçekleştirmiş, fakat diğerine muvaffak olamamıştır. Zira Türkler, bağımsızlıklarını yok sayan Sevr Antlaşması ve ondan kaynaklanan Üçlü Antlaşma gibi belgelere bir isyan olarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatmışlar ve sonucunda da bu antlaşmaların uygulanabilirliğini savaş sahasında yok etmişlerdir. Bu nedenle, böyle bir antlaşmanın yenisini yapabilmek adına enerji harcamak, İtalya için boş ve anlamsız bir siyaset olmuştur. Birinci dönem müzakerelerinde Boğazlar meselesi de aslında İtalya için önem arz etmekteydi. Ancak bu konudaki müzakerelerin baş aktörü İngilizler olmuşlardır. İtalyan temsilcileri de İngiltere'nin önderliğini kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır.

Lozan Konferansı 1923 yılının Şubat ayının başında antlaşma yapılamadan dağılmıştır. Özellikle kapitülasyonlar ve Musul sorunu gibi meselelerde tarafların orta yolu bulamaması müzakerelerin kesilmesindeki etkindir. İtalyan delegeler, bu süreç içerisinde bir arabulucu rol oynayarak konferansın yeniden başlatılması adına gayret göstermişlerdir. Zira yeniden bir savaşın çıkmasından çekinerek bir an evvel Akdeniz'de sulhun sağlanmasını istiyorlardı. Bu amaçla hem İngilizlerle hem de Türklerle masanın yeniden kurulması için temas sağlamışlardır. Nihayetinde de taraflar makul bir zeminde buluşmuş ve iki aylık bir aranın ardından 23 Nisan günü Lozan'da konferans yeniden toplanmıştır. Konferansın dağıldığı dönemde,

İtalyanların İngilizlerin tavrından duydukları rahatsızlık, İtalyan idarecilerinin aralarındaki yazışmalardan görülebilmektedir.

Konferans ikinci defa toplandığında ise, bu kez İtalya için en önemli mesele; Meis Adası'nın akıbeti olmuştur. Türklerin bu adayı Anadolu'ya çok yakın olması nedeniyle kendi egemenlikleri altında tutmayı talep etmeleri, İtalyan baş delegeşi Montagna'yı sıkıntıya sokmuştur. Kendi tabiriyle; İsmet Paşa'ya karşı sabırlı ve gayretli bir pazarlık yürüten Montagna, nihayetinde, Türklerin dünya barışı için gösterdiği fedakârlık neticesinde amacına ulaşabilmiştir.

Montagna'yı bir hayli uğraştıran bir diğer mesele ise; Türk-Yunan gerginliğinin düşürülmesi ve taraflar arasında antlaşmanın sağlanabilmesi olmuştur. Bu noktada İngiliz desteğini arkasında hisseden Yunanların tutumu, endişenin asıl sebebidir. İtalyanlar, burada da bir arabulucu rol oynamakla beraber, aynı zamanda Londra'yla da temas sağlayarak Yunanistan'ın blöflerine paye vermektense, barışın sağlanmasına gayret gösterilmesi adına diplomatik uyarılarda bulunmuşlardır.

Sonuçta İtalya, Lozan Konferansı'nda kendisini ilgilendiren Ege Adaları meselesinde istediğini almıştır. Kapitülasyonlar ve Boğazlar meselesinde ise, müttefikleri neyi kazanıp neyi kaybettiyse ona razı olmuştur. Montagna ve İsmet Paşa arasında başlayan kişisel dostluk, devletlerin arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve İtalya'nın arzu ettiği iktisadi anlaşmaların gerçeğe dönüşmesi adına konferansın olumlu sonuçlarından biri olarak ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri (BCA):

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 204-393-43
(21.12.1922).

B. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA):

Dahiliye Mektubi Kalemi Belgeler (DH.MKT.): 808/33 (21.10.1321).

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.): 62/84
(01.12.1922), 65/44 (10.01.1923), 61/52 (27.10.1922), 61/15

(23.09.1922), 40/11/Lef: 1 (22.01.1923).

C. I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935, Vol:1, (31 Ottobre 1922-26 Aprile 1923):

Belge No (B). 12, 13, 18, 17, 34, 77, 104, 111, 109, 119, 138, 141, 143, 152, 169 171, 421, 154, 155, 159, 162, 161, 231, 289, 291 409, 282, 433, 158, 190, 206, 251, 215, 385, 412, 430, 435, 437, 455, 464, 466, 467, 470, 480, 521, 525, 543, 590, 591, 594, 619, 635, 645, 658, 673, 693, 736, 743, 748, 750.

D. I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935, Vol:2, (27 Aprile 1923-22 Febbraio 1924):

Belge No (B). 17, 21, 39,43, 57, 59, 69, 28, 29, 40, 45, 78, 47, 140.

E. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 24, 13.11.1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 25, 16.12.1922.

2. Kitaplar

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Alkım Yayınları, 2003.

Baykara, Tuncer: **Milli Mücadele**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Cassels, Alan: **Mussolini's Early Diplomacy**, Princeton, Princeton University Press, 2015.

Çelebi, Mevlüt: **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999.

Demirci, Sevtap: **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011.

Erkin, Feridun Cemal: **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, Başnur Matbaası, 1968.

Gooch, John: **The Italian Army and the First World War**, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

Grassi, Fabio L.: **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu**

ve Dış Politika, Çeviren: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İnönü, İsmet: **Hatıralar**, Derleyen: Sabahattin Selek, Cilt: 2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.

Karacan, Ali Naci: **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.

Meray, Seha L: **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 1, Cilt: 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

_____, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 2, Cilt: 8, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Sonyel, Selahi: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Şimşir, Bilal: **Lozan Telgrafları**, Cilt: I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990.

_____, **Lozan Günlüğü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012.

Taşkıran, Cemalettin: **Oniki Ada**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık, 2009.

Turan, Mustafa: **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları**, Ankara, Siyasal, 2006.

Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

3. Makaleler

Cassels, Alan: "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Bellekten**, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, ss. 157-205.

Doğru, Sami: "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, ss. 123-169.

Turan, Şerafettin: "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Bellekten**, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ocak 1965, ss. 77-119.

4. Süreli Yayınlar

Vakit (2 Şubat 1923)

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİNİN AMACI VE YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına 2002 yılında başlamış olan İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü “Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları” Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Dergiye ayrıca ait olduğu enstitünün web sitesinden (<http://www.ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr>) ve (<http://dergipark.gov.tr/iuydta>) sayfasından ulaşılabilmektedir. Derginin yazım kuralları enstitünün web sitesinde de yer almaktadır.

Derginin Yayın Amacı

“Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi” Yakın Tarih, Atatürk ilke ve inkılapları ile Türkiye Cumhuriyeti’ne ilişkin tarih, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat disiplinlerinden özgün araştırmalara dayanan çalışmaları yayınlamak, ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyası ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Derginin Sahası

Dergi, tarih ağırlıklı bir sosyal bilimler dergisidir. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin içinde doğduğu ve geliştiği siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı, diğer devletlerle ilişkilerini sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen yorumları, önerileri ve yeni stratejileri geliştiren yazıları içermektedir.

Dergi Kapsamında Yer Alacak Makale ve Çalışmalar

Derginin sahası ile ilgili boşluğu dolduracak özgün araştırmalara dayanan makaleler;

İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

Alanla ilgili çeviriler ve durumun belirtilmesi koşulu ile daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş ancak yayınlanmamış bildirilerin metinleri;

Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetlerin tanıtım yazıları.

Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan dergideki yazıların sorumluluğu yasa uyarınca yazarlara aittir. Gönderilecek yazıların daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

Makale/Yazıların Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulu'na incelendikten sonra, alanlarında uzman üç hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar saklanır.

Yayın Kurulu veya hakemlerin yazıya ilişkin eleştiri, öneri ve düzeltmeleri varsa bunları bildirirler. Yazar(lar) hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alarak bir ay içinde düzeltmeleri yaparlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir, ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne devredilmiş sayılır. Telif hakkı yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazıdaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Dergide yazısı çıkan yazarlara, çıkan sayıdan iki dergi verilir.

Yazım Dili

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkçedir. Ancak yazarların Türkçe dışında İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yaptıkları çalışmaları ile dergiye katkıda bulunmaları olanaklıdır.

Yayımlanan makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Makale Yazım Kuralları

Sayfa Düzeni

Makalede, sayfanın sol kenarından 4 cm, diğer kenarlarından 2.5 cm boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar var ise, bu sınırlar içinde kalmalıdır. Tüm ilk sayfalarda (içindekiler, kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, bölümler, kaynaklar, ekler v.b gibi) başlık için sayfa üst kenarından 5 cm aşağıdan başlanır. Satırlar ‘iki yana yasla’ (justified) biçiminde yazılır.

Makale metni 1.5 aralıkla yazılır. Kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, kaynaklar, ekler, metin içindeki tablo ve şekillerin isim ve açıklamaları ve dipnotlar 1 aralıkta yazılır.

Alt başlıklar sayfanın son satırı olarak yazılamaz, en azından 2 satır daha sığdırılamıyorsa başlık da sonraki sayfada yer alır. Bir paragrafın ilk satırı sayfanın son satırı, paragrafın son satırı da sayfanın ilk satırı olarak (matbaacılıkta dul ve yetim denilen şekilde) yazılamaz. Paragraflardan önce ve sonra 6 punto boşluk bırakılır. Paragraflar arasına boş satır konmaz.

Birinci derece başlıklardan önce 71 punto, sonra 18 punto boşluk bırakılır. İkinci derece başlıklardan önce 18 punto, sonra 12 punto, üçüncü ve dördüncü derece başlıklardan önce ise 12 punto, sonra 6 punto boşluk bırakılır. Dördüncü dereceden daha alt derecede başlık kullanılmaz.

Yazı Biçimleri ve Punto

Makalede, konunun mahiyeti gereği, aktarma yapmak veya başka dilden ödünç alınmış kavramı yazmak amacıyla Türk alfabesi dışındaki alfabelerin kullanılabilmesi saklı kalmak kaydıyla, Times New Roman karakterleri kullanılmalıdır.

Dipnotlar için 10 punto, makale metni için Times New Roman 12 punto, makalenin çeşitli kısım, bölüm, altbölümlerinin başlıkları için 14 punto kullanılmalıdır.

Özet (Abstract)

Özet veya abstract olarak adlandırılan kısım, makalenin kapsamını en özlü biçimde açıklayan özettir. Özette makalede araştırılan sorun, araştırmada kullanılan işlem, yöntem ve teknikler ile sonuçlar sayfa başında makalenin başlığı ve yazar adı belirtilerek Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde 250’şer kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Atıflar (Referans, Gönderme)

Makalede, başka kaynaklardan yapılan alıntılar, ya aynen aktarılır veya özü değiştirilmemek kaydıyla tezi yapanın kendi cümleleriyle özetlenerek yahut yorumlanarak verilir. Her iki durumda da, alıntı yapılan kaynağa (metin, tablo, şekil ve benzeri dahil) mutlaka atıfta bulunulmalıdır. Bu konuda aşağıdaki ilkeler uygulanır.

a. Kaynaktan aynen alınan bilgiler (quotation), çift tırnak içinde (“.....”) gösterilirler. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.

b. Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.

c. Başka kaynaklardaki bilgilerin aynen aktarılması durumunda, kaynaklarda noktalama işaretleri ve çeviri yanlışları dahil olmak üzere harf, cümle, tarih, yer vb. gibi yanlışlıklar da tekrarlanır. Makale yazarı, kaynak metindeki yanlışlıkları düzelterek vermek isterse, o zaman doğru bilgi, yanlış bilgidен hemen sonra bir parantez içinde gösterilir.

d. Kaynaklardan aynen yapılan alıntılar, bir cümleyi aşmayacak uzunluktaysa, makale metni içinde verilirler. Daha uzun alıntılarda, alıntının ilk ve son satırları ile makale metni arasında en az çift aralıklı boşluk bırakılarak, alıntı ile metnin ayırt edilmesi sağlanır. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır.

Referans Dipnotları İle İlgili Kurallar

Referans dipnotlarında, ilgili kaynağa ilk kez referans veriliyorsa, bu referansta, eserle ilgili mevcut bibliyografik bilgilerin tümü, aşağıdaki sırayla yer alır:

Yazar adı ve soyadı, eser adı, yayına hazırlayan(veya editör), çeviren veya çizer adı ve soyadı, cilt, basım, baskı ve yayın bilgisi (cilt sayısı, basım sayısı, baskı sayısı, seri adı, yayın yeri, yayınevi, yayın tarihi), cilt numarası ve sayfa sayıları.

Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992, s. 25.

Bülent Gökay, **Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye**, Çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1977, s.97.

Eğer referans dipnotlarında, aynı kaynağa ikinci veya daha fazla atıfta bulunuluyorsa, yukarıdaki bilgiler kısaltılarak verilir.

Aynı yapıta izleyen şekilde ikinci kez referans:

A.e.

Aynı yapıta, fakat farklı sayfasına referans:

A.e., s. 40.

Araya başka referanslar girildiğinde, Tanör'ün kitabına yeniden referans:

Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 22. veya Tanör, **a.g.e.**, s.22.

Edite edilmiş kitapta makaleye referans:

Cemal Kafadar, “Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler”, **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.30.

Sürelî yayında makaleye referans:

Ernst E. Hirsch, “İktidar ve Hukuk,” Çev. Hayrettin Ökçesiz, **Hukuk Araştırmaları**, C.II, No:3 (Eylül-Aralık 1987), s. 44.

Gazete makaleleri veya haberlerine referans:

Yeni Ziraat Gazetesi, Sayı:10 (1 Şubat 1337), s.16.

“Çiftçi Fırkası”, **İkdam**, 22 Kanun-i sani 1336, s.2.

Arşiv belgelerine referans:

BOA., İ. Şura-yı Devlet, 4434 (11 Şaban 1302/26 Mayıs 1885).

BOA., DH.MB.HPS., 33/20 (29 C.ahir 1336/11Nisan 1918).

Elektronik kaynağa referans:

John N.Berry , “Educate Library Leaders,” **Library Journal**, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya

Bill Crowley-Bill Brace, “A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?”, (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

Kaynakça

- Homans, George C.: “Social Behavior as Exchange”, **Small Groups**, Ed. By A. Paul Hare, Edgar R. Boggota, Robert F. Bales, New York, Alfred A. Knopf, 1962, pp. 170-183
- Kaboğlu, İbrahim Ö.: “Düşünce Özgürlüğü: Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C.XV, 1993, s. 45-53.
- Sartori, Giovanni: **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, [t.y.].
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden

çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gereken sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek'in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek'te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Başlıkları Numaralandırma:

Makalede kullanılacak başlık numaralandırılması örneği aşağıya çıkarılmıştır:

I.XXXXXX.....
1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.2. Xxxx Xxxx.....
1.2. Xxxx Xxx.....
2. Xxxx Xxxx.....
2.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.2. Xxxx Xxxx.....
2.2 Xxxx Xxxx.....

Yazıların Gönderilmesi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazılar, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne ulaştırılabilirler. Yazarlar Yayın Kurulu'nca esasa yönelik küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

- Posta Adresi:** İstanbul Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
Süleymaniye Cad. Takvimhane Sok. No: 19
Kat: 4 Beyazıt/İSTANBUL
- Telefon :** 0212 440 00 00 Dahili : 10598/10437/11955
- Faks :** 0212 440 03 45
- e-posta:** ata.enst@istanbul.edu.tr

Hakem Kurulu / Referees Committee:

- Prof. Dr. Meral ALPAY (Türkiye)
Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN (Türkiye)
Prof. Dr. Sina AKŞİN (Türkiye)
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ (Türkiye)
Prof. Dr. Adalet ALADA (Türkiye)
Prof. Dr. Dinç ALADA (Türkiye)
Prof. Dr. Ergun AYBARS (Türkiye)
Prof. Dr. Mahir AYDIN (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Türkiye)
Prof. Dr. Nezih AYKUT (Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim BAŞAĞAOĞLU (Türkiye)
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU (Türkiye)
Prof. Dr. İdris BOSTAN (Türkiye)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa BUDAK (Türkiye)
Prof. Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU (Türkiye)
Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL (Türkiye)
Prof. Dr. Bihterin DİNÇKOL (Türkiye)
Prof. Dr. Emre DÖLEN (Türkiye)
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN (Türkiye)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Türkiye)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Türkiye)
Prof. Dr. Sakine ERUZ (Türkiye)
Prof. Dr. Feza GÜNERGÜN (Türkiye)
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Türkiye)
Prof. Dr. Osman HORATA (Türkiye)
Prof. Dr. Yakut IRMAK ÖZDEN (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa KAÇAR (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet KALA (Türkiye)
Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL (Türkiye)
Prof. Dr. Elisabed MACHITIDZE (Gürcistan)
Prof. Dr. Erol MANİSALI (Türkiye)
Prof. Dr. Dimitar MINCHEV (Bulgaristan)
Prof. Dr. Tofiq MUSTAFAZADE (Azerbaycan)
Prof. Dr. Cüneyd OKAY (Türkiye)
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER (Türkiye)
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR (Türkiye)
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL (Türkiye)
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK (Türkiye)
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK (Türkiye)
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN (Türkiye)
Prof. Dr. Gülden SARIYILDIZ (Türkiye)

- Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU (Türkiye)
Prof. Dr. Bige SÜKAN (Türkiye)
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL (Türkiye)
Prof. Dr. Ertuğrul TOKDEMİR (Türkiye)
Prof. Dr. Zafer TOPRAK (Türkiye)
Prof. Dr. Namık Sinan TURAN (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Türkiye)
Prof. Dr. Ömer TURAN (Türkiye)
Prof. Dr. Levent ÜRER (Türkiye)
Prof. Dr. Ünsal YAVUZ (Türkiye)
Prof. Dr. Bahaddin YEDİYILDIZ (Türkiye)
Prof. Dr. Çetin YETKİN (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Türkiye)
Doç. Dr. Bülent BAKAR (Türkiye)
Doç. Dr. Abdurrahman BOZKURT (Türkiye)
Doç. Dr. Muhammet ERAT (Türkiye)
Doç. Dr. Fabio L. GRASSI (İtalya)
Doç. Dr. Sevtap KADIOĞLU (Türkiye)
Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL (Türkiye)
Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ (Türkiye)
Doç. Dr. Safiye KIRANLAR (Türkiye)
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK (Türkiye)
Doç. Dr. Barış METİN (Türkiye)
Doç. Dr. Murat METİNSOY (Türkiye)
Doç. Dr. Tevfik ÖZCAN (Türkiye)
Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR (Türkiye)
Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR (Türkiye)
Doç. Dr. Serkan TUNA (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hayrünisa ALP (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mithat ATABAY (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ERDEM (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan GÜLLÜ (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Cevahir KAYAM (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Memiş MERDAN (Bulgaristan)
Dr. Öğr. Üyesi Piotr NYKIEL (Polonya)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZATA (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi M. Sait TÜRKHAN (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Şamil ÜNSAL (Türkiye)
Dr. Dursun AYAN (Türkiye)
Dr. Rifat UÇAROL (Türkiye)

